

MARJAN KOLAR · SAMOSTOJNOST
KOROŠKE KRAJINE · JOŽE ŠEGEL
· PREVERJANJE SISTEMA
ZAGOTAVLJANJA KAKOVOSTI
MARTINA KLOBUČAR · MEHURČKI,
POSREDOVALNICA ZA VARSTVO
OTROK · FRANC URANC · KAKO
IZBIRATI NERJAVNA JEKLA · HELENA
MERKAČ · POMEMBEN POSTAJA
ČLOVEK · MOJCA POTOČNIK · MANJŠA
PODJETJA SO DOMA NA PREVALJAH
HELENA MERKAČ · NEGOTOVA PRIHODNOST
ŠPORTNIH IN KULTURNIH OBJEKTOV
V OBČINI RAVNE · NINOSLAV GODEC
· NADOMESTILO ZA UPORABO STAVBNEGA
ZEMLJIŠČA · ALOJZ KRIVOGRAD · O PISMIH
IZ MISLINJSKE ŽELEZARNE · GRADIVO ZA
KOROŠKI BIOGRAFSKI LEKSIKON · DR. JOŽE
MARSEL · KARLA ODER · PRAZNOVANJA OB
IZTEKU STAREGA IN PRIHODU NOVEGA LETA
MIROSLAV OSOJNIK · GLEDALIŠKA DEJAVNOST
V MEŽIŠKI DOLINI OD PRVIH ZAČETKOV DO
LETA 1941 · ERVIN WLODYGA · SEJEM BIL JE ŽIV
HELENA MERKAČ · ČE POJEŠ, DVAKRAT MOLIŠ
ERVIN WLODYGA · SPOMINI NA GROFE THURNE
IN DELO PRI NJIH · MARJAN KOLAR · NIZKA
RAVEN VISOKE POLITIKE · MOJCA POTOČNIK
· DREVO ALI PRITLEHNA RAST · ERVIN WLODYGA
· OBČINSKI POLICAJ · PATRIK KOLAR · S POTI PO
IBERSKEM POLOTOKU · JOŽE ŽUNEC · NA VELIKEM KLEKU
ALOJZ KRIVOGRAD · PISMA - POMEN IN OBLIKA
PREBRALI SMO ZA VAS

**ŽELEZARNA
OBČINA
ZGODOVINA
ŠEGE
KULTURA
POTOPISI**

KOROŠKI FUŽINAR

SAMOSTOJNOST KOROŠKE KRAJINE

Marjan Kolar

Pravico do lokalne samouprave nam bo zagotavljala nova slovenska ustava, poseben zakon pa bo te reči uredil bolj podrobno. Občine (okoli 300 namesto sedanjih 60) bodo lokalne samoupravne skupnosti, med njimi in republiko naj bi bili okraj. Ustanovili naj bi jih na geografsko in gospodarsko zaskrbljenih območjih več občin.

Usmerjamo se v prihodnost, državo si prvič urejamo po lastnih željah in zamislih. Zato nas takšne in podobne vesti v časopisih (gornja je bila objavljena v Delu 12.10.1991 z naslovom Imeli naj bi občine in okraje) pa zemljevidi, kakršnega smo posneli iz Naših razgledov (objavljen pa je bil še kje), burijo domišljijo in povzročajo tudi zaskrbljenost. Širijo se pač govorice, da je koroška krajina tako obrobna in malo pomembna, da naj bi bila po novem priključena k Velenju, Celju ali Mariboru, težko pa, da bi bila še naprej samostojna.

Tema je torej dana, zasluži si pozornost, pri tem pa ne gre brez malo zgodovine za začetek.

Današnje občine Dravograd, Radlje, Ravne in Slovenj Gradec so od konca 2. svetovne vojne naprej predstavljale politično ozemeljsko celoto. Prvih deset let so bile združene v okraj, ki je imel sedež najprej na Prevaljah (1945–1949), nato v Dravogradu (1949–1950) in nazadnje do ukinitve okrajev v Slovenj Gradcu (1950–1955). Od takrat do danes so povezane v koroško regijo ali krajino.

Ozemlje Mislinjske, Mežiške in gornje Dravske doline, ki so ga geografi enkrat opredelili kot vzhodno Koroško in ga drugič umestili v Pohorsko Podravje, ima nekaj lastnosti, ki ga povezujejo, in druge, ki nekoliko kvarijo videz homogenosti.

Če se strinjamo z definicijo, da je regija »organiziran in naseljen prostor, ki je medsebojno povezan z lastnim gospodarstvom ter s šolskim, kulturnim, komunalnim in zdravstvenim omrežjem« (Urbanistični biro Ravne 1964), tedaj je koroška regija v sebi zaključena, funkcionalno povezana celota posameznih delov.

V minulih desetletjih so tod nastale regijske ustanove, kot

so npr. bolnišnica, sodišče in banka v Slovenj Gradcu, na Ravnah gimnazija in Koroška osrednja knjižnica, precej časa Ekonomski center, v Dravogradu Območna gospodarska zbornica. Regijski sta podjetji Lesna, ki ima svoje obrate po vseh dolinah, in Železarna Ravne, ker se vanjo vsak dan vozi iz vseh občin na delo blizu 2000 delavcev. Ni pa uspelo ustvariti regijskega središča, kakršno je npr. Novo mesto za Dolenjsko ali Murska Sobotna za Prekmurje.

Skupno je bilo obdobje za ukazane industrializacije, ki je prineslo najbolj divjo rast občini Ravne (od l. 1948 do 1969 je število prebivalcev naraslo za 47,8 odst.). Mežiška dolina se je v vsej regiji najbolj in najdlje opajala z aktivističnimi stereotipi, saj smo v gospodarskih načrtih in analizah desetletja brali sintagme o železu, svincu in lesu kot osnovi koroške ekonomije, vzporedno pa politične puhlice o fužinarjih, knapih in olcarih kot njenih nosilcih.

Svarila strokovnjakov, da ta miselnost ni produktivna, so bila zaman, dokler je takšna politika dajala določene rezultate pri osebnem in druž-

benem standardu, saj so l. 1970 koroško regijo uvrščali med razvita slovenska območja, desetletje 1971–1981 pa je tod pomenilo obdobje največjega razcveta.

Prebujanje iz opitosti zaradi prevelike in neenakomerne rasti se je začelo vsaj že po l. 1981. Takrat so se pojavila jasna opozorila, da je strukturna značilnost industrije v koroški krajini v nasprotju z razvojnimi tokovi v sodobnih gospodarstvih, kjer obstaja veliko majhnih, prilagodljivih in inovativno visoko sposobnih organizacij. Tudi misel, da bi lahko bilo malo gospodarstvo pomembno za odpiranje novih delovnih mest.

Ker je občina Ravne doživljala najbolj eksploziven razvoj, se v sedanjih dobi recesije, ko rudnik zapirajo, ko se ravenska metalurgija prepolavlja in so gozdovi bolni, tudi kriza tod kaže huje kot v drugih občinah, ki so rasle mnogo bolj umirjeno.

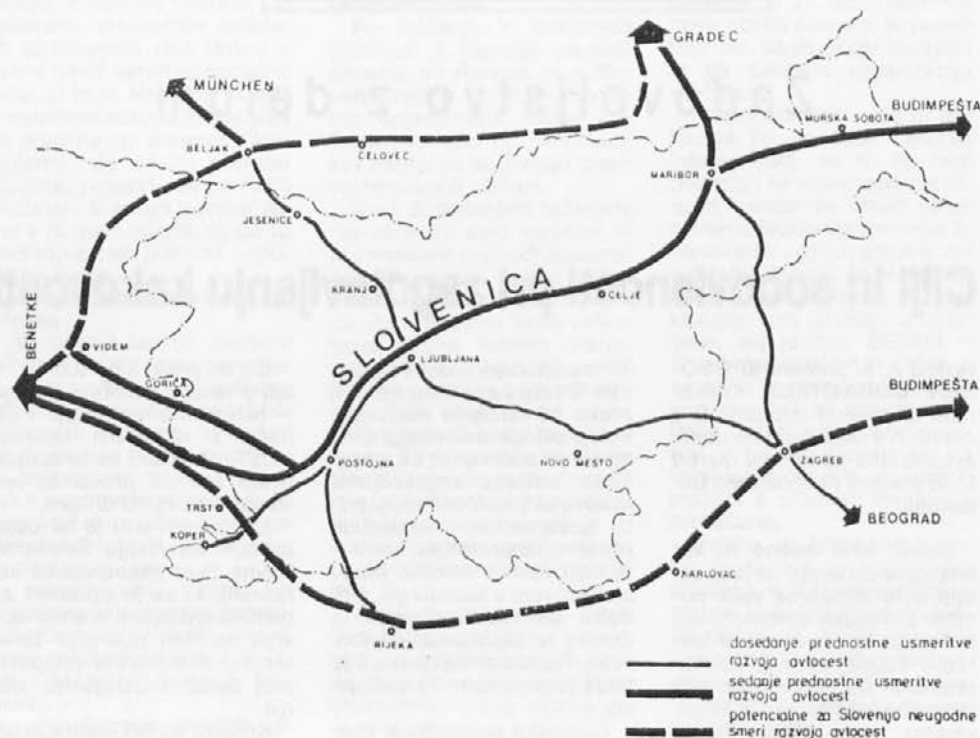
Če je torej pri dokazovanju samostojnosti in življenjske moči koroške krajine kaj jasno, potem so to najprej splošne smeri prestrukturiranja gospodarstva oz. odpravljanja napak iz preteklosti. Takoj za tem pa sledi realni kriterij, da so pri nas pod

enim imenom (danes regija, jutri okraj) združene občine, ki imajo možnost maksimalnega razvoja le v tej in takšni celoti, pa v nobeni drugi. Dokazovati bomo torej morali, da je prebivalstvo naših štirih občin v veliki večini vključeno v pridobitno dejavnost na lastnem ozemlju, zaposlovanje pa v skladu s stopnjo razvitosti gospodarstva teh krajev.

Potem moramo mirno presoditi, ali nima življenje zunaj hude prometne gneče tudi določene prednosti, ali znamo biti dovolj zreli, da se ne bomo več v škodo celote lasali za prestiž tega ali onega mesta in da se moramo začeti obnašati dosti bolj regijsko in manj lokalpatriotsko. Pri vzajemnih nastopih in primernih vztrajnosti ni razlogov, zakaj naši kraji ne bi bili tudi v prihodnje združeni in samostojni.

Literatura

- Jakob Medved, Mežiška dolina, Ljubljana 1967
 Jugovzhodna Koroška, Ljubljana 1970
 Med Peco in Pohorjem 1. Maribor 1965, Med Peco in Pohorjem 2.
 Ravne na Koroškem 1975. Med Peco in Pohorjem 3.
 Ravne na Koroškem 1986

PREVERJANJE SISTEMA ZAGOTAVLJANJA KAKOVOSTI

Jože Šegel

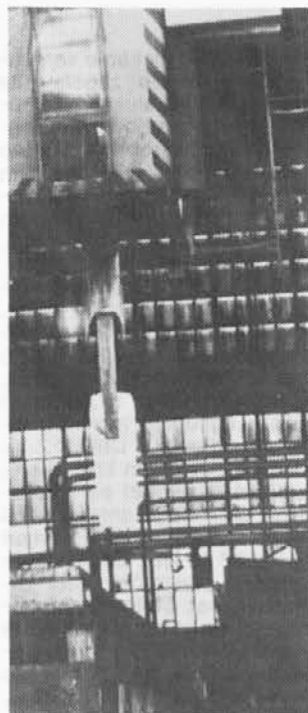
Metalurška divizija Železarne Ravne je imela 30.9. in 1. 10.1991 avdit firme Renault - Revoz. Avdit pomeni preverjanje sistema zagotavljanja kakovosti. Pred dvema letoma smo imeli prvi avdit, pri katerem smo dobili oceno B. Ta ocena je pomenila, da smo lahko za Renault dobavitelj še do leta 1992, če pa želimo biti še naprej, moramo izvesti vrsto izboljšav, da pridemo v

konkreten korak v »Evropo 92«. Izboljšuje našo konkurenčno sposobnost na mednarodnem tržišču.

Avditor je dobro ocenil posamezne obrate, še posebej pa so bili pohvaljeni metalurški in ostali laboratoriji.

Zadnjih šest mesecev so tekle intenzivne priprave za avdit. V Metalurgiji smo izdelali poslovnik kakovosti po standardu ISO 9001 in uredili ob-

ference Metalurgije imajo vsakokrat na dnevnem redu tudi točko o kakovosti. Enkrat mesečno pa je organizirana posebna poslovodna konferenca, na temo KAKOVOST. V Metalurgiji je bil ustanovljen odbor, po obratih pa strokovni timi za kakovost, ki obravnava tekočo problematiko kakovosti, neuspele proizvodnje, in to predvsem v preventivnem smislu.

motivacija

Zadovoljstvo z delom

Cilji in soodvisnosti pri zagotavljanju kakovosti

razred A, ki pomeni **SPOSOBEN DOBAVITELJ**. Kolikor nam ta prehod iz ocene B v oceno A v dveh letih ne uspe, avtomatsko pademo v razred C, ki pomeni nesposoben dobavitelj.

Dobili smo oceno A, kar ima za Metalurgijo in tudi ostale dele Železarne velik pomen. Evropska avtomobilska industrija spada med zahtevnejše kupce, zato je takšno priznanje dobrodošlo pri pridobivanju novih naročil in osvajanju novih tržišč. To je

širno pripadajočo dokumentacijo. V tem času smo opravili preko 50 nalog in aktivnosti. Poleg ožjega delovnega tima so pri prizadevanjih za izboljšanje sistema zagotavljanja kakovosti sodelovali sodelavci iz posameznih metalurških obratov, laboratorijev, kontrole kakovosti v obratu, timov za kakovost v Metalurgiji, Oddelka za standardizacijo in Centra za zagotavljanje kakovosti. Realizacija aktivnosti je tekla organizirano in usklajeno.

Tedenske poslovodne kon-

Ob tej priliki smo tudi pihoteli z izdajo posebne priloge - bilten Informativnega fužinarja z naslovom »KAKOVOST«. Avditerji so bilten pohvalili ter nas prosili za več izvodov za zgled drugim.

Ob novem letu je bil ustanovljen na nivoju Železarne Ravne Svet zagotavljanja kakovosti, ki se je opredelil za politiko kakovosti in smer razvoja na tem področju ter s svojimi aktivnostmi prispeval svoj delež k izboljšanju stanja.

Koristni so bili interni avditi

in prvi avditi pri naših dobaviteljih. To je opravil Center za zagotavljanje kakovosti, ki je skupaj s kadrovsko službo organiziral nekaj kratkih seminarjev na temo kakovosti.

Dobro se zavedamo, da je dosežena visoka ocena avdita le en Demingov krog, ki nas vodi v spirali k vse boljši kakovosti. Že smo popisali vrsto novih aktivnosti in nalog, ki jih bomo izvedli v kratkem. Velik poudarek bo moral biti na izobraževanju in uvedbi novih metod dela za izboljšanje kakovosti. Odbor kakovosti Metalurgije je že pripravil za vodstvo Metalurgije in Svet zagotavljanja kakovosti nov predlog v obliki projekta. Cilj tega projekta je pridobitev mednarodnega certifikata zagotavljanja kakovosti. Pripravljeni smo, da lahko v naslednjem letu ta cilj dosežemo. Ob dobri organiziranosti in prizadevanju nam bo to uspelo.

Na koncu naj poudarimo, da se pri kupcih s pogodbo zavežemo, da bomo delali skladno z zahtevami. Naš osnovni cilj ni certifikat ali uspešno opravljen avdit, temveč delo na takšnem kakovostnem nivoju, da bodo izdelki in storitve konkurenčne v razvitem svetu. Kajti kakovost pomeni tudi znižanje skupnih stroškov kakovosti in pridobivanje zaupanja kupcev. Povečan obseg dobičkonosnih naročil in novi kupci bodo prava ocena kakovosti Metalurgije.

Program MEHURČKI je stekel v začetku leta 1991 na Razorju, od decembra dalje pa je zasebno podjetje.

Nastal je kot odziv na potrebe po varstvu na domu za otroke in sploh gospodinskih storitev v bolj neposredni obliki ter kot ena izmed že uveljavljenih možnosti za začasno in trajno reševanje brezposelnosti mladih, ustrezno izobrazbenih ljudi. To je še posebno značilno za koroško regijo, kjer je med iskanci zaposlitve (zlasti prve!) veliko kadrov z ustreznimi poklicnimi profili za ta dela (predvsem ženske s srednjo ali celo visokošolsko izobrazbo pedagoške, medicinske in ekonomske smeri).

Delo posredovalnice se je sprva začelo le na področju varstva otrok na domu, kasneje pa se je zaradi odziva z obeh strani (povpraševanje naročnikov in interesa brezposelnih) razširilo še na naslednja področja:

- stalna pomoč ostarelim na domu
- občasne in stalne oblike gospodinske pomoči
- specializirane storitve za otroke,
- pomoč pri učenju.

Posredovalnica deluje na neprofitnem načelu, samo delo pa je organizirano na način javnih del, saj omogoča brezposelnim stik z delom, ohranja njihovo delovno pripravljenost in delavne navade, pripomore k njihovem socialnemu vključevanju, mnoge pa tudi usposobiti za čisto konkretno delo.

Vzpostavljena je stalna povezava z referenti za zaposlitve na zavodu za zaposlovanje, ki že naredijo prvo selekcijo, preden pošljejo ustrezne brezposelne osebe. Metode izbire, ki jih uporabljamo v nadaljnjem postopku, pa so subjektivne (individualni razgovor intervju, ugotavljanje interesov kandidatov, njihovih znanj, usposobljenosti) in objektivne (vprašalnik, psihološki test, reference posameznih družin - feedback informacije).

Pridobivanje naročnikov in preverjanje potreb je potekalo v začetku z oglaševanjem prek plakatov, radia, kableske televizije; v zadnjem času pa očitno na osnovi do sedaj opravljenih aktivnosti poteka že neformalno obveščanje med ljudmi, in se stranke same javljajo.

DOSEDANJI REZULTATI

Stalna varstva otrok na domu

Konec septembra smo v MEHURČKI imeli 13 stalnih varstev, največ v občini Slovenj Gradec, in sicer pet, sledita pa občini Dravograd in Ravne s po štirimi varstvi v vsaki občini.

Starost teh otrok je različna, število varstev pa narašča iz meseca v mesec. Če primerjamo to število stalnih var-

stev s podobno organizacijo SEZAM v Ljubljani, so tam imeli v začetnem letu samo občasna varstva, šele v drugem letu delovanja so pričeli z organiziranjem stalnega varstva in sedaj po štirih letih delovanja imajo organiziranih 60 stalnih varstev otrok.

Takšno obliko varstev naročajo starši, ki imajo podjetje ali obrt, delajo v več izmenah, v tujini ali če imajo bolne otroke.

Priznati moramo, da tudi sami nismo pričakovali tolikšnega povpraševanja, ker smo menili, da je mreža vrtev dobro razvejana in da je zadostna pomoč babic.

Zanimanja za občasna varstva praktično ni.

Pomoč ostarelim

Izvajamo jo v občinah Dravograd, Radlje in Slovenj Gradec. Na Ravnah jo je prevzel Center za socialno delo.

Zavzema naslednje storitve: pripravo hrane na domu, družabništvo, pomoč pri nakupovanju, dostava iz trgovine, čiščenje, hišnih in vrtnih opravil ter pri rekreaciji (spremljevanje pri sprehodih), branje časopisov in knjig (slabovidni in slepi), dostavo kosil na dom in podobno.

Povpraševanje po tej obliki pomoči je največje v občinah Radlje in Slovenj Gradec. Pri reševanju problemov ostarelih sodelujemo zelo dobro z vsemi tremi centri za socialno delo, ki nam običajno skupaj z naročniki sporočijo naročila za posamezne primere. Ocenjujemo, da so tu potrebe številne, posebno še pri tistih družinah, ki imajo bolnike same v domači oskrbi; so pa to večinoma zelo bolni ali nepokretni ljudje.

Specializirane storitve za otroke

Na osnovi lastnih izkušenj in poznavanja problematike je očitno, da je na Koroškem majhna ponudba posebnih aktivnosti oziroma možnosti za aktivnejše počitnice otrok. To trditev smo preverili na šolah s posebnimi vprašalniki in pogovori in na osnovi velikega interesa pripravili ponudbo za počitnice, in sicer:

- naravoslovni teden na Smrekovcu (seznanjanje z vulkanskih kamninami, ogled žrela nekdanjega vulkana, izlet v Mozirje, učenje o vremenu...)
- organiziranje teniških in

plavalnih tečajev, planinskih pohodov po Koroškem, ribiškega piknika z učenjem o ribah, ribiškem priboru, rekah in seznanjanje s problemi onesnaževanja rek ter organiziranja plesnih tečajev po različnih krajih Koroške

- v sodelovanju s SEZAMOM sem pripravila ponudbo za tiste otroke, ki se želijo bolj seznaniti s kiparsko oziroma likovno dejavnostjo.

Zaradi vojne žal nismo mogli izvesti vsega programa. Posebno nam je žal za programom, ki naj bi ga izvajali na Smrekovcu, saj smo ga ponudili tudi drugim podobnim organizacijam po Sloveniji in je zanj vladalo precejšnje zanimanje. Program bomo ponovno ponudili v naslednjem letu.

Pomoč pri učenju oz. inštruktaža

Gre za dve obliki pomoči, za pomoč med šolskim letom ter pomoč pri sprejemnih in popravnih izpiti.

Ta oblika je bila najbolj aktivna v mesecih maj, junij, julij in avgust. Zanj sedaj pridobivam sposobne inštruktorje za vse predmete, želim pa si tudi, da bi pridobila posebej usposobljene inštruktorje za pomoč otrokom s specifičnimi učnimi težavami.

Specializirane storitve za gospodinjstva

Po čiščenju in podobnih storitvah je največje povpraševanje na Ravnah in v Slovenj Gradcu. V teh krajih imamo organizirana stalna čiščenja, potrebe pa naraščajo; kot naročniki se javljajo predvsem starejši občani.

Med dosedanjimi težavami naj omenim delo varuhinj, ki je predvsem prehodnega značaja. Ko varuh, ki ima stalno varstvo, dobi zaposlitev, odide. Zato je treba iskati vedno nove varuhe, katerih znanje, pripravljenost za delo in še druge specifične lastnosti moramo šele ugotoviti.

Problemi so tudi s financiranjem. Organizacijo izvajanja teh storitev do sedaj financirajo izključno direktni naročniki, kar pa pomeni, da je financiranje samo izvedbeni del, ne pa tudi razvojno-pripravljalni.

Glede na dosedanji odziv ljudi in že ugotovljeni interes tudi po drugih vrstah storitev pa bi bilo nujno zagotoviti stalno financiranje organizacije programa.

POGLED V PRIHODNOST

Kot uresničljive cilje za nadaljnji razvoj programa postavljamo:

1. nadaljnji razvoj varstva otrok na domu v koroških občinah:

- z razširitvijo dejavnosti, z informiranjem in pridobivanjem novih naročnikov
- z organiziranim usposabljanjem varuhinj za bolj kvalitetno opravljanje storitev

2. organiziranje varstva starejših in nudenje drugih specializiranih storitev

3. za razširjanje dejavnosti takega varstva in tudi drugih storitev v obliki javnih del je treba pridobiti KONCESIJO Zavoda za zaposlovanje za posredovanje dela in zaposlitve, saj bo le tako zagotovljen trajen in kakovosten program posredovalnice

4. kot posebno aktualen dodaten program se pojavlja poklicno informiranje otrok od petega razreda OŠ dalje; razlikuje se od poklicnega svetovanja, ki ga opravlja zavod za zaposlovanje po tem, ker je individualen; ni vezan na šolo, ampak na posameznega otroka, na njegove sposobnosti in konkretne poklicne ambicije; kot primer naj navedem organiziranje dveh tabornikov, ki jih skupaj s SEZAMOM organiziramo že to šolsko leto v Čadru nad Tolminom: program MLEKARJI, ki vključuje dijake ustreznih šol, ki se želijo seznaniti z drugačnim načinom pridelave sira, kot ga spoznajo v šolah, in program ETNOLOGOV, ki bo zajemal študente ustrezne smeri (študenti bodo v tej vasi popisali navade in značilnosti kraja, narečje, arhitekturo).

Ker so MEHURČKI dejavnost posebnega družbenega pomena in za naše razmere nova oblika pomoči, je potreben čas, da jih okolje sprejme in da postane organizacija utečena.

Pripravi sem - in to dokazuje že do sedaj izražen interes ljudi, da so na tem področju še veliko večje možnosti, vendar že zaradi omejenega problema rednega financiranja organizacijskih del v sklopu Razorja še ni zaživele tako, kot bi lahko. To dokazujejo tudi izkušnje iz Ljubljane, saj je npr. SEZAM - Združenje staršev in otrok, s katerimi sodelujem, potrebovalo dve leti za pripravo celotne organizacije varstva otrok. V tej organizaciji sta za varstvo otrok dve zaposleni, plačani s sredstvi mestnega proračuna.

Menim, da MEHURČKI lahko postanejo organizacijsko središče, kjer se stekajo informacije o potrebah po različnih storitvah, hkrati pa tudi popestrijo ponudbo z dodajanjem novih oblik dela in povečujejo povpraševanje na tem področju dela.

KAKO IZBIRATI NERJAVNA JEKLA

Mag. Franc Uranc

ZA KOPENSKE IN MORSKE GRADNJE

1. Okolje, kemijska sestava, toplotna obdelava in varjenje

Izbira jekel za korozijsko obstojne izdelke upošteva zemljepisno lego, korozijsko okolje, kemijsko obstojnost, toplotno obdelavo, varjenje, hladno deformacijo in ceno.

Na zdravem podeželskem zraku lahko uporabimo navadno jeklo za večletno obstojnost. Ob morju ali v industriji sploh ne – tam je kolikor toliko obstojno le jeklo z najmanj 12 % Cr. Tako jeklo se ohrani na deželi za vekomaj. Škoduje mu le malokaj in še to so pesniški objekti: ptice,

veter, prah. Zato o izbiri odloča predvsem cena.

Obmorski in obindustrijski izdelki so obstojni le, če postanejo pasivni – drugače niso nič boljši od navadnega nelegiranega jekla. Pasivnost pa ni nekaj stalnega. Nujna obramba pred vedno lačno korozijo je mana, ki se zgosti le iz atmosfere z zadosti kisika, in to le na jeklu z zadosti kroma.

Mehanske lastnosti in obstojnost v neoksidacijskih atmosferah izboljša jeklu doda-

tek okoli 10 % niklja. Delno ga lahko zamenja mangan, ki pa predvsem olajša kovanje. Popolnejši pomožni varuh je molibden, ki se upre tako organskim kot žvepleni kislini, tako halogenim solem kot morski vodi. Toda močna oksidacijska kislina, npr. solitna, ga žene, in to v zelo čudnem primeru, namreč kadar ga je več kot 3 %!

Dušiku v avstenitno jeklo (18Cr8Ni) dovolimo vstopiti manj od 0,02 % ali več od 0,15 %, drugače pomaga kislina uničevati izdelek z medzrnasto korozijo (razpadom jekla).

Toplotna obdelava avstenitnih nerjavnih jekel je gašenje: hitro ohlajanje s 1050°C, če želimo kar najmanj krivljenj in težav z odstranjevanjem odgora. Če ogrejemo višje, se bo ogljik še bolj raztopil v zrnih. To namreč želimo, da je kemijska sestava po vsem izdelku čim bolj enakomerna. Tedaj ni mogoča elektrokemijska napetost, ki bi ob navzročnosti raztopine odnašala anodna območja kovine. Kaljiva jekla so najobstojnejša. Sicer kaljena, toda popuščati jih moramo, da so mehansko primerna: smemo pod 350°C, ko še ni izločkov ali nad 600°C, ko so izločki nenevarno veliki. Feritna jekla je nujno uporabljati žarjena, drugače so krhka in jih načenja korozija. (O feritu in avstenitu glej: IF 1989, št. 1 in št. 2, str. 11).

V Železarni Ravne označujemo nerjavna jekla z imenom prokron in število – na kratko PK, npr. PK11, PK12...

Hladna deformacija, kot so udarjeni znaki pri žigosanju – more poslabšati korozijsko obstojnost. Varjenje je bolj ali manj škodljivo korozijski obstojnosti. Najmanj nastane karbidov z obločnim avtomatiziranim varjenjem, ki dovaja razmeroma malo energije in je zelo hitro. Najslabše je acetilensko zavoljo počasnosti in velikega dotoka energije. Želimo si tako hitro varjenje, da bi se ne utegnili izločiti karbidi.

2. Stiki nerjavnega jeklenega izdelka z drugačnimi snovmi

Med struženjem, rezanjem s škarjami ali vlečenjem skozi matrice se prilepi na izdelek iz nerjavnega jekla nekaj orodnega jekla. Takoj proč s to elektrolitsko nasprotno stranjo!

Lužimo z 20 % solitno kislino, ogreto na 50°C. Na izdelku se sonči včasih maščoba – obrišimo jo brez milosti s pomočjo trikloretilena ali podobnega topila – katerega ostanke moramo tudi odstraniti, sicer bodo v času toplotne obdelave zacveteli v solno kislino in zasejali vražjo korozijo.

Odgor, prah, sol in vlaga tudi nimajo kaj iskati na površini nerjavnega izdelka. Ne samo čist – naj bo njegov obraz čim bolj gladek.

Tudi vsakršni drugačni nanosi so sovražni obstojnosti proti koroziji, ker onemogočajo enakomerno pasiviranje izdelkove površine. Enako neprijetne so prislinjene škoplje, loparniki.

Špranje sovražimo, ker ovirajo kroženje kisika (pasiviranje površine). Nevarni so cikli mokro-suh, ker zbirajo soli v špranji. Špranjasto korozijo posebno podpirajo neoksidirajoče snovi, npr. kloridi.

Moramo paziti tudi, ko vgrajujemo ali zavijamo prokronske izdelke: kloridi lahko prikorakajo iz betona in adhezijskega papirja. Zato prokronske izdelke po odvitju iz zavojev operimo s solitno kislino.

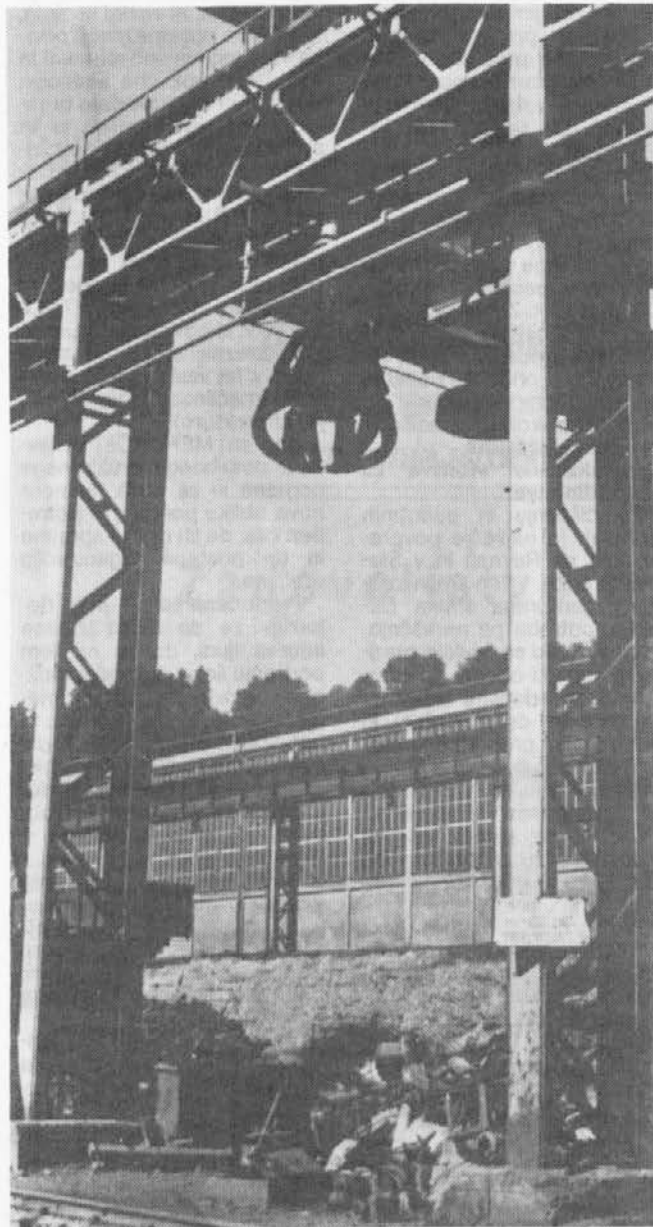
Stik kovin sproži tudi galvansko korozijo, odvisno od razmerja površin katode/anode (naj bo čim manjše), elektronapetosti (potenciala), prevodnosti, polarizacije.

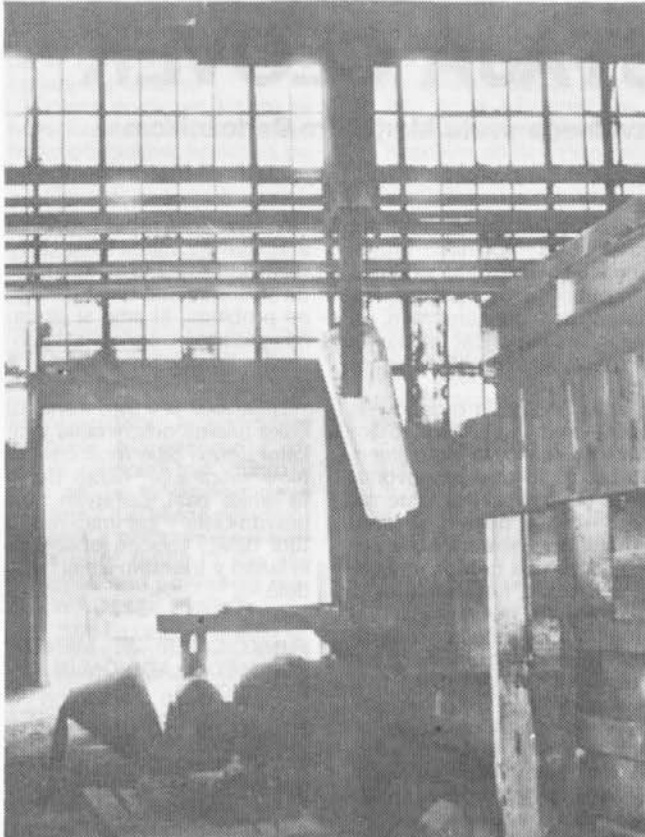
V morski vodi se z nerjavnimi jekli silno slabo razumejo svinec in nekatere Al zlitine. V aktivnem stanju nerjavno jeklo – pri nas mu pravimo kar prokron – slabo vzdrži ob bakru in njegovih zlitinah. V pasivnem pa je obstojno. Tudi nasproti aluminiju na zraku – celo zelo vlažnem – se prokroni dobro držijo. Stik z grafitom, litim železom tudi ni grozeč zanje.

3. Pridružena napetost

Gradbeni deli navadno ne prenašajo le jedkih napadov soli in kislin, temveč predvsem mehanske obremenitve. Napetost v zavezi s kloridi prelomi zrna martenzitnih in avstenitnih nerjavnih jekel (transkristalni lom). Na srečo so proti napetostni koroziji obstojna feritna nerjavna jekla – vendar niso imuna proti pitingu (globokim luknjicam) in vsa tudi ne obvladajo kavstičnih snovi.

Podobno je z mehanskim

utrujanjem v morski ali celo v sladki vodi. Uporna proti takemu utrujanju se izkažeta kaljeni prokron 4 ali gašeni prokron 11, v sladki vodi enako kot na zraku, v morski vodi pa pol manj. Žarjeni prokron 4 pa se v obeh vodah enako obnaša in vzdrži malo manj kot tričetrt tiste nihajoče napetosti, ki jo vzdrži neskončno dolgo na zraku.

4. V industrijskem ali obmorskem zraku

Če v navadnem obmorskem zraku New Yorka ohrani jeklo PK2 (16 % Cr) sijaj 10 let in PK11 (18Cr/8Ni) 25 let, se ob industrijsko onesnaženih Niagarskih slapovih prvo jeklo omadežuje v enem letu, drugo pa kar zarjavi. Življenje v industrijskem ozračju ga hitro jemlje in postara – celo redno čiščenje ne pomaga. Če pa smo tak »nerjaven« izdelek vtaknili pod streho ali baldahin, smo mu storili le medvedjo uslugo.

Najhujši industrijski zrak skombinirajo izdelovalci solne kisline, kalcijevega karbida, ferozlitin. Kloridi preluknjajo navadno jeklo v 5 letih, prokron 2 pa sicer potemni, toda vzdrži več kot 25 let.

Poleg teh virov močno pospešujejo rjavenje tudi vsi, ki puščajo železo na nerjavnem izdelku: predelava, postavljanje, nanosi.

Vozila sicer prečkajo različne podnebne pasove, vendar velja za odbijače feritno jeklo s 16 % Cr oz. za mestno vožnjo najmanj 17 % Cr. Avstenitno žal nima krmovega

leska. Tudi drsnice vrat tovornjakov so lahko iz PK2. Strehe vagonov iz PK11 (18Cr/8Ni) odlično vzdržijo, če jih redno čistimo.

Iz PK11 bojo vzdržala tudi najbolj umazana zadnja vrata tovornjakov. To jeklo je obstojno celo proti čistilom za zavore.

Podajamo se s cest na morje. Pravo obmorsko ozračje je na jahtah – okovja so iz

prokron 11 ex., toda če nočemo pittingov – luknjic – bo prokron 12 (18 Cr, 8 Ni, 2 Mo) sijal še po 10 letih na morju, PK2 (14 Cr) zgodaj obledi, je pa dober za okovja sladkovodnih ladij.

Obstojnejša od kaljivih so izločilno utrdljiva nerjavna jekla, toda so zelo različna, pač po tem, kako jih toplotno obdelamo.

Na morju so v nevarnosti hrbtne strani okovij, ki so obilvana z vodo – tiste strani je treba zavarovati s cinkovim premazom. Ne dajmo se prevarati tistemu, ki bi nam rad prodal nitrirane izdelke iz PK11 za na morje. Ali pa srebrno lotane – belo korodirajo in izgubijo sijaj v treh tednih.

5. Kopanje v morski vodi – varnostni ukrepi

Namakanje v morski vodi vzdržijo neizmerno boljše od nerjavnih jekel bakrove ali nikljeve zlitine. Te se uporabljajo predvsem za navadne toplotne izmenjalce – ne pa za kondenzacijske, ki jih močno najeda para in so boljši iz prokrona 12.

Avstenitno nerjavno jeklo v morski vodi sicer ne izgubi veliko mase, toda očitno hoče postati podobno gobi in se naluknja v enem letu za 1 mm globoko, medtem ko izgubi le za 0,01 mm površinske plasti. Resna nevarnost na morju pa je seveda preluknjavanje, ne toliko izguba teže.

Ko so skušali povečati obstojnost avstenitnega jekla, tako da so ga oplemenitili z več kroma, so mu dejansko izboljšali trajnost in zmanjšali pittinge.

Feritnemu jeklu je bogate-

nje s kromom samo zmanjšalo odnašanje s površine. Mangani ni zaželen – prav povečuje luknjičavost in še robovi izdelkov hočejo odleteti.

Ogljik ne moti merjavnih liti. Zveplo poveča električni potencial kaljenega ali na 700°C žarjenega prokrona 2 – toda zmanjša oz. požlahtni ga temu jeklu, če je po kaljenju popuščeno na 300°C!

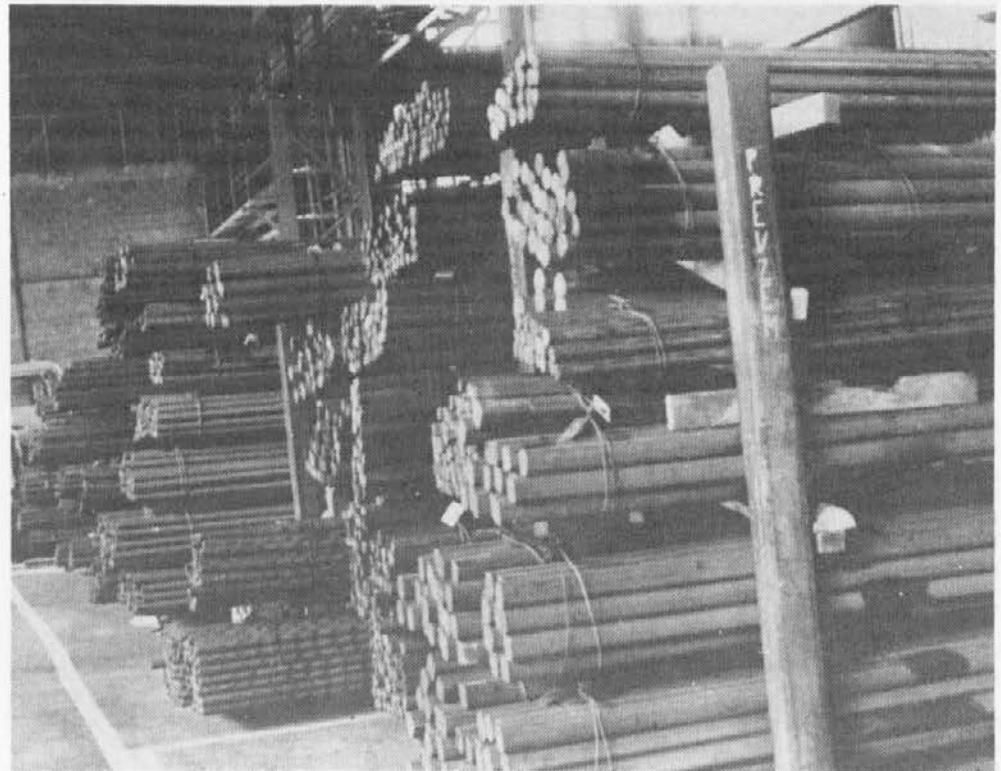
Gladkost izdelka ne odbija morskih bitij, da se ne bi prirastla ali prilepila – pod njimi pa seveda korodira, ker ni dotoka kisika. Galvanska korozija se vključi v dogajanje že, če sta blizu skupaj različna prokrona ali celo samo različno toplotno obdelana izdelka iz enakega prokrona! Edina obramba: čimmanj stikov, če pa že – prokron 11 s titanom!

Najpomembnejši ukrepi proti morski koroziji: čim hitrejši pretok vode (več kot 3m/s), zvari naj bodo stabilizirani, naj ne bo špranj in stikov pločevin in nikakor ne barvati prokronov!

V mirujoči vodi pomaga le katodiziranje izdelkov iz prokrona 11 – ne posnemata pa ga, žal prokron 12 in prokron 2. Če ni mogoč pretok vode, si pomagamo z zračenjem. Odlično proti pittingom. Lesitev v umazani pristaniški vodi obstoji le, če je iz prokrona 12, medtem ko prokron 11 zliže v enem letu.

Proti curkom in eroziji (npr. ultrazvočnih kupol pod ladjami) je varen le prokron 11 ekstra (t.j. jeklo s posebno malo ogljika).

Življenje na morju je, po stroških sodeč, zmerom luk-

POMEMBEN POSTAJA ČLOVEK

Pogovor s podpredsednikom ravenskega izvršnega sveta Marjanom Berložnikom

Helena Merkač

»Imate dve funkciji: ste sekretar sekretariata za družbene dejavnosti in občo upravo ter podpredsednik izvršnega sveta. V čem se ti dve funkciji ločita, v čem dopolnjujeta? Kako ju zmorete?«

»Ti dve funkciji se v naši občini slučajno pokrivata, sicer to ni pravilo.

Podpredsedništvo je izredno široka in zato zahtevna funkcija. Pri globalnih odločitvah terja konsenz s predsednikom.

Druga funkcija, sekretarska, mi pri odločanju daje večjo

informacije, ki so ti lahko v pomoč pri oblikovanju odločitev s tvojega ožjega področja.

Enega človeka dve takšni funkciji zaradi obsežnosti problematike skoraj raztrgata. Prav zaradi tega je od jeseni dalje v podpredsedniški funkciji tudi sekretar sekretariata za gospodarstvo in družbeno-ekonomski razvoj. Sicer pa menim, da je dobro, če je sekretar sekretariata za občo upravo tudi podpredsednik izvršnega sveta, saj so v njegovem resorju finance.«

na iz državne in lokalne, dejansko vsi občinski organi udeležujejo tisto, kar sklenejo v republiki, hkrati pa vse, kar delajo, delajo z namenom, da bi lokalna skupnost ostala, da bi bile v njej čim boljše razmere.

Vpliv občinskih organov na oblikovanje republiških odločitev je lahko le minimalen, možen je le prek dogovorjenega skupščinskega sistema. Zato smo v novem sistemu poiskali še nekatere nove poti. Ena teh so tudi osebni stiki občinskih funkcionarjev z republiškimi ministri. Za tem stoji načrtno delo in bilo je že kar veliko konstruktivnega sodelovanja. Primer tega je tudi Najevska lipa. Lahko rečem, da v določenih primerih republika, sploh nekateri ministri, res znajo prisluhniti našim lokalnim problemom, drugačnim, kot so v Ljubljani.

Menim, da to ni le posledica odcepitve Slovenije, pač pa je to pogojeno z ministri samimi. To so neobremenjeni ljudje, vrženi v zapleteno situacijo, v te hude preizkušnje prav tako kot mi v občinah.

Gre za novo kvaliteto, ko na vseh nivojih postaja pomemben človek, njegov osebni odnos, osebni nastop. Zato med Ljubljano in Ravnami vse manj potujejo pisma, kar se gotovo odraža tudi na rezultatih našega dela.«

ZA MNOGE PROBLEME SMO SAMI ODGOVORNI

»Nemalo zadev je ozko lokalnih. Kako uspešni ste pri njihovem reševanju?«

»Neke uspehe gotovo beležimo, čeprav smo trenutno najrevnejša občina v Sloveniji in nas s 70 odstotki financira država. Zaradi finančnih problemov smo marsikje onemogočeni, potrebe pa so ogromne. Reševati jih skušamo tako, da kandidiramo za vse projekte, ki jih razpisuje republika, npr. za javna dela, za demografsko ogrožena območja itd. Seveda pa je vprašanje, koliko bomo za te projekte sposobni sami participirati, kajti to je pogoj.

Problem je po mojem v tem, da smo prej nevajeni sprememb zdaj v novih, demokratičnih časih želeli na vseh nivojih po hitrem postopku nekaj spremeniti. To se seveda ni dalo, zato ostajajo ljudje nezadovoljni in pričakujejo od občine veliko več. Želijo, da bi bila ta ustanova bolj dejavna – a to največkrat ne gre, saj

smo vezani na republiko, in se srečujemo z vsemi tistimi problemi kot republika. Res pa je, da se srečujemo tudi z mnogimi problemi, ki smo si jih sami »zakuhal«, npr. s kategorizacijo kmetijskih zemljišč, z zazidalnimi načrti itd.

Dejansko je v tem trenutku neka pravna praznina, ki v lokalni upravi daje možnosti za hitro reagiranje, hkrati pa je to lahko past, če stvari niso pravno čiste – ker imaš vedno tudi dovolj močno opozicijo, ki lahko v trenutku izniči tvoje delo.«

FUNKCIONAR JE MENEDŽER MED KLADIVOM IN NAKOVALOM

»Po volitvah so novinarji začeli imenovati izvršni svet občinsko vlado. Ali imate občutek, da dejansko vladate občini (ustanovam, ljudem) ali pa gre pri določanju občinske politike za zmeraj nove poskuse obvladati nekaj, kar je zelo težko obvladljivo?«

»Menim, da o oblasti ni možno govoriti in da tisti, ki misli, da si je s funkcijo pridobil oblast, ne more biti dolgo funkcionar. Človek se mora celo bati oblastiželjnosti, kajti vsaka oblast ga slejkoprej pokvari – če pa funkcionar kot človek ni v redu, ne more biti funkcionar!

Sam občutka, da bi vladal občini, nikoli nisem imel in ga tudi ne bi želel imeti.

Da funkcionar vlada, je možno reči le, če vladati pomeni suvereno, odgovorno odločati. Občinska oblast je po mojem mnenju servis za ljudi, da bi ti lahko normalno delali, ustvarjali in o svojih stvareh odločali, občinski funkcionar pa je v službi drugih in je le neke vrste menedžer med kladivom, kar je skupščina, in nakovalom, kar so ljudje. Ker je tako, mora biti ta funkcionar zelo fleksibilen in mora znati pametno reagirati v vsakem trenutku. Po mojem gre za nov tip funkcionarja v novih razmerah, ki zahtevajo veliko več čuta, taktosti in premissljenosti za odločanje, za katero mnogokdaj ne obstajajo vzorci iz preteklosti.

Gotovo smo funkcionarji v novih razmerah bolj pod drobnogledom oz. udarom, kar se odločitev tiče in tudi življenja samega, na drugi strani pa celo sploh nismo izvzeti iz skupnosti. Če bi se izrazil svestopisemsko, bi rekel, da je dobro, če je funkcionar ponižen,

samostojnost in zato nalaga tudi večjo odgovornost. Obsega vse družbene dejavnosti, torej tiste, ki se financirajo iz občinskega proračuna, razen komunalne dejavnosti. Pri njih je treba najti pravo mero, da z denarjem shodiš in z ljudmi shajaš.

Z ljudmi je oprava kar pri obeh funkcijah. To je zanimivo, a naporno.

Obe moji zadolžitvi na občini se prepredata. Na neki način se tudi dopolnjujeta, saj ti podpredsedniška daje širše

MINISTRI ZNAJO PRISLUHNITI NAŠIM POTREBAM

»Na vodilnem občinskem položaju ste v času korenitih družbenih sprememb. Nastali so javni zavodi, predvidena je reorganizacija uprave. Mesto oblikovanja teh sprememb je sicer v republiki, pa kljub temu: kakšen vpliv nanje morejo imeti občinski organi in kakšnega lahko imate funkcionarji osebno?«

»Čeprav je uprava sestavlj-

poslušen, saj se lahko od ljudi veliko nauči. Osebnostim, da se od vsakega srečanja s krajani kaj naučim.

Gotovo so danes, ko gre za nove kvalitete življenja, stvari težko obvladljive, koliko so, pa je nedvomno veliko odvisno od človeka, ki je za to zadolžen.«

MEŽIŠKA DOLINA MORA OSTATI CELOTA

»Ko se je izteklo obdobje enostrankarskega sistema, je bila ena njegovih značilnosti, da so bili ljudje naveličani politike. Je po vašem problem reorganizacije lokalne samouprave ravno v tem ali je to pomanjkanje denarja? Kaj bomo dejansko dosegli z oblikovanjem manjših enot (občin)? Kje sta v tem sklopu po vašem mestu in funkcija regije?«

»Vzrok za reorganizacijo lokalne uprave ni v pomanjkanju sredstev, saj pričakujemo, da bo nov sistem celo dražji.

Na prvi pogled je res čudno, da gremo v času, ko še nimamo tržnega gospodarstva, kot ga ima Evropa, in ne evropskega standarda, spreminjati upravo v smislu Evrope. Toda to moramo storiti, kajti to je ena od poti, da pridemo do sprememb.

Kakšne spremembe pričakujemo? Z več manjšimi občinami namesto sedanje ene velike želimo doseči, da bo za vsako stvar skupnega pomena v lokalni skupnosti angažiran posameznik. Opredelitev je sicer podobna, kot je bila za minule krajevne skupnosti, z bistveno razliko, da bo šlo pri občinah za zagotavljanje storitev krajanom in za odločanje. Menim, da se bodo ljudje, ko se bodo nehali ukvarjati s preživetjem, kar mora večina početi zdaj, radi ukvarjali s problemi lokalne skupnosti, saj bodo kmalu spoznali, da je to v njihovo dobro, da to vpliva na kakovost njihovega življenja. V takem sistemu bo krajan lahko uveljavil svojo podjetnost in svoj materialni status. Zanesljivo bodo tako občine postale bolj obvladljive.

Katere bodo večje formacije od občin, trenutno še ne vemo. Lahko bodo regije, lahko okraji z okoli 50 do 55 tisoč prebivalci, kjer bo skoncentrirana državna oblast. Za mene osebno ni bistveno, ali bo oblast regijska ali okrajna, bistveno je, da bodo imele občine svoj glas v parlamentu, pa naj bo ta v regiji ali v republiki. Sploh je to, da poslanci niso le iz centrov, pomembno za nas, ki živimo na periferiji, saj so pri nas specifični problemi.

O koroškem regijskem oziroma okrajnem središču bi rekli, da bi pri njihovi izbiri

morali izhajati iz tega, da bi vsem občanom zagotovili enake pogoje za urejanje njihovih upravnih zadev. Ne more biti, da bi bilo središče v Slovenj Gradcu, saj ima človek od Koprivne do tja mnogo dlje kot npr. Mislinjčan.

Pri oblikovanju novih enot bi rad izpostavil še formacijo, ki ji osebno pripisujem velik pomen. Menim, da bi ne glede na vse druge enote morala ostati posebna skupnost Mežiška dolina. Ne gre ne za politično ne za gospodarsko celoto, pač pa za povezano skupnost zaradi njene medsebojne geografske povezanosti, za skupen izraz interesov posameznih krajev z namenom, da bi dolina tržno zaživel, da bi ustvarili pogoje za enoten nastop te doline oz. občin v njej. V ta namen na sedanji občini že vodimo nekatere akcije, kot so javni natečaj za embleme doline, pripravljamo izid fotomonografije, turistični vodnik doline. S tem naj bi bilo konec »nadoblasti« Raven nad drugimi kraji oz. nad novimi občinami in tudi konec spora med zgornjim in spodnjim delom doline.«

NA KADROVSKO POLITIKO LAHKO VPLIVAMO LE V NAJŠIRŠEM SMISLU

»Kot šolniku – prej ste bili učitelj na osnovni šoli v Črni – vam je izmed resorjev gotovo najbližje šolstvo. Kot vsa druga področja se tudi

to utaplja v problemih, ki jih bolj ali manj uspešno sproti rešujemo, skrbi pa drugo: to, da dajejo šole vse manj znanja: manj, kot so ga dajale v preteklosti, in menda tudi manj kot šole v večjih središčih. S to ugotovitvijo sva zdaj v najširšem smislu prešla na področje kadrov in kadrovske politike, saj je kader učitelj in bodoči kader je učenec, dijak. Kaj, po vašem, storiti, da bi se na tem področju znebili ene največjih čokol – provincialnosti?«

»Če si človek na šoli več kot deset let, ostaneš šolnik vse življenje. Spoznaš področje in izkušnje ti pri drugem delu, če se zanj odločiš, gotovo prav pridejo.

Na kadrovske politiko lahko vpliva naš sekretariat le v najširšem smislu, sicer pa je njegova naloga zagotavljanje šolam materialne pogoje za delo. Tu se nedvomno srečujemo z mnogimi težavami in mogoče prav v tem tudi lahko iščemo vzrok za slabše šolske rezultate in našo soodgovornost.

Je pa to vprašanje zelo delikatno. Če sodimo po tem, da z ravenske gimnazije že dolgo ni bil kdo sprejet na medicino, je možno reči, da je z našimi šolami nekaj narobe. Toda pri tem je treba poudariti, da so se vsi kadri na naših šolah izobraževali v centrih, pod enakimi pogoji kot vsi drugi!

Profesionalna plat je v šolah gotovo pomembna, prav tako pa tudi osebni odnos. Šola za-

hteva popoln angažma vsakega pedagoškega delavca. Da je ta možen, pa mora imeti človek otroke rad, poistovetiti se mora z njimi.

Pričakujemo, da bo nova šolska zakonodaja, ki bo poenotila normative, dala več pristojnosti in s tem tudi odgovornosti ravnateljem in ki bo določala, da bo učitelje plačevala in verificirala republika – ki bo torej izenačevala pogoje za vse v državi – pripomogla k boljšim rezultatom.

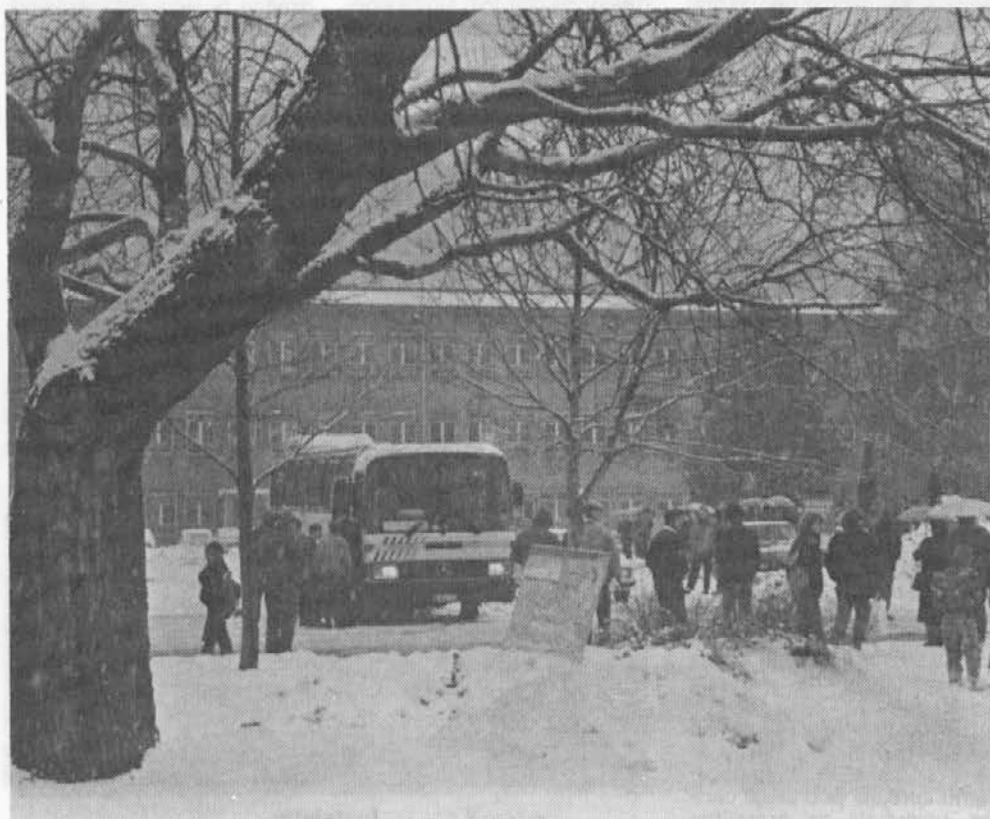
Žal smo ljudje taki, da nas mora nekaj siliti v boljše delo, tudi v šolstvu. Le tisto delo po lastni presoji ne zadošča, sploh v šolstvu ne.«

ŽIVLJENJE Z DVEMA ŠIH-TOMA

»Berložnikov vas je več. Vsi veljate za podjetne, ste pa hkrati stebri mnogih kulturnih, verskih in družabnih dejavnosti v kraju. Po kom imate žilice za to in kako vi osebno združujete svoje nagnjenje do kulture z delom občinskega funkcionarja?«

»Pevska plat je po mami, po šibovski strani, delavnost, podjetnost pa imamo po očetovi strani. Res smo taki ljudje, da moramo imeti dva šihita, če ne, nismo zdravi. To je seveda naporno, je pa tisti drugi del za relaksacijo, čeprav je včasih kar težko najti čas zanj, saj si kot funkcionar praktično angažiran 24 ur na dan.«

»Gospod Berložnik, hvala za pogovor.«

MANJŠA PODJETJA SO DOMA NA PREVALJAH

Mojca Potočnik

Dokler smo v naši družbi prisegli na velike gospodarske sisteme, so manjše tovarne in obrati v občini Ravne gospodarili v senci Železarne Ravne in Rudnika Mežica. Večinoma niso delovali samostojno, temveč kot tozdi ali še bolj pripojeni deli velikih firm, v glavnem s sedeži zunaj matične občine. To je pomenilo velik odtok denarja in strokovnega kadra v kraje s sedeži teh firm ali podjetij oziroma v centre.

Z uvajanjem tržnega gospodarstva v Sloveniji so veliki začeli izgubljati privilegije, manjši pa dokazovati svojo življenjsko moč, zato smo jih začeli bolj ceniti. Posamezni obrati so se začeli izvijati iz objema velikih. Nekateri so se že osamosvojili, drugi so dosegli ohlapnejšo povezanost in gospodarijo razmeroma samostojno, kjer pa je centrala zelo močna, se to odraža tudi na popolni odvisnosti obrata tako glede razvoja, trženja kot vodenja.

Za Mežiško dolino je značilno, da je glavnina srednjih in manjših podjetij ter obratov osredotočena na Prevaljah in kakorkoli že gospodarijo, pomenijo pomemben delež v celotnem gospodarstvu občine Ravne, saj zaposlujejo skoraj 2000 ljudi, katerih prihodnost ni tako usodno enosmerna kot zaposlenih v rudniku ali železarni. To pa je v položaju, ko se mnogi bojijo, da bo dolina ugasnila, pomembno dejstvo. Tudi zgodovinski spomin namreč dokazuje, da sposobni preživijo, četudi so majhni – ali prav zato. Zato je prav, da se tudi mi ozremo po teh podjetjih in obratih, predstavimo njihov sedanj prispevek gospodarstvu Mežiške doline in skušamo nakazati njihove možnosti za prihodnost.

TRO

Največja med podjetji na Prevaljah je z okrog 375 zaposlenimi Tovarna rezalnega orodja, ki se je po drugi svetovni vojni razvila iz pilarne v sodobno tovarno različnih nožev in rezil za kovinsko, papirno, tobačno in lesno industrijo, skupno z nemško firmo Leuco pa ustvarila še oddelek karbidnih trdin z najsoodnejšo tehnologijo.

Usodo tovarne TRO je več let krojila Železarna Ravne, ki jo je leta 1974 kot zastarelo pilarno sprejela pod svoje okrilje, poskrbela za preselitev

proizvodnje pil v bratski Varvarin ter omogočila preusmeritev proizvodnje na Prevaljah. Vendar se kolektiv Troja nikoli ni sprijaznil z nesamostojnostjo in čeprav je imel od Železarne Ravne nesporne koristi, je njeno varuštvo z leti vse bolj občutil le kot oviro lastnemu razvoju.

Potem ko se je leta 1989 odcepil od Železarne Ravne, v svojem razvoju ni poletel kvišku, temveč je zadel ob težave osamosvajanja v razmerah gospodarske krize. Izpopolniti je moral nekatere službe, ki so jih prej opravljali v Železarni Ravne, predvsem komercialno, ki ima nalogo obvladati domači trg – predvsem hrvaški in slovenski, saj je jugoslovanski izgubljen, ter se bolj kot doslej uveljaviti na tujem, kjer je največja konjunktura v Nemčiji. Vendar ga na tem tržišču delno omejuje pogodba z Leucom, s katerim se v zadnjem času spet tesneje povezuje in skupaj z njim osvaja zahtevnejše programe in izdelke iz trdih kovin. Ko bo slovenska lastninska zakonodaja za nadaljnje sovlaganje tujega partnerja v obrat karbidnih trdin – Leutro.

Sicer bo TRO, po besedah direktorja dipl. inž. Alojza Kneza, še naprej razvijal svoj osnovni program – orodja za obdelavo lesa – vse bolj pa širil tudi program orodij za obdelavo kovin. Usmeriti se želi na izdelke visoke kakovosti, ki so zanimivi za izvoz. Za ta namen mora posodobiti strojni park, ki je delno zastarel, kar otežuje proizvodnjo na rok in v zahtevani kvaliteti.

Kakor TRO dobro sodeluje s posameznimi obrati in službami Železarne Ravne, tudi moč-

no občuti njene težave, saj je kot predelovalec ravenskih plemenitih jekel odvisen od njenih dobav. Doslej ovire še niso bile tolikšne, da bi se preusmeril na uvoz jekla. Upati je, da se tudi v prihodnje ne bo, saj v tem primeru ne bi več posloval kot neto izvoznik, kar želi biti.

TRO ima proizvodni program, ki je zanimiv za domači in tuji trg in je dovolj širok, da mu določena specializacija ne bi škodila. Vendar bo moral premagati številne težave, ki pestijo Slovenijo in še posebej gospodarstvo Mežiške doline, preden bo zaživel kot uspešno podjetje v evropskem prostoru.

INSTALATER

Marca 1990. leta se je Instalater razdelil na dvoje samostojnih podjetij – Instalater in Koprem. S tem se je končalo štiridesetletno obdobje rasti tega podjetja, ki je temeljilo na razvoju Železarne Ravne, Mežiške doline in Koroške regije.

Prvi preobrat je Instalater doživel že nekaj let prej, ko mu je zaradi tehnološke nedorečenosti propadel nov obrat zračne pošte v Slovenj Gradcu.

Poslej se je povpraševanje po delih, ki jih opravlja Instalater in so povezana predvsem z investicijsko dejavnostjo, vse bolj zmanjševalo. V največjo stisko je podjetje zašlo v zadnjem letu, ko ga je železarna popolnoma izrinila iz svoje ograje, prej pa je v njej ustvaril več kot polovico svoje realizacije.

V boju za preživetje sprejme vsako delo, od navadnih

hišnih popravil do proizvodnih storitev, in se pri razpisih del, ki so bila svojčas v njegovi domeni, pogosto neuspešno spopada s konkurenco, ki jo predstavljajo obrat Energetika Železarne Ravne in zasebniki.

Več uspeha ima zunaj domače občine, čeprav tam nastopa na neznanem tržišču. Nekaj del je dobil in si jih še obeta s pomočjo Kograda v tujini.

Kakor meni v.d. direktorja Mirko Ivartnik, bo krizo, ki jo povzroča investicijsko mrtvilo, podjetje preživelo le, če si bo pridobilo primeren proizvodni program. Težava je v tem, da so v času največje akumulacije investiral predvsem v zidove, manj pa v opremo. Ta zdaj ni primerna za zahtevnejšo proizvodnjo, ki bi bila tudi dovolj akumulativna. Ker so skrčili število zaposlenih (od 142 na 117 v letu 1991), imajo odvečne proizvodne oziroma skladiščne in lepe pisarniške prostore, ki bi jih želeli dati v najem, vendar doslej še niso našli interesentov zanje.

Podatek, da je Instalater ob vseh težavah, ki so se zgrnile nanj, ob polletju posloval pozitivno, dokazuje, da je podjetje izjemno žilavo, in zbuja upanje, da bo s prizadevanjem vodstva in celotnega kolektiva le preživelo.

KOPREM

Glede na svojo proizvodno usmerjenost – izdeluje hlevsko opremo, transporterje za lesno industrijo, zvarjenice, dimniška vratca, električne omarice in podobno – je Koprem v nekoliko boljšem položaju od Instalaterja. Vendar je tudi v Kopremu delež storitvene dejavnosti precejšen. Čeprav se mora njegov direktor Anton Uranc, kot večina drugih, več kot z vodenjem podjetja ukvarjati z reševanjem finančnih problemov in z iskanjem kompenzacijskih poslov, to ni ovira na poti podjetja v prihodnost. Kljub temu, da naročila močno nihajo, rezultati zadnjega obdobja vendarle kažejo, da bo preostalih 75 delavcev (od prvotno 102 zaposlenih) imelo še naprej kolikor toliko redno delo. Še posebno, ker ljudi doslej niso odpuščali na pamet, temveč so odhajali v pokoj, znebili pa so se tudi nekaterih slabših in disciplinsko problematičnih delavcev.

Instalater

Grafika

KORATUR

Prevozniki podjetje na Prevaljah je začelo svojo dejavnost po vojni z avtobusi, ki so bili prvotno last Železarn Ravne in Rudnika Mežica. Prevažanje delavcev na delo predstavlja še danes pomemben delež v dejavnosti Koratur, ki se je po končanem obdobju sozgodstva (bil je v sklopu Ljubljana Transporta, Viatorja, Integrala, SAP) leta 1989 osamosvojil in si lani nadel sedanje ime. S svojimi 184 zaposlenimi, 90 avtobusi in vozili za rent a car ter taksiji in z delavnicami, opremljenimi za vzdrževanje vozil, opravlja raznovrstno dejavnost, od prevoznitva, storitev do turistične dejavnosti.

Kolikor je premalo prometa na rednih avtobusnih progah v koroški krajini ter proti Mariboru, Celju in Ljubljani, se Koratur s svojimi avtobusi vključuje v mednarodno prevoznitvo in v turizem. Ker je pravočasno začel vlagati v posodabljanje voznega parka, je s svojo ponudbo konkurenčen na domačem in tujem tržišču. Kljub temu tudi ta kolektiv občuti krizo, ki pesti slovensko gospodarstvo.

Direktor Tine Tevž meni, da se za prihodnost podjetja sicer ni bati, vendar bi – za večjo socialno varnost zaposlenih – želeli razširiti storitveno dejavnost z opravljanjem tehničnih pregledov vozil. Za to so ustrezno opremljeni, vendar na dovoljenje iz nerazumljivih razlogov že dolgo zaman čakajo. Za zdaj torej vidijo svojo prihodnost v kakovosti ponudbe, ki omogoča konkurenčnost v turistični dejavnosti.

GRAFIKA

Med samostojnimi prevaljskimi podjetji je po številu zaposlenih (50) najmanjša Grafika. To seveda ne pomeni, da bi imela tudi manj težav kot drugi, večji kolektivi. Nasprotno, vse od ustanovitve pred 20 leti jo spremljajo problemi, toda ne toliko zaradi osnovne

novo akumulativno dejavnost, ki jo direktor vidi v dodelavi papirnih surovcev do končnih izdelkov in v distribuciji pisarniških materialov podjetjem. Poslovno se želi povezati z Železarno Ravne ter z drugimi partnerji doma in tudi čez mejo.

Grafika je tako majhno podjetje, njena dejavnost pa tako izpostavljena, da je vsak delavec v njej odločen. Če se bodo navzeli podjetniškega mišljenja in obnašanja, bodo v konkurenci zasebnikov in drugih podjetij uspeli, drugače ne.

STAVBENIK

Gradbeno podjetje Stavbenik je bilo prvotno samostojno, od leta 1976 pa deluje v okviru SGP Kograd. Zaposluje blizu 250 delavcev. Skupno s Kogradom ima komercialno, kadrovsko in računovodsko službo, vendar ima lasten žiro račun. Krovna organizacija sklepa za svojih pet podjetij, ki delujejo v občinah Koroške regije, večje posle, medtem ko manjša dela prevzemajo podjetja sama.

Kakor je slovensko gradbeništvo v krizi že več let, tako je v težavah tudi prevaljski Stavbenik. Zadnje leto ni bilo v Mežiški dolini nobene večje investicije in podjetje se je moralo reševati s prevzemanjem del zunaj občine in države. V Sarajevu so letos zgradili večji stanovanjski blok, precejšnja skupina delavcev pa sodeluje pri gradnji naselja za prizadete iz Černobila v Agoju pri Črnem morju. Vodstvo Kograda se dogovarja za nadaljnja dela v tujini.

Kakor je povedal direktor Stavbenika Rudi Blatnik, se delavci, ki imajo družine, branijo dela na oddaljenih grad-

biščih, vendar so že doumeli, da druge rešitve ni.

Zaradi pomanjkanja dela ima Stavbenik dvojno škodo. Najboljši delavci, ki so se usposobili v podjetju, odhajajo na delo v Avstrijo, kjer naša podjetja del ne morejo prevzemati zaradi določil zakonodaje, s tem pa izgubljajo delovne ekipe, s katerimi bi lahko prevzemal zahtevnejša večja dela.

Problem mu povzroča tudi nova stanovanjska zakonodaja, zaradi katere podjetja ne investirajo več v gradnjo stanovanj, temveč jih ponujajo stanovalcem v odkup. V preteklih letih je Stavbenik v Mežici in Črni zgradil 39 stanovanj, ki jih dolgo ni mogel prodati. Večina je zdaj že prodanih, vendar s plačilom na daljši rok. Stavbenik pa je močno obremenjen s krediti oziroma z visokimi obrestmi zanje. Mesečna anuiteta je jeseni že preseгла vrednost dvosobnega stanovanja.

Kolikor je še v občini investicijskih del, Stavbenik ob razpisih zanja težko konkurira zasebnikom, ki so v lažjem položaju, ker ne vlagajo v izobraževanje ter v družbeni standard delavcev, razen tega investitorji ne upoštevajo referenc podjetij.

Zaradi velikega pomanjkanja dela se Stavbenik in enako ostala podjetja Kograda bojijo zime. Iščejo nove organizacijske rešitve, da bi kar najbolj zmanjšali stroške in bili učinkovitejši pri prevzemanju del na domačih tleh, kjer lahko izrabijo svojo gradbeno mehanizacijo. Gostovanje na tujem, ki omogoča samo preživetje delavcem, jim ne uide, vse dokler se ne bo z oživitvijo domačega gospodarstva ponovno razmahnila investi-

Koratur

cijska dejavnost v Meziški dolini.

TOVARNA HLAČNIH NOGAVIC

Obrat TIO na Prevaljah je pred 20 leti zgradila Tekstilna industrija Otiški vrh v sodelovanju z nemškim partnerjem Vatter in Palme, ki je prispeval stroje. Zanj tovarna izdeluje hlačne nogavice. Gre za tako imenovani »lohn posel«, ko naročnik daje material, določa tehnologijo in prevzema celotno proizvodnjo – plača pa le storjeno delo. Na Prevaljah opravljajo sedem delovnih postopkov, kar pomeni, da konfektirajo tkanino, obarvano v Otiškem vrhu.

V nasprotju z mnogimi drugimi podjetji prevaljska Tekstilna ne trpi zaradi pomanjkanja dela, saj v zadnjem času zaposluje celo nove delavce. Težave ji povzročajo nezakroženost tehnologije in to, da je delo slabo plačano. Obrat se namreč želi osamosvojiti, vendar mu to doslej še ni uspelo, nasprotno, ko so leta 1989 ukinili tozde, je postal del enovite delovne organizacije TIO. Lanski referendum za odcepitev v celotni DO ni uspel; čeprav poslujejo brez lastnega žiro računa, pa za svoj obrat vodijo stroške in se pripravljajo na reorganizacijo, ki jim bo prinesla (večjo) samostojnost.

Kakor je povedala vodja Marija Klemenc, je prevaljska enota odvisna od matične firme predvsem zato, ker nima lastne barvarne. Zaradi tega se ne more dogovarjati z morebitnimi novimi partnerji, ki bi sicer bili pripravljene sovlagati v obrat. Dogovor onemogočajo tudi neurejene politične razmere v Jugoslaviji ter nedorečena slovenska lastninska zakonodaja. Brez tuje pomoči si obrat z 240 zaposlenimi večjih investicij ne more privoščiti, kajti plačilo za opravljeno delo, čeprav v devizah, komaj zadošča za plače, stroške poslovanja in obveznosti do družbe. Kljub temu, da so le-te

zelo visoke, je obrat (kakor tudi celotno podjetje) na račun odpuševanja kolektiva v preteklosti sorazmerno veliko investiral. Rezultat tega je manjši obrat proizvodnje steklenih cevč s prepletanjem, ki še deluje v njegovem okviru, ter obrat proizvodnje zdravil, ki se je leta 1978 priključil firmi Lek. Več novih obratov je nastalo kot plod skupnega investiranja podjetja TIO v Dravogradu in drugod. V širitev proizvodnje poslej prevaljska Tekstilna ne bo več investirala. Če jim bo uspelo pridobiti tuje partnerje za sovlaganje v posodobitev proizvodnih zmogljivosti in v zaokrožitev tehnološkega postopka, bodo želje in načrti njenega vodstva izpolnjeni.

TOVARNA POHIŠTVA

Tovarna pohišta Prevalje se je lani iz tozda prelevila v družbo z omejeno odgovornostjo v okviru krovnega podjetja Lesna. Pričakujejo, da se bo ob sprejetju nove lastninske zakonodaje povezava s krovnim podjetjem še spreminila.

Prevaljska tovarna pohišta je eden največjih proizvajalcev vratnih kril v Sloveniji (in Jugoslaviji). V zadnjem letu so povečali izvoz od 30 % na 80 %. Izvažajo v Zahodno Nemčijo, in to za stalnega partnerja, s katerim sodelujejo že več kot 10 let in jim zagotavlja prodajo vsaj za pet let vnaprej. Z nemškim kupcem se dogovarjajo o sovlaganju v posodobitev in razširitev proizvodnje od 1000 na 1500 vratnih kril dnevno, saj želijo razširiti prodajo še na druga evropska tržišča. Del proizvodnje bi radi preusmerili v izdelavo stilnega pohišta. S tem bi prešli v višji cenovni razred, s čimer bi dosegli večji dohodek.

Trg pomeni svetlo plat v poslovanju Tovarne pohišta Prevalje, kar pomeni socialno varnost za okoli 230 zaposlenih v tem podjetju. Temno plat pa predstavlja težak finančni položaj podjetja. To-

varna je že vse od ustanovitve pred 20 leti podkapitalizirana in vsa leta odvisna od namemanja kreditov ter obremenjena s plačevanjem visokih obresti zanje. Odkar so se začele tržne razmere v Sloveniji urejati, se poslovanje tovarne izboljšuje in direktor dipl. inž. Dušan Dretnik je prepričan, da bodo poslovno leto 1991 zaključili s pozitivnim izidom. To pa je za kolektiv, ki je preživljal že težke čase in iz njih izšel kot zanesljiv proizvajalec kvalitetnega stavbnega pohištva, dober obet za pot naprej.

LEPENKA

Prevaljska tovarna lepenke je postala tozda Palome leta 1978, lani pa se je preoblikovala v profitni center. Krovno podjetje vodi zanj celotno marketinško in razvojno službo, tovarna sama skrbi za lastno proizvodnjo in poslovanje.

Kolektiv, ki šteje 170 zaposlenih, med njimi je 90 % žensk, ustvari čez 200 milijonov tolarjev letnega prihodka ter izvozi na konvertibilna tržišča za tri milijone dolarjev izdelkov.

Tehnološki postopek je zaokrožen, saj se začne pri osnovni surovini – lesu in starem papirju – in konča pri končnem izdelku – raznovrstni konfekciji iz lepenke in kartona. Prodajajo tudi polizdelke, največ belo lepenko za knjigoveznice in za embalažno in prehrambno industrijo. Medtem ko karton skoraj v celoti obdelujejo do končne oblike po programu piknik (le tisk in oblaganje s folijo sta delo kooperantov), pa belo lepenko prodajajo v glavnem kot polizdelek.

Kakor je povedal direktor Rudi Lepej, v poslovnih rezultatih posebnega dobička ne izkazujejo, zato pa skrbijo, da imajo svojemu delu primerne plače in da obnavljajo strojno opremo. V zadnjih desetih letih so posodobili celotno proizvodnjo in se tako usposobili za prodajo na zahtevni zahodnoevropski trg – v Veliko Bri-

tanjo, skandinavske dežele ter Nemčijo in Italijo.

V načrtu imajo tehnološko zaokrožitev še preostalega dela proizvodnje, izpopolnitev programa konfekcije, v kratkem pa nameravajo rešiti tudi problem odplak s tem, da bodo prešli z odprtega na zaprti vodni tokokrog.

V letu 1991 so imeli precej težav zaradi razmer na jugoslovanskih tržiščih, oviro pri oskrbi s surovinami je predstavljala nedorečena slovenska zakonodaja, vendar so bile to za ta kolektiv le prehodne težave. V urejenih razmerah je sposoben uspešno poslovati.

DENTAL

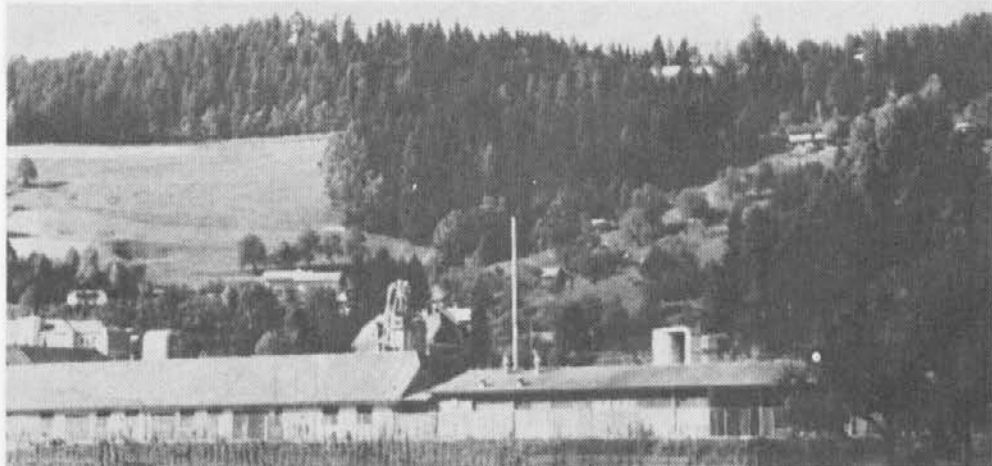
S proizvodnjo zdravil so na Prevaljah začeli leta 1978, in to v okviru Tovarne hlačnih nogavic. Oddelek se je kmalu oddeležil od nje in nastal je Dren, tozda ljubljanskega Leka. Ob reorganizaciji podjetja Lek je postal – kot eden izmed njegovih šestih profitnih centrov – enota Dental Prevalje.

Slovenska farmacevtska industrija ne zaostaja za svetovno, saj ji uspešno konkurira na vseh celinah, in to velja tako za tehnološko kot organizacijsko plat. To pomeni, da mora veliko vlagati v izobraževanje, razvoj, informacijski sistem, kakovost in marketing. Organiziranost mora biti taka, da omogoča enak napredek vsem enotam, noben del firme ali podjetja ne sme zaostajati.

Zato tudi prevaljski Dental ni pozabljena provincialna tovarna, temveč obrat s proizvodnjo, ki je v sami evropski špici. To velja tako za oddelek lvolek, v katerem v sodelovanju s solastnikom, firmo Ivoclar iz Liechtensteina, po naj-sodobnejši tehnologiji izdelujejo umetne zobe za izvoz in za domači trg, za oddelek zobozdravstvenih izdelkov in tudi za farmacevtski oddelek, v katerem se ravnokar pripravljajo na proizvodnjo novega antibiotika, ki ga bodo izdelovali po tehnologiji, odkriti v lastnih razvojnih laboratorijih. Ker gre za zdravilo, ki je v strokovnih krogih težko pričakovano in zaželeno, bo to v prihodnjih letih eden izmed Lekovih udarnih izdelkov za izvoz in za domači trg.

Tak položaj prevaljskemu Dentalu gotovo ni podarjen, temveč je plod trdega in zavzetega dela njegovega vodstva – z direktorjem dipl. inž. pharm. Andrejem Bertoncijem na čelu – ter celotnega 150-članskega kolektiva v vsem dosedanjem dvajsetletnem obdobju.

Podobno perspektivo, kot jo ima ta tovarna, bi želeli vsem drugim malim in velikim podjetjem in obratom v občini Ravne. Ko bi jo imeli, se Meziški dolini ne bi bilo treba bati prihodnosti.

Tovarna pohišta

NEGOTOVA PRIHODNOST ŠPORTNIH IN KULTURNIH OBJEKTOV V OBČINI RAVNE

Helena Merkač

Usoda športnih in kulturnih objektov v občini Ravne je ob koncu leta 1991 negotova. Kakšna bo, je odvisno od nove lastninske zakonodaje, predvidene reorganizacije občin, nedvomno pa tudi od splošnega finančnega stanja v naši družbi.

1. STANJE

Marca letos je komisija, ki so jo sestavljali **Jože Šater, Mirko Angeli, Peter Mihelač, Albert Hojnik, Ivanka Vrabčič in Anton Strmčnik**, popisala vse športne in kulturne objekte ter planinske in taborniške domove v občini Ravne. Ugotovila je:

– V občini je skupaj okrog 100 tisoč m² pokritih in nepokritih prostorov, namenjenih športni in kulturni dejavnosti; skupna površina nepokritih športnih objektov je 77.588 m², pokritih pa 8.279 m². Na prebivalca je to 3,10 m² skupne površine, od tega 0,29 m² pokrite, kar je manj kot povprečno v republiki. Pri kulturnih objektih je pokritih površin 6.269 m², nepokritih pa 3.000 m²; skupaj je v kulturnih domovih 1987 sedežev. Zimske športne naprave imajo zmogljivost 4.950 oseb na uro. V planinskih in taborniških domovih je 391 ležišč, povprečno letno pa te domove obišče 8.375 ljudi.

– Večina športnih in kulturnih objektov je bila zgrajena iz samoprispjevka oz. iz sredstev za gradnjo objektov družbenega standarda ob pomoči delovnih organizacij in prostovoljnega dela.

– Pri večini ni možno ugotoviti pravega lastnika. V glavnem so ti objekti »splošno ljudsko premoženje«. Njihova knjižna vrednost ni evidentirana in tudi zavarovani niso. Za večino se ne obračunava amortizacija.

– Objekti so zelo slabo vzdrževani, saj so se v preteklih letih našla sredstva le za najnujnejša vzdrževalna dela. Investicijskih vzdrževanj ni bilo ali so bila le zelo redka. Oktobra 1991 so večino vzdrževale delovne organizacije, krajevne skupnosti in šole, vendar so imele pri tem velike težave, zato so skušale društvom in klubom (oziroma zvezama telesnokulturnih in kulturnih organizacij) zaračunavati ekonomske najemnine. Šport in kultura teh zaradi slabega materialnega položaja nista bila sposobna plačati. Nekaj starejših objektov, predvsem v zgornjem delu Mežiške doline, je bilo v lasti društev in klubov. Tem je prav tako primanjkovalo sredstev, a

kljub temu so bili objekti v njihovi lasti še najbolj vzdrževani (zaradi sredstev iz lastne dejavnosti in prostovoljnega dela).

– Nekatere objekte bi bilo treba obnoviti (telovadnica in kopališča v Žerjavu, stadion in Titov dom na Ravnah, atletske steze v vseh krajih), nekatere nujno razširiti (telovadnico na Prevaljah in glasbeni dom na Ravnah).

2. PREGLED ŠPORTNIH IN KULTURNIH OBJEKTOV TER PLANINSKIH IN TABORNIŠKIH DOMOV V OBČINI RAVNE

I. ŠPORTNI OBJEKTI

A) ČRNA IN OKOLIČA

Narodni dom v Mežici

a) CENTER

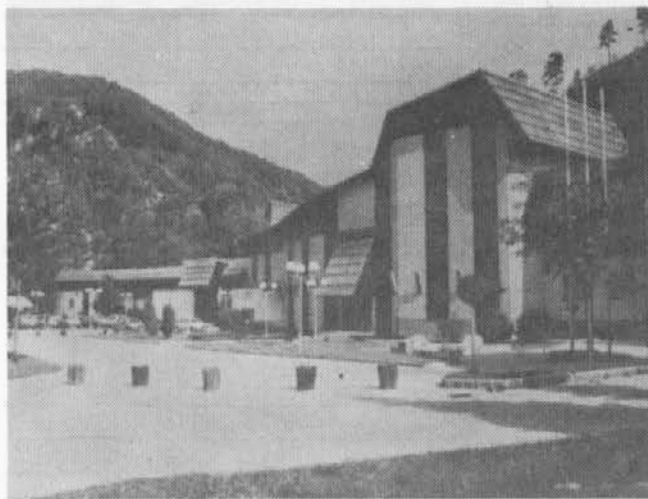
Naziv objekta	Leto izg	Leto adapt	Lastnik-upravitelj	Površ m ²	Zasedenost ur/leto
TELOVADNICA	1985	–	OŠ Črna	713	640
TELOVADNICA	1975	1990	ZDUM Črna	120	1.000
BAZEN	1975	–	ZDUM Črna	50	1.000
3-STEZNO KEGLJIŠČE	1982	–	Hotel Planika	222	
3-STEZNO STRELIŠČE	1982	–	Hotel Planika	84	
NOGOMETNI STADION Z ATLET. STEZO GARDEROBE	1952	1952 se obnov. v izgradnji	NK PECA Črna	8.987 73	600
ŠOLSKI ŠPORTNI PARK					
– rokometno igrišče	1972	–	OŠ Črna	1.100	1.170
– košar igrišče	1981	–	OŠ Črna	493	1.170
– odboj igrišče	1981	–	OŠ Črna	360	500
– mini atlet. naprave	1981	–	OŠ Črna	360	500

b) KOPRIVNA, ŠMELC

ASFALT. ROKOMETNO IGRIŠČE-ŠMELC	1981	–	SLP-KS Črna	1.056	500
ASFALT. IGRIŠČE KOPRIVNA	1979	–	SPL-OŠ Črna	800	500

c) PODEPCA

NOGOMETNO IGRIŠČE	1954	1972	TVD Paržan	3.600	250
ODBOJKARSKO IGRIŠČE	1965	1973	TVD Paržan	162	250
1-STEZNO KEGLJIŠČE	1954	1975	TVD Paržan	49	
SKUPAJ					
			– pokrit	1.311	
			– nepokrit	16.918	

Kulturni dom v Črni

B) ŽERJAV

TELOVADNICA	1926	1958	TVD Partizan	120	800
LETNO KOPALIŠČE	1940		TVD Partizan	138	
ODBOJKARSKO IGRISČE	1955		TVD Partizan	162	250
SKUPAJ:			- pokriti	120	
			- nepokriti	300	

C) MEŽICA

ŠPORTNA DVORANA	1978		KS Mežica	1.095	3.120
TELOVADNICA	1926		OŠ Mežica	129	1.200
LETNO KOPALIŠČE	1934	1981-88	TVD Mežica	486	670
NOGOMETNO IGRISČE Z ATLET. STEZO IN GARDEROBAMI	1974	1981	TVD Mežica	7.975	600
				150	
LETNO TELOVADIŠČE Z ODBOJ. IGRISČEM IN GARDEROBAMI (požimi DRŠALIŠČE)	1960		TVD Partizan	2.404	1.200
ASFALT. IGRISČE	1974		OŠ Mežica	800	500
TENIŠKA IGRISČA	1976	do	Teniški klub	2.604	1.350
	1979				
SKUPAJ:		1.374		14.296	

D) PREVALJE

TELOVADNICA	1969	-	OŠ Prevalje	288	3.000
4-STEZNO KEGLJIŠČE	1980	-	KS Prevalje	321	560
ASFALTN O IGRISČE	1979	-	OŠ Prevalje	800	600
ŠPORTNI PARK S KLUBSKIMI PROSTORI					
- klubski prostor	1966		KS-TVŠD Korotan	203	950
- nogometno igrišče	1933	1964	KS-TVŠD Korotan	5.700	1.180
- asfalt. odboj. igrišče	1964		KS-TVŠD Korotan	162	500
- asfalt. večnamensko igrišče (košarka, rokomet, odbojka)	1965	1975	KS-TVŠD Korotan	800	1.200
- atlet. steza, skakališča, metalnišča	1960	1965	KS-TVŠD Korotan	2.200	300
SKUPAJ:			- pokriti	812	
			- nepokriti	9.662	

E) LEŠE

VEČNAMENSKI PROSTOR	1982		OŠ Prevalje	114	1.500
NOGOMETNO IGRISČE	1964	1980	TVD Partizan	4.050	400
ODBOJKARSKO IGRISČE (trava)	1970		TVD Partizan	162	400
SKUPAJ:			- pokriti	114	
			- nepokriti	1.212	

F) HOLMEC

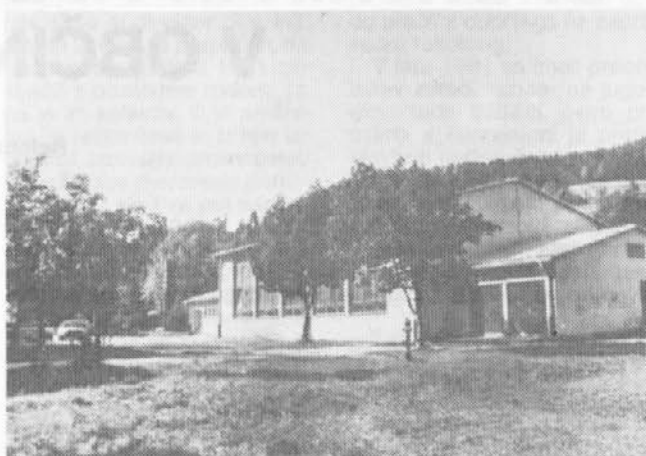
VEČNAMENSKO IGRISČE (košarka, odbojka)	1978		JLA	300	
ODBOJKARSKO IGRISČE	1978		OŠ Holmec	162	500
SKUPAJ:			- nepokriti	462	

Ravenski Dom telesne kulture s stadionom

G) ŠENTANEL

ASFALTN ODBOJKARSKO IGRISČE	1982		TD Šentanel	162	200
SKUPAJ:			- nepokriti	162	

Telovadnica na Prevaljah

H) RAVNE Z OKOLICO

ŠPORTNA DVORANA	1976	-	TGP De Profundis	800	2.800
TELOVADNICA JAVORNIK	1978	1990	OŠ Koroški jeklarij	750	2.800
DOM TELESNE KULTURE	1965		TGP De Profundis	2.998	
- telovadnica				484	2.800
- balkon				166	2.600
- utežarna				105	1.200
- dvorana za HT				355	2.400
- stezišče za SR				80	400
- šahovska soba				45	400
- savna				23	
- biliardnica				85	
- klubski prostori (pisarne)				153	
- avia bife, ostalo				140	

Skupaj: 1.636

- 8-stezno kegljišče	1982		TGP De Profundis	841	1.440
- bazen	1965		TGP De Profundis	521	3.120

PARK TELESNE KULTURE	1965 do 1984		TGP De Profundis	26.000	
- nogomet. igrišče I				1.100	
- nogomet. igrišče II				900	
- atlet. steza, skakališče, metalnišča				1.340	
- asfalt. rokometno igrišče				1.100	
- 2 odbojkarski igrišči				1.100	
- 2 asfalt. teniška igrišča				1.600	
- 3 peščena teniška igrišča				1.600	
- košarkarsko igrišče				1.100	

TRC IVARČKO	1980		TGP De Profundis	1.200	
- asfalt. odboj. igrišče				600	
- odboj. igrišče - mivka				300	
- asfalt. košar. igrišče				600	
- mini golf				400	
- mize za NT				300	
- balinišče - 2 stezi				300	

VEČNAMENSKO ASFAL. IGRISČE JAVORNIK	1975		OŠ Javornik	3.000	1.200
- rokomet					
- košarka					

TRIM STEZA			TGP De Profundis	670	
------------	--	--	------------------	-----	--

ASFALT. ODBOJKARSKO IGRISČE V STROJ. REKI	1965	1975	SLP-OK Reka	300	300
---	------	------	-------------	-----	-----

ODBOJKARSKO IGRISČE NA NARAVSKIH LEDINAH	1978		PD Ravne	162	300
--	------	--	----------	-----	-----

ODBOJKARSKO IGRISČE DOBRUJE	1976		Privatna lastnina	162	
-----------------------------	------	--	-------------------	-----	--

LETNO KOPALIŠČE	1933		SLP-KS Ravne	474	
-----------------	------	--	--------------	-----	--

BALINIŠČE	1989		DU Ravne	200	300
-----------	------	--	----------	-----	-----

SKAKALNI CENTER DOBJA VAS	1952	1956-90	ŠD Fužinar	600	
---------------------------	------	---------	------------	-----	--

- 13-m skakalnica (plastika)					
------------------------------	--	--	--	--	--

- 23-m skakalnica (plastika)					
------------------------------	--	--	--	--	--

- 30-m skakalnica (plastika)					
------------------------------	--	--	--	--	--

- 50-m skakalnica					
-------------------	--	--	--	--	--

- 8-m skakalnica					
------------------	--	--	--	--	--

- sodniški stolp					
------------------	--	--	--	--	--

- lesena uta					
--------------	--	--	--	--	--

SKUPAJ:			- pokriti	4.548	
---------	--	--	-----------	-------	--

			- nepokriti	31.336	
--	--	--	-------------	--------	--

I) KOTLJE

VEČNAMENSKO ASFALTN O IGRISČE	1982		KS-TVŠD Partizan	1.232	600
-------------------------------	------	--	------------------	-------	-----

2 TENIŠKI IGRISČI (peščeni)	1990		TGP De Profundis	1.338	1.700
-----------------------------	------	--	------------------	-------	-------

TENIŠKO IGRISČE (peščeno)	1990		Privatna lastnina	670	1.400
---------------------------	------	--	-------------------	-----	-------

SKUPAJ:			- nepokriti	3.240	
---------	--	--	-------------	-------	--

SKUPAJ OBČINA			- pokriti	8.279	
---------------	--	--	-----------	-------	--

			- nepokriti	77.588	
--	--	--	-------------	--------	--

II. ZIMSKO-ŠPORTNI OBJEKTI IN NAPRAVE

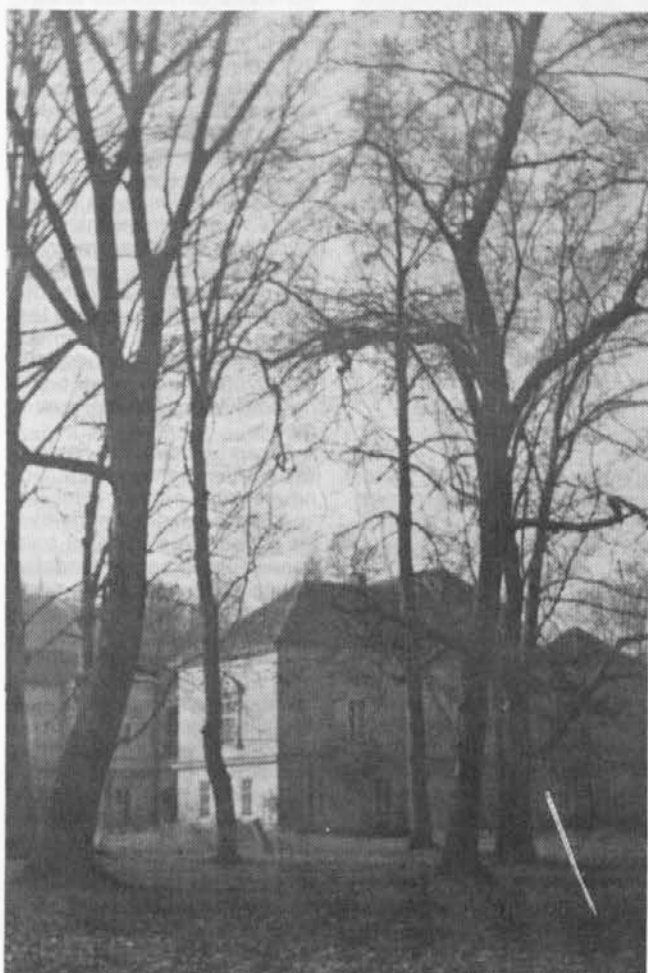
Naziv objekta	Leto izgr.	Leto obn.	Lastnik - upravljalec	Kapaciteta oseb/ure
VLEČNICA-ČRNA	1972	1973	Lesna - Gozdarstvo Črna	600
VLEČNICA-TOPLA-ČRNA	1983		SK ČRNA	300
SEDEŽNICA IN 3 VLEČNICE - MEŽICA	1967	1971	GP PECA MEŽICA	2.000
SEDEŽNICA IVARČKO - OŠVEN	1988		TGP De Prof.	
VLEČNICA OŠVEN	1969	1973	TGP De Prof.	
VLEČNICA RIMSKI VRELEC	1982		TGP De Prof.	
VLEČNICA KLEMEN	1974		TGP De Prof.	
PRENOSNA VLEČNICA HOLMEC	1985		TVD Partizan Hol.	50
SKUPAJ:				4.950

III. KULTURNI OBJEKTI

Naziv objekta	Leto izgr.	Leto obn.	Lastnik - upravljalec	Površina m ²	Štev. sedežev	Ogled m ²	Zased. ur/letno
KULTURNI DOM - ČRNA	1980		KS Črna	473	240	66	960
NARODNI DOM - MEŽICA	1942	1983	KS Mežica TVD Partizan	596	300	62	570
DRUŽBENI DOM - PREVALJE	1980		KS Prevalje	614	400	112	340
- velika dvorana				504	400	112	200
- glasbena soba				80			480
- menja soba				80			
TITOV DOM - RAVNE	1938	1969-90	SLP KUD P. Voranc	350	247	100	490
DELAJSKI MUZEJ - RAVNE	18. st	1947	SLP - KOK -Dr. F. Sušnik*	645			2.500
GRAD RAVNE	16. st	aprotno	SLP - KOK -Dr. F. Sušnik*	2.136			3.300
KULTURNI DOM - KOTLJE	1950	1979	KZ TRATA KS Kotlje	160		48	100
MILADINSKI DOM STROJNSKA REKA	1973		SLP KS Sboj Reka	200	200		1.440
PREŽIHOVA BAJTA	1979		KZ TRATA KS Kotlje	116			1.565
GLASBENI DOM - RAVNE			SLP				
SKANSEN MUZEJ NA PROSTEM - RAVNE	1953 do	1990	SLP KOK -Dr. F. Sušnik*	315			2.191

SKUPAJ:
pokrite površine
nepokrite površine

5.269
3.000

Koroška osrednja knjižnica dr. Franc Sušnik na Ravnah

Ravenski kulturni dom

IV. PLANINSKI IN TABORNIŠKI DOMOVI

1. PLANINSKI DOMOVI

Naziv objekta	Leto izgr.	Leto obn.	Lastnik	Število ležišč	Število obriskov./leto
DOM NA SMREKOVČU	1950		PD ČRNA	67	7.000
DOMA NA PEČI	1958	1983-85	PD MEŽICA	100	9.000
KOČA NA GROHATU	1947	1991	PD MEŽICA	50	9.000
POSTOJANKA PIKOVO	1951	1985-86	PD MEŽICA		3.000
DOM NA URŠLJI GORI	1948	1984	PD PREVALJE	64	20.000
KOČA NA NARAV. LEDINAH	1964		PD RAVNE	35	10.000
SMUČARSKA KOČA	1956	1974	MERX RAVNE	35	8.000

2. TABORNIŠKI DOMOVI

Naziv objekta	Leto izgr.	Leto obn.	Lastnik	Število ležišč	Število obriskov./leto
DOM NA OBRETANOVEM	1950	1970-80	TO RAVNE	40	1.000
DOM V MEŽICI	1962	1976	TO MEŽICA		
SKUPAJ:				391	

3. MOŽNE REŠITVE

Komisija, ki je popisala objekte v občini, je pripravila naslednji predlog rešitev (njeno izhodišče je bilo, da so športni in kulturni objekti poleg strokovnih kadrov najpomembnejši za celovit razvoj športne in kulturne dejavnosti, zato jih je treba nujno rešiti pred propadanjem; predvsem je treba nujno poskrbeti za njihovo redno vzdrževanje):

- pri vseh objektih je treba ugotoviti lastništvo in dejansko vrednost, da bodo lahko začeli obračunavati amortizacijo; vse je treba ustrezno zavarovati

- dolgoročno je najboljša rešitev, da občina predpiše in uredi sprotno vzdrževanje vseh objektov po notnih merilih in za to vzdrževanje določi tudi sredstva (davek?)

- dokler vzdrževanje ne bo urejeno z občinskim odlokom ali kako drugače, naj bi občina skupaj z Zvezo telesnokulturnih organizacij in Zvezo kulturnih organizacij občine Ravne pridobivala sredstva za vzdrževanje v gospodarstvu.

P.S.

Konec letošnjega leta so v občini že sprejeli nekaj konkretnih predlogov za vzdrževanje teh objektov. Najbolj je bila za iskanje rešitev zainteresirana Železarna Ravne, saj je njena enota De Profundis vzdrževala mnoge objekte na Ravnah in širše, s tem pa je bila materialno zelo obremenjena.

Več o spremembah bomo pisali prihodnje leto, že na osnovi nove lastniške zakonodaje, oblikovanja zavodov in družbenih dejavnosti in na osnovi zakona o preoblikovanju občin. Pri tem bo zanimivo izhajati tudi iz podatkov o zasedenosti teh objektov na leto, saj je nizka, in mogoče zato tudi kateremu od njih spremeniti namembnost. Skupaj so v občini Ravne pokriti in nepokriti športni objekti na leto zasedeni le približno 13-odstotno, samo pokriti pa okoli 20-odstotno. Najbolje so zasedeni v Mežici (okoli 15-odstotno), sledita Ravne z okolico (okoli 13-odstotno) in Prevalje z okolico (okoli 10-odstotno), najmanj pa so športni objekti na leto zasedeni v Črni z okolico (9-odstotno).

Kulturni domovi so v občini letno zasedeni 14 124 ur, kar je povprečno 1177 ur na leto ali 13,5-odstotno.

(Vir: gradivo komisije za popis objektov v občini Ravne)

NADOMESTILO ZA UPORABO STAVBNEGA ZEMLJIŠČA

Ninoslav Godec

Pogled v preteklost

Skozi zgodovino je imela uporaba mestnega zemljišča vedno določeno ceno. Življenje v mestu in ugodnosti v zvezi s tem so omogočale mestnim oblastem pobiranje prispevkov za te namene. Spreminjala sta se le naziv in način zbiranja sredstev za, če ga lahko tako imenujemo, davek za življenje v mestu.

Če pogledamo nekoliko let nazaj, ugotovimo, da se tudi naša zakonodaja s tega področja hitro spreminja. Še v letu 1977 je v občini Ravne veljal odlok o prispevku za uporabo mestnega zemljišča. V istem letu je prišlo do spremembe zakonodaje oz. do sprejetja Zakona o upravljanju in razpolaganju s stavbnim zemljiščem, ki prvič omenja nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča kot termin, ki ga uporabljamo tudi danes. Leta 1980 sprejme občina Ravne Odlok o nadomestilu za uporabo stavbnega zemljišča, ki predpisuje območja v občini, za katera se plačuje nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča, merila in način plačevanja ter določa višino nadomestila. V tem obdobju so se sredstva s tega naslova zbirala na računu Samoupravne komunalne interesne skupnosti Ravne, ki je tudi razpolagala s sredstvi ter bila dolžna o tem poročati občinski skupščini.

Leta 1984 pride do nove spremembe zakonodaje, do sprejetja Zakona o stavbnih zemljiščih, ki je še v veljavi. Novi zakon je predvidel, da se praviloma na območju občine ustanovijo skladi stavbnih zemljišč, ki bodo »zadovoljevali skupne potrebe in interese delovnih ljudi in občanov na področju pridobivanja stavbnih zemljišč v družbeno lastnino, razpolaganja s stavbnimi zemljišči, urejanja stavbnih zemljišč v naseljih in na drugih območjih, namenjenih za kompleksno graditev, ter bodo upravljali z denarnimi sredstvi, ki so namenjena za pridobivanje in urejanje stavbnih zemljišč«.

Omenjeni zakon tudi izrecno navaja: »za uporabo stavbnega zemljišča se plačuje nadomestilo.« Isti člen določa, da se nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča plačuje na območju mest in naselij

mestnega značaja, na območjih, ki so določena za stanovanjsko in drugačno kompleksno ureditev, na območjih, za katera je sprejet prostorski izvedbeni načrt, in na drugih območjih, ki so opremljena z vodovodnim, kanalizacijskim in električnim omrežjem. Območja, na katerih se plačuje nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča, določi občinska skupščina. V spremembi zakona iz leta 1989 je iz tega člena črtano kanalizacijsko omrežje in tako bistveno povečana možnost zbiranja nadomestila.

Zbiranje in uporaba sredstev

Glede na vrsto stavbnega zemljišča so predvideni različni kriteriji za plačevanje. Nadomestilo za uporabo nezazidanega stavbnega zemljišča se plačuje od površine nezazidanega zemljišča, ki je po prostorskem izvedbenem načrtu določeno za gradnjo oziroma za katero je pristojni organ izdal lokacijsko dovoljenje, nadomestilo za uporabo zazidanega stavbnega zemljišča pa se plačuje od stanovanjske oziroma poslovne površine stavbe. Stanovanjska površina je po tem zakonu čista tlorisna površina sob, predsobe, hodnikov v stanovanju, kuhinje, kopalnice, shrambe in drugih zaprtih prostorov stanovanja ter čista tlorisna površina garaže za osebne avtomobile. Za poslovno površino pa se šteje čista tlorisna površina poslovnega prostora in vseh prostorov, ki so funkcionalno povezani s poslovnim prostorom.

Občinska skupščina lahko določi, da so poslovne površine tudi površine zemljišč, ki so namenjena poslovni dejavnosti, kot so nepokrita skladišča, parkirišča, delavnice na prostem in podobno.

Različno vrednotenje nadomestila za uporabo zazidanega oz. nezazidanega stavbnega zemljišča je omogočalo občanom, da vplivajo na izrabo stavbnih zemljišč. Običajno je cena zazidanega stavbnega zemljišča večja od cene nezazidanega, vendar obstajajo tudi nasprotni primeri. V tem primeru so občine poskušale obstoječa stavbna zemljišča kar najbolje pozidati

oz. izrabiti.

Višina nadomestila se določa z občinskim odlokom, pri čemer se upošteva zlasti:

- opremljenost stavbnega zemljišča s komunalnimi in drugimi objekti in napravami ter možnost priključitve na te objekte in naprave
- lega in namembnost ter smotrna izraba stavbnega zemljišča
- izjemne ugodnosti v zvezi s pridobivanjem dohodka v gospodarskih dejavnostih.

Vsa sredstva z naslova nadomestila za uporabo stavbnega zemljišča se sedaj zbirajo na računu sklada, ki je bil v občini Ravne ustanovljen v začetku leta 1986.

Glede porabe teh sredstev so določene omejitve. Praviloma naj bi se porabljala za pridobivanje in urejanje novih stavbnih zemljišč, pri čemer se ne izpostavi problem urejanja obstoječih stavbnih zemljišč samo v infrastrukturnem pomenu, ampak tudi v smislu dograjevanja in urejanja naselij z vso drugo urbano opremo, ki je potrebna v naseljih. V preteklem obdobju so omenjena dejstva prispevala k minimalnemu vlaganju finančnih sredstev v urejanje naselij, predvsem v njihova središča, ki so dokaj slabo opremljena in z urbanističnega stališča neatraktivna.

Nova sprememba zakonodaje

V prihodnosti lahko pričakujemo določene spremembe na tem področju. Vsi so mnenja, da bo treba veljavni zakon spremeniti oz. ga prilagoditi novim razmeram, predvsem v primeru ukinitve družbene lastnine, ki je bila osnovni element v zakonodaji. Nova razmerja, ki bodo določena v ustavi, bodo verjetno v nasprotju s sedanjim zakonom, nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča pa bo, po mojem mnenju, preformulirano v mestno rento ali davek za življenje v urejenem mestnem okolišju.

Glede na to, da bo zakonodajo s tega področja možno spreminjati le po sprejetju nove republiške ustave in drugih sistemskih zakonov in da je ureditev razmer na tem področju časovno še nedorečena,

na, se je občina Ravne odločila, da že sedaj uskladi veljavni odlok o nadomestilu za uporabo stavbnega zemljišča in ga oblikuje tako, da bo vsebinsko uporaben tudi v prihodnje.

Zaradi velikih sprememb in uvajanja novih terminov smo menili, da je bolje kot spreminjati in dopolnjevati veljavni odlok izdelati povsem novega.

V primerjavi s prejšnjim odlokom so v novem predvidene naslednje spremembe oz. dopolnitve:

- glede na lego in namembnost delimo območja na tri cone, ki veljajo za vse vrste dejavnosti
- število točk uporabe stavbnega zemljišča za drobno gospodarstvo in ostale poslovne namene je izenačeno s skupino za proizvodne namene, in se bistveno zmanjša glede na prejšnjo vrednost
- ločimo družbene dejavnosti od deficitarne obrti
- uvajamo nov člen, ki določa dodatno nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča zaradi izjemno ugodne lokacije za pridobivanje dohodka (območja mejnih prehodov in mestnih jeder večjih naselij)
- določa se nadomestilo za uporabo javnih površin za določene namene
- spremeni se vrednost nadomestila za nezazidana stavbna zemljišča.

V primeru sprejetja novega odloka predvidevamo, da bo sklad stavbnih zemljišč z naslova nadomestila za uporabo stavbnih zemljišč realiziral približno enaka finančna sredstva glede na sedanjo evidenco. Spremenilo se bo le razmerje med posameznimi dejavnostmi. V določeni meri bomo razbremenili gospodarstvo in obrtne dejavnosti, dodatno pa naj bi obremenili terciarne dejavnosti. V primeru stanovanjskega gospodarstva in družbenih dejavnosti odlok ne predvideva bistvenih sprememb.

Sprejetje odloka in nastavitve natančne evidence stavbnih zemljišč naj bi občini Ravne na Koroškem v prihodnosti prispevala k zbiranju bistveno večjih finančnih sredstev s tega naslova in k bolj smotrni izrabi stavbnih zemljišč kot sedaj.

Tako zbrana sredstva bomo primerno uporabljali za dograjevanje infrastrukturnih objektov in naprav v naseljih, kot so komunalna oprema, ceste, zelenice, dograditev in vzdrževanje urbane opreme, urejanje obstoječih javnih površin itd.

V sedanji fazi bo sklad še pridobival in opremjal stavbna zemljišča, vendar pričakujemo, da bo po spremembi zakonodaje to nalogo prevzel podjetniški kapital v skladu z naročili posameznih investitorjev.

O PISMIH IZ MISLINJSKE ŽELEZARNE

Alojz Krivograd, Delavski muzej Ravne

Tokrat bomo spregovorili – ne o predmetih – ampak o arhivalijah, t.j. o dokumentih v Delavskem muzeju Ravne. Ti dokumenti so slučajno prišli v naš muzej. Znano je, da je bila v Mislinji nekoč železarna, ki je nastala leta 1724 in v 90-letih prejšnjega stoletja so jo opustili. Lastnik te železarne je bil tudi Žiga Zois, znani mecen slovenskih literatov na prehodu iz 18. v 19. stoletje. V ta krog so spadali Anton Tomaž Linhart, Valentin Vodnik, Jernej Kopitar in še drugi.

Ostanki arhivalij te železarne in njihovih lastnikov so se ohranili zgolj slučajno. Leta 1958 je gozdar Blatnik iz Mislinje obvestil Franca Faleta, poznejšega direktorja Železarne Ravne, da so na podstrešju mislinjske graščine neki stari papirji, ki jih ogroža voda zaradi slabe strehe, in otroci, ki imajo dostop. Franc Fale je naročil tovarnjak, obvestil upravnika muzeja Maksa Dolinška, ki je spravil papirje v Delavski muzej. Leta 1979 smo jih začeli čistiti, sortirati in urejati in izkazalo se je, da gre za dokaj dragoceeno gradivo.

Ves fond dokumentov, ki obsega 46 arhivskih škatel in 17 poslovnih knjig, je možno razdeliti na pisma (korespondenco) in na arhivalije (dokumente), ki so nastajale pri poslovanju podjetja. Obsega čas od 1748 do 1854, to je obdobje Michelangela Zoisa in njegovega sina Žige (Sigmunda) in njunega naslednika, Žiginega nečaka Antona Bonazze.

Pisem, o katerih smo se namenili govoriti, je 5504, ki jih je napisalo 675 avtorjev. Po vsebini jih delimo v poslovna in zasebna. Med poslovna štejemo tista, ki so jih napisali posamezniki kot poslovni družabniki, in pa tista, ki so bila napisana v imenu trgovskih, denarnih in industrijskih družb oziroma kompanij, kakor so jih takrat imenovali. Med zasebna sodijo tista, ki so jih zasebniki pisali lastnikom in uslužbenecem železarne in članom njihovih družin. Seveda so tu le tista pisma, ki so prihajala v Mislinjo, ne more pa biti tistih, ki so odhajala. Toda ohranilo se je dosti konceptov pisem, ki so verjetno bila poslana, kajti sam koncept še ni dokaz, da je bil čistopis napisan in tudi odposlan.

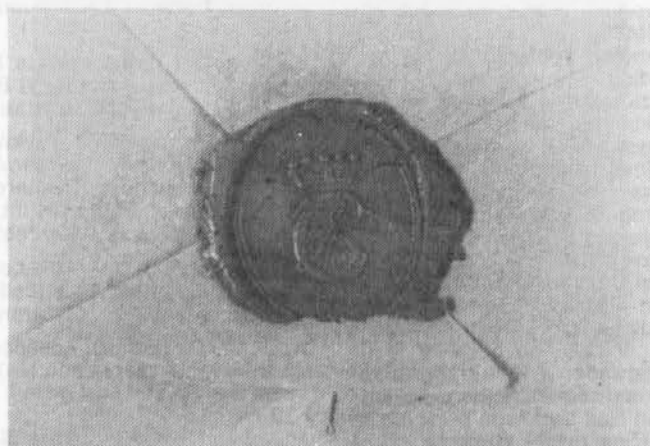
Pričujoča pisma so napisana kar v osmih jezikih. Največ jih je v nemščini in vsa so v gotici, t.j. v nemški pisavi, ki so jo Nemci uporab-

ljali vse do konca 1. svetovne vojne (1918). Po številčnosti sledijo italijanska in francoska, nekaj je latinskih in hrvaških, po eno angleško, madžarsko in slovensko.

Da je večina pisem in tudi ostalih dokumentov v nemščini, je razumljivo, kajti v avstrijski državi je bil uradni jezik nemški in v šolah je pouk potekal izključno v nemščini. Druga najbolj številna skupina pisem je v italijanščini, kajti prihajala so iz Trsta, Benečije in Lombardije ter še iz ostalih delov Italije. Znano je, da je bila večina veletrgovcev in lastnikov ladij v Trstu iz vrst Italijanov, čeprav je bil že nekaj stoletij pod Avstrijo. Dalje Benečija in Lombardija z glavnim mestom Milanom sta bili pod Avstrijo v letih 1815 –

da Ljubljancanka Zofija Gašparinova dne 13. septembra 1793 svojemu mladostnemu znancu Antonu Bonazzi, poznejšemu lastniku mislinjske železarne. Je pa toliko zanimivo, da bomo enkrat posebej spregovorili o njem.

Pisma so prihajala v Mislinjo iz številnih krajev slovenskega ozemlja in tudi iz bolj oddaljenih krajev avstrijske države. Številna pisma so prišla iz Ljubljane, kjer so imeli Zois svojo sedež, iz Trsta, tu so živeli številni poslovni sodeljenci, dalje Ptuja, Krškega, Žalca, Gorice, Idrije in še iz vrste drugih krajev. Dopisovalci so bili tudi iz naših dolin, Raven, Črne, Pliberka, Dravograda, Slovenj Gradca, Bukovja, Muče in Vuzenice.

Pečat z inicialkami Cecilije Zoisa, sestre Žige Zoisa

1859, Benečija celo do leta 1866. Tudi to dejstvo je omogočilo, da je bilo ravno v tistem času železarstvo na Koroškem in Kranjskem (tudi Mislinja) v glavnem vezano na severno italijansko tržišče. Torej uradniki v Mislinji so morali znati italijansko. V tretjo skupino spadajo pisma v francoščini. Videti je, da so vsa zasebnega značaja in v glavnem so jih napisale ženske. Zdi se, da je v avstrijskih deželah tudi v srednje bogati družbi bila francoščina zelo v čišlih in so se je učile tudi ženske. Potem sledijo latinska pisma iz Hrvaške, ki so jih pošiljali posamezni duhovniki in cerkvene ustanove. Nato je še nekaj hrvaških, po eno angleško, madžarsko in slovensko. Slovenskega je napisala mla-

Dosti jih je prišlo iz krajev Lombardije, Benečije, srednje Italije in celo iz papeške države. Mnogo jih je iz Benetk in Milana. Dalje so še prihajala iz drugih oddaljenih mest takratne avstrijske monarhije, kot sta bila Krakov in Temišvar, tudi iz Grčije, Odese in Frankfurtu.

Med avtorji pisem so tele zgodovinske osebnosti: Žiga Zois (1747–1819), vodja in mecen slovenskih prosvetljenih piscev, pomemben naravoslovec, lastnik mislinjske železarne in številnih fužin na Gorenjskem s 120 pismi, Maksimilijan Vrhovec (1752–1827), zagrebški škof, prosvetljeneč, pomemben politični in kulturni delavec na Hrvaškem s 36 pismi, Jernej Kopitar (1780–1844), svetovno

znani slavist in prvi slovenski znanstvenik z dvema pismo-ma in August Rosthorn (1789–1843), soustanovitelj železarne na Prevaljah in pomemben inovator z enim pismom.

Druga pomembna in morda tudi zanimiva pisca pisem sta Zoisova pisarja Markus Alborghetti in Josef Dellafior, prvi ima 72, drugi pa 77 ohranjenih pisem. Potem je še ljubljanski trgovec z železarno Gasperotti z 91 pismi, sem moramo prišteti še Paula Joachima Jautha, direktorja mislinjske železarne, ohranilo se je njegovih 26 pisem in 68 konceptov pisem iz obdobja 1798–1817. Potem še vodja rudarskih obratov na Pohorju Georga Kausa s 36 in Johann Oberherzog s 47 pismi iz obdobja 1820–1827. Zanimiva dopisovalca sta še bila zakonca Luigi in Antoinette Pezzer, ki sta pošiljala pisma iz Trsta, Odese in Livorna. Ohranilo se je vsega skupaj 104 pisem. Najdenih je 143 pisem Antona Bonazze, poznejšega lastnika mislinjskih fužin iz obdobja 1805–1852 in 47 pisem njegove žene Marije iz časa 1812–1836, ki sta jih pošiljala iz različnih krajev. Potovala sta še kar dosti. Nekaj posebnega je korespondenca Amaliette Hagenauer, sestre Bonazzeve žene. Hagenauerji so bili v Trstu verjetno premožni trgovci. Ohranilo se je 262 njenih pisem v francoščini iz časa 1806–1832, ki jih je pošiljala svoji sestri in njeni družini v Mislinjo. Kakšna je vsebina pisem, lahko le uganemo, ker še niso proučena. Nekaj pa vendarle lahko rečemo. Oba Zoisova pisarja, ki sta vsa pisma naslovlila upravniku mislinjske železarne, sta v glavnem govorila o poslovnih in denarnih zadevah. Žiga Zois v svojih pismih ni pisal samo o poslovnih rečeh, mnogokrat je tožil o svoji bolezni, izražal filozofske misli, govoril je o sadjarstvu (omenjal tudi kranjsko tepko, »kreinsche TEPKA«), o parkih in še o marsičem. Pisma, ki sta jih poslala Bonazzovim oskrbnika fevdalnih posestev v Stelniku in Pokupju na Hrvaškem Avgust Settli in Josef Texter v času 1805–1811, govorijo o pridelavi kmetijskih pridelkov, o prodaji in težavah tlačanov. Videti je, da so Bonazzovi starši imeli v omenjenih krajih fevdalna posestva. Pisma, ki so prihajala iz Italije, so poslovna. V njih je govor o naročilih železnih izdelkov, o cenah, vprašanih plačila itn.

GRADIVO ZA KOROŠKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

PROF. DR. JOŽE MARSEL

ŽIVLJENJE

Rojen je bil 12. decembra 1931 v Slovenj Gradcu. Po končani osnovni šoli na Selah pri Slovenj Gradcu in gimnaziji na Ravnah se je 1950. leta vpisal na Prirodoslovno-matematično fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je leta 1960 diplomiral. Leta 1965 je doktoriral s področja fizikalne kemije. V letih 1954–1973 je bil redno zaposlen na Institutu »J. Stefan« v Ljubljani, najprej kot tehnični sodelavec, od 1960. leta pa kot asistent in višji znanstveni sodelavec. Leta 1971 je bil habilitiran za docenta iz fizikalne kemije na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. V tem obdobju je opravljal na Institutu »J. Stefan« dolžnosti vodje Odseka za spektroskopijo, načelnika Oddelka za kemijo, vodje skupine SEPO, predsednika Sveta instituta in namestnika direktorja. Večino znanstveno strokovnega dela v tem obdobju je posvetil uvajanju masne spektrometrije v raziskovalno in aplikativno delo. Za odkritje XeF₆ je skupaj s sodelavci prof. J. Slivnika prejel leta 1963 nagrado B. Kidriča.

Leta 1973 je bil izvoljen v naziv izrednega profesorja za področje analize kemije in se zaposlil na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo, kjer je predaval predmete **Analiza kemija** za študente metalurgije in tekstilne tehnologije, **Instrumentalne metode analize** in **Kemija okolja** za študente kemije na diplomskem študiju ter predmeta **Izbrane metode instrumentalne analize** in **Fizikalne metode študija strukture molekularna in fotoelektronska spektroskopija** na podiplomskem študiju. Leta 1979 je bil izvoljen v naziv rednega profesorja. V letih 1980–83 je predaval na podiplomskem študiju v Sarajevu in na Medicinski fakul-

teti v Ljubljani. V obdobju od zadnje izvolitve je bil mentor številnim diplomantom (15), mentor pri 8 magistrskih delih in 4 doktorskih disertacijah. Sedaj je mentor 3 mladim raziskovalcem in 3 doktorandom.

Študijsko se je izpopolnjeval na Institutu za radij v Leningradu (1964), na Eidgenöss. Institut für Reaktorforschung in Švici (1967), na univerzi v Göttingenu (1970–71) in v Royal Society Research Group, Swansea, Velika Britanija (1977). V strokovnih združenjih je bil od 1977–84 predsednik YUMASS (Jugosl. društvo za masno spektrometrijo) in je član avstrijskega in nemškega društva za masno spektrometrijo. Od 1978–82 je bil član komisije za spektroskopijo pri medn. uniji za čisto in uporabno kemijo (IUPAC) in član mednarodnih znanstvenih odborov IMSC (Int. Mass Spectrometry Conference). Na predlog Mednarodne komisije za športno medicino je član komisije za kontrolo dopinga za ZOI v Sarajevu (1984). Imel je več vabljenih predavanj na domačih in mednarodnih konferencah ter univerzah v Regensburgu, Moskvi, Tbilisiju, Pragi, Varšavi in Benetkah, Toulusu, Oouluu (Finska), Leipzigu in Budimpešti.

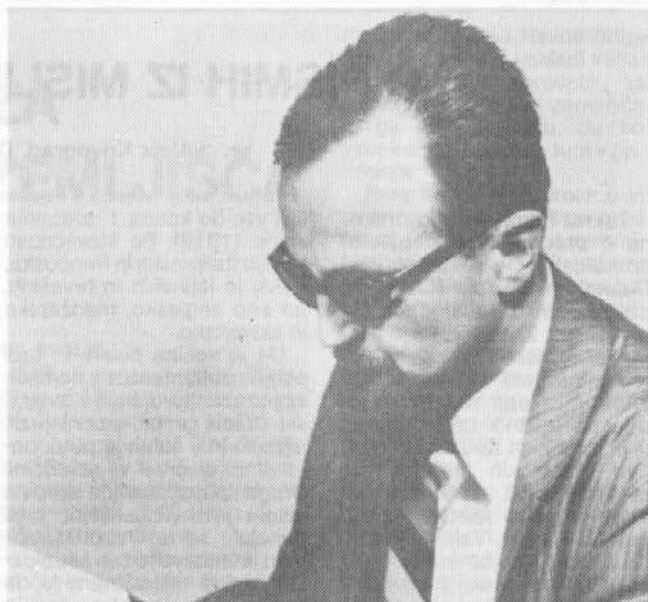
V času od 1969–74 je bil poslanec v Kulturno-prosvetnem zboru Zvezne skupščine in član Izvršnega sveta Skupščine mesta Ljubljana (1974–76) ter član Republiškega komiteja za varstvo okolja. Na fakulteti je bil več let predstojnik Katedre za analizo kemijo, prodekan (1981–83) in dekan Fakultete za naravoslovje in tehnologijo (1983–87).

Za to delo je prejel tudi državni odlikovanji Red zaslug za narod s srebrno zvezdo in Red dela z zlatim vencem.

DELO

Strokovna dela

1. J. Marsel, L. Debevec, Masna spektrometrija, Koledar Slov. kem. društva, 183–199 (1958).
2. L. Debevec, V. Kramer, J. Marsel, V. Vraščaj, Odredjivanje izotopskega sastava urana na masnom spektrometru, Simpozij o nuklearnom gorivu, Radovljica, SKNE, 1961, str. 1–4.
3. L. Debevec, V. Kramer, J. Marsel, D. Milivojević, V. Vraščaj, Karakterizacija nuklearnih materialov z masnim spektrometrom. II. Jugoslovanski simpozij o reaktorskih materialih, Hercegnovi 1965, NIJS P–171, str. 1–15 (1965).
4. D. Arsenijević, R. Ilinčić, L. Manojlović, J. Marsel, S. Mesa-rić, D. Pešić, V. Ravnik, Hemijske i fizičko-hemijske meto-

de analiza nuklearnih materijala, (knjiga), SKNE, Beograd 1967 (256 strani).

5. J. Marsel, Masna spektrometrija v vakuumski tehniki, IV. vakuumski kongres, Bled 1968, Jugosl. komitet za vak. tehniku, Bilten 7, 99–108 (1968).
6. H. Leskovšek, J. Marsel, Dvojni viskozni uvajalni sistem za uvajanje plinov v masni spektrometer, V. vakuumski kongres, Portorož 1971, Jugosl. kom. za vakuumsko tehniko, Bilten 11, 61–69 (1971).
7. J. Marsel (Editor), Mass Spectrometry (Proc. Int. School on Mass Spectrometry) Book, Publ. »J. Stefan« Institute, Ljubljana 1971 (325 strani).
8. P. Anastasijević, M. Pavlović, M.M. Ristić, D. Spasojević, I. Stamenković, M. Stevanović, B. Živanović, D. Kolar, J. Marsel, B. Navinšek, Research in Fuel Element Technology in Yugoslavia, IVth UN Int. Conf. Peaceful Uses of Atomic Energy, Geneva, 1971, str. 491–504 (A/CONF. 49/P/350).
9. J. Marsel (Editor), Advanced Course in Mass Spectrometry (Proc. of the Advanced Course in Mass Spectrometry), Portorož, 1977, (195 strani).
10. J. Marsel (Editor), Advanced Course in Mass Spectrometry (Introductory Lectures), Portorož, 1977, (155 strani).

Patenti

1. Postopek za pripravo substituiranih 1-fluor-2-jod etanov z metiljod (III) difluoridom, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava P-2652/73
2. Postopek za pripravo substituiranih geminalnih difluoridov s polimernim ariljod (III) difluoridom, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava
3. Postopek za pripravo polimernega ariljod (III) difluorida – novega reagenta za fluoriranje organskih spojin, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava
4. Postopek za pripravo substituiranih 1-fluor-2-brometanov z zmesjo piridin-vodikov fluorid-N-bromsukcinimid, Jugoslovanska patentna prijava
5. Novi substituirani 1-fluor-2-brometani in postopek za njihovo pripravo z zmesjo piridin/vodikov fluorid/N-bromsukcinimid, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava P 2312/75
6. Polimerna fenilhalogenida in postopek za njuno pripravo, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava P 2187/75
7. Geminalni difluoridi in postopek za njihovo pripravo, M. Zupan, A. Pollak, J. Marsel, M. Japelj, Jugoslovanska patentna prijava P 2265/75

Poleg tega je dr. Marsel sam ali skupaj z drugimi strokovnjaki od l. 1958 do danes v domačih in tujih revijah in zbornikih objavil 78 znanstvenih del in 67 referatov.

PRAZNOVANJA OB IZTEKU STAREGA IN PRIHODU NOVEGA LETA

Karla Oder, Delavski muzej Ravne

December je mesec veselja, praznovanja in pričakovanja, za večino trgovcev uspešen, saj kupujejo darila za otroke Miklavž, Božiček in dedek Mraz, tem pa sledijo še novoletna darila. Narava pa počiva odeta v sneg, mraz spominja na smrt, ki jo skušamo vedno znova premagati. Že pogani so zato uporabljali moč ognja in moč novega življenja. Poganske dediščine, na katero so vezane današnje šege in navade, krščanstvo ni moglo uničiti, zato: »Krščansko prepiranje in poganska dediščina živita stoletja vstrec, drugo ob drugem. Cerkev, ki je skušala od kraja pregnati ostanke poganstva, je nazadnje v marsičem odnehala. Korenine poganskih verovanj tiče pregloboko. Cerkev jim je skušala dati nov smisel in je v tem večidel uspela. Druga verovanja so izgubila vsebino in so ohranila zgolj obliko. Tako se zlasti v tem času prepletajo pobožne krščanske šege z očitnimi poganskimi ostanki, ki danes komaj še motijo in se jih kot takih marsikdaj niti ne zavedamo«.

Najpomembnejši krščanski praznik v zimskem času je božič, na katerega se kristjani pripravljajo duhovno in zunanje, čas priprav pa obsega štiri nedelje in ga imenujejo advent. Najstarejši način priprav je bil post, neuživanje mesa toplokrvnih živali in zabeljene hrane, belili so le z maslom in oljem. Postili so se ob ponedeljkih, sredah in petkih. Koroški deželni predsednik je na podlagi pooblastila kraljevega urada za ljudsko prehrano leta 1917 izdal obvestilo, da državnega posta ob sredah ni več, ostala pa sta še ponedeljek in petek. V ponedeljek lahko jedo ovčje meso. Še po drugi vojni je bil post popoldan in zvečer do polnočnic, v začetku 90. let pa je le popoldan.

V 19. stoletju so v Mežiški dolini na sveti večer jedli postno jed, skuhano iz suhega sadja (kloc, krhljev, češpljev in češenj), z dodanimi začimbami in sladkorjem. K jedi so jedli pečene »krape« z nadevom iz skuhanih stlačenih kloc, pomešanih s sirom (skuto). Nekateri so v kuhano sadje dodali fižol. Jed so imenovali kolacija in je bila najprej postna jed menihov. Jedli so jo pred polnočnicami, po njih pa koline.

Glavna duhovna priprava v času adventa je obiskovanje jutranje maše »svitanice«, »svitne«, duhovnemu čaru pri-

prav pa so pridruženi godovni dnevi svetnikov sv. Barbare, sv. Miklavža, sv. Lucije in sv. Tomaža. V Mežiški dolini so več pozornosti namenili prvima dvema.

Sv. Barbaro v Mežiški dolini poznamo kot zavetnico rudarjev, k njej pa so se zatekali še vojaki (topničarji), zidarji, ranjenci in vsi, ki jim je grozila nenadna, nepredvidena smrt. Svetnica Barbara je živel v drugi polovici 3. stoletja in je bila hči poganskega kralja Dioskura, ki je svojo hčer zaradi izredne lepote zaprl v stolp in ji odsekal glavo, ker je sprejela krščansko vero. Očeta je kmalu zatem ubila strela. Krščanstvo jo je uvrstilo k 14 pomočnikom v sili, sestavlja pa tudi žensko troji-

malico. Po drugi vojni so običaj opustili. V Mežici pa je v času kraljevine SHS in še leta 1953 bil na ta dan sejem.

Klic po življenju se izraža v navadi, da na ta dan odlomijo slivovo ali češnjevo vejo in jo postavijo v vodo, da vzcveti, da zaživi. Marsikdo je to navado obdržal, ne da bi se zavedal njene vsebine. Podobno je s kaljenjem žitnega zrnja v plitvih posodah.

Premagovanje smrti z novim življenjem je vezano na god sv. Lucije (13.12.), ki je zavetnica vida in jo upodablja s pladnjem in parom oči na njem. Svetnica je živel v 3. stoletju v Sirakuzah na Siciliji. Po legendi je zgodaj prevzela krščanstvo. Njen poganski snubec jo je zatožil in zato

rim tudi kekse ali pecivo. Skoraj obvezno je darilo bila priložena šiba. V času kraljevine SHS so starši v dolinskih krajih pri »cukrpekarju« naročali pakete za otroke. Za plačano vrednost je slaščičar pripravil darilo in nanj napisal otrokovo ime. Po drugi svetovni vojni, premožni pa tudi že prej, so k darilu prilagali še hlače ali srajco za fanta, deklici pa ruto ali nogavice. Tudi pižama iz celega, ki so ji rekli »skoki«, je bila po drugi vojni priljubljeno darilo. V 80. letih je Miklavž z darili bolj radodaren in prinese več stvari: igrače, barvice, oblačila, smuči, sani in drugo.

Otroci Miklavža za darilo prosijo s pismom, v katerem kakšen teden prej povedo svoje želje. Na predvečer sv. Nikolaja pred vrata ali na balkon postavijo posodo (na kmetih je bila po drugi vojni to slamnica), ki jo čez noč napolni dobrotnik.

Miklavževanje je povezano s šemljenjem, ki je v 80. letih redko. Mladi fantje na vasi ali v zaselku so se še po drugi svetovni vojni ob mraku zbrali in se našemili. Miklavževa oblačila so bila podobna škofovskim, najpomembnejša sta bila kapa in palica. Miklavž je vodil s seboj angela in parklne. Za slednje so bile važne verige, govejji rogovi in dolg rdeč jezik. Parklne so zganjali velik hrup, da se jih je daleč slišalo. Pri nekaterih hišah so lahko tudi vstopili. Pogosto je Miklavž otrokom razdelil vnaprej pripravljena darila, parkl je dodal šibo. Preden pa so jih dobili, so morali zmoliti določeno molitev. Pogosto so starši Miklavža ali parklne naročili, slednje za strašenje porednih otrok.

Do začetka 90. let se je pri vernih ljudeh ohranil ta otroški praznik. Na podeželju se posamezniki izjemoma še domenejo in oblečeni v zahtevane figure obiščejo določene hiše. Zadnja desetletja so farni župniki pripravili miklavževanje v cerkvah. S pomočjo staršev kupijo darila, s katerimi jih potem obdari Miklavž v spremstvu angelov.

Praznik odrešenikovega »prihoda«, ki ga cerkev praznuje od 4. stoletja naprej, je božič (25.12.). Ime je staroslovensko in »lahko sega še v predkrščansko dobo, ko je pomenilo malega boga Svaroga, Svarožiča, ki naj bi se bil ob zimskem kresu rodil vsako leto na novo«. Bil je bog poljedelstva, na kar kaže žrtvovanje poprtnika, »mižnjeka« na

Novoletna voščilnica. Fototeka Delavskega muzeja, original hrani Priska Lahovnik, Prevalje.

co, v kateri sta še sv. Katarina in sv. Marjeta. Na slikah je upodobljena s stolpom in kelihom s hostijo v roki. Na območju doline ji je posvečena podružnična cerkev v Zagradu, na Lešah je v cerkvi sv. Volbenka njej posvečen oltar. V cerkvi je ohranjena tudi slika svetnice, pred katero so leški rudarji v »frlescimru« do leta 1935 pred spustom v jamo molili.

God sv. Barbare (4.12.) so rudarji v Mežiški dolini praznovali prvo nedeljo v decembru. Prvič so ga mežiški rudarji praznovali leta 1825. Leški rudarji so se konec prejšnjega stoletja na ta dan v uniformah zbrali na vasi in nato v procesiji šli do cerkve sv. Barbare nad Prevaljami; udeležba je bila obvezna. Vsak rudar je dobil za ta dan plačilo za polovico »šihta na roko«. Po cerkvenem obredu je sledila zabava. Rudarji iz Mežice so hodili k Barbari ali pa v Heleno. V 30. letih tega stoletja so rudarji za ta dan dobili bloke za

je bila mučena in umorjena. Na njen god so v Mežiški dolini nalomili češnjevih vej, ki so se razcvetele do božiča, prav tako je vzkalila v plitvo posodo posejana pšenica.

Sv. Nikolaj, znan kot Miklavž (6.12.), je še v začetku 90. let priljubljen zimski svetnik, ki otrokom ponoči prinaša različna darila. Svetnik je zavetnik šolarjev in študentov ter mornarjev in brodnikov, pa tudi mlinarjev, žagarjev in drvarjev. Sv. Nikolaj je bil škof v Miri v Mali Aziji in je umrl leta 324. Na slikah je upodobljen s tremi jabolkami v roki. Dobrotnika otrok pa na njegovem nočnem obhodu spremljajo parklne, kosmati, divji našemljenji, ki so pred krščanstvom predstavljali rajne in druge demone, v krščanstvu pa so postali spremljevalci dobrotnika in izvrševalci kazni nad porednimi otroki.

Otrokom je Miklavž v Mežiški dolini dolgo časa prinašal suho sadje (hruške, jabolka, slive), orehe, fige, nekate-

mizi. Božično dobo cerkev od 6. stoletja končuje s 6. januarjem, godom sv. treh kraljev, ki se ujema s praznovanjem starogrškega boga Dioniza, zavetnika rodovitnosti in vina. Božič je bil praznik, ki so ga vse do 14. stoletja obhajali le v cerkvi, šele v 17. stoletju pa se je praznovanje preneslo v meščanske in kmečke domove. Na božično praznovanje je vezano čiščenje in krašenje prostorov ter peka kruha. Do popoldneva pred božičem je moralo biti v hiši vse poribano in počiščeno. Krašenje pa je prvotno bilo vezano na zimzeleno drevo ali vejo brez okrasja. Iz začetka 17. stoletja je iz Alzacije ohranjen zapis, v katerem se omenja drevo, ovešeno s hostijami in jabolki. V drugi polovici 17. stoletja so na hannovskem dvoru imeli zimzeleno drevo, okrašeno s svečkami. V 18. stoletju se v nemških pokrajinah javlja s svečkami okrašeno drevo, ovešeno z darovi. Božično drevo je bila mestna šega, ki se je počasi širila na podeželje. V Mežiški dolini so konec prejšnjega stoletja kot nad mizo, v katerem je bil križ, okrasili z zimzelenim rastlinjem in dodali papirnate »cir«. Okrasili pa so tudi »table« ob razpelo. V kot so dajali samo smrekovo vejo ali pa so na strop v kotu obesili majhno smrečico, »koš«.

V Črni, Mežici, na Lešah, Prevaljah in Ravnah so katoliško prosvetna društva in druga od začetka 20. stoletja do druge vojne prirejala »božičnice«. Dan pred božičem so v šoli postavili »krispam« – božično drevo ali novoletno jelko (ime se je uveljavilo po drugi svetovni vojni) in pripravili program z otroki, ki so peli in recitali. Otroke zaposlenih so obdarili; otroci delavcev so dobili majhen »škrnicel« z nekaj sladkorčki in štručko belega kruha. Otroci premožnejših staršev ali otrok izredno pridnega delavca je dobil še blago za srajco ali hlače. Na Lešah so denar za darila dobili iz šolskega sklada. Društvo Kola jugoslovanskih sester je v času kraljevine SHS na »božičnici« obdarilo najrevnejše otroke. Po prvi svetovni vojni so božično drevo postavljali v stanovanjih predvsem na industrijsko razvitem območju, medtem ko se je na odmaknjeno podeželje razširilo po drugi vojni. Drevo so okrasili z jabolki, na Lešah so v papir zavili koščke premoga. Nekateri so namesto drevesca v hiši v kot obesili smrekovo vejo in jo okrasili. Po drugi vojni so v kmečkem okolju na božični večer postavljali drevesce, v urbanem okolju pa so to delali bolj na skrivaj. Sekanje smrekovih mladik je bilo prepovedano, kupiti pa se jih tudi ni dalo. Uveljavljati se je

Koline pri Mežnarju v Koprivni okoli leta 1911. (Foto: Ivan Hojnik, fototeka Delavskega muzeja št. 5569, original hrani Simon Polanšek, Koprivna).

pričelo novoletno drevo, jelka, ki jo krasijo na silvestrovo. V zadnjem obdobju pa naravno drevesce nadomeščajo z umetnim. V 70. letih namesto svečk jelko osvetlujejo z električnimi lučkami, že desetletje prej pa so jelki dajale svoj čar prižgane »kresničke«. V 80. letih so drevesa okrašena z različnimi »bunkami«, sladkorčki in keksi ter vato, svetlečimi trakovi in umetnim »snegom«.

V začetku 90. let skoraj vsaka verna družina pod drevo postavi jaslice. Prvi so jaslice postavili jezuiti leta 1560 (zametki jaslic so starejši) v svojem kolegiju v Coimbri na Portugalskem, prve cerkvene jaslice pa so uredili dve leti kasneje v svoji cerkvi v Prahi. V 17. stoletju so jih postavljali tudi v nekaterih cerkvah na Slovenskem. Na dvorih so omenjene v drugi polovici 16. stoletja, v meščanskih domovih pa v 18. stoletju. Slovenske kotne jaslice so bile znane v 19. stoletju. V Mežiški dolini so pred drugo vojno redki postavljali jaslice, v 70. letih pa so postale kar običajne.

Božičnega praznovanja ni bilo brez peke kruha, ki so ga polagali na mizo. »Prav svojevrstna je koroška »kopa«. »Kopa« so bili v Podjuni trije hlebi, ki so jih naložili na mizo drugega vrh drugega in pokrili z belim prtom. Svoje dni so nato »kopo« obložili s starimi, na roko naslikanimi podobicami, ki so predstavljale tri kralje, jaslice, sveto družino, na vrh pa so dali še »božjo martro«. Zraven kope so na en mizni vogal položili smodnika, na drugega posodico z blagoslovljeno vodo in vejico notri, na tretjega »žegan les«, vrbove mačice iz »prajteljna« (cvetne butare), na četrtem vogalu pa je bila skodelica z žitnim zrnjem vseh vrst. »Kruh je ostal na mizi do sv. treh kraljev.

Pred prvo svetovno vojno je bila v skrajnem zgornjem delu doline navada, da so na

predvečer praznika na mizo pognili prt in nanj položili pogačo ter hleb kruha. Okrog »mižnjeka« ali »miznika« so položili še »pilde«, male slikece z nabožno vsebino in pristavili še blagoslovljeno vodo. Ta navada se je po drugi vojni izgubila, še vedno pa gospodinje za ta praznik spečejo orehovo potico, na kmetih pa še bel in črn kruh.

Na božični večer ali božično biljo so običajno očetje (gospodarji) pokadili z blagoslovljenim lesom in poškrpili z blagoslovljeno vodo okrog hiše in po hiši. Skupaj so molili in si zaželeli blagoslovljene praznike. Navado je ohranila večina kmečkega prebivalstva in verni ljudje do začetka 90. let tudi v blokovskih stanovanjih.

Vsem pripravam na praznik sledi obisk maše. Ob polnoči so še pred drugo vojno bili vsi družinski člani, razen enega, pri »polnočnicah«. V Mežiški dolini so šli peš in si svetili z baklami, po prvi vojni pa s svečo ali petrolejko. V 80. letih se v odmaknjenih krajih večinoma peljejo. Maša je tudi pri večini podružničnih cerkva, le da je obred že ob devetih ali desetih zvečer. V farnih cerkvah je obred ob polnoči. Na božič si ljudje voščijo »blagoslovljene praznike in srečen Božič«.

Po prvi vojni so na božični večer v cerkvah v Črni, Kotljah in Šentanelu še bili ostanke božične koleda. V cerkvi se je okrog oltarja postavilo šest ali dvanajst pastirjev, v rokah so držali palico s križem ter svečo ali samo svečo in so med mašo peli.

V 80. letih je večina ljudi praznovala božič kot družinski praznik, od leta 1989 je dela prost dan. Družine se zberejo pri večerji, precej ljudi pa gre k polnočnicam.

Božično praznovanje spremlja tudi obdarovanje, ki je bilo značilno za germanski svet, Francozi se obdarijo za novo

leto, Italjani za sv. tri kralje, nemške protestantske dežele pa pod božičnim drevescem, kar se je razširilo predvsem v meščanskih krogih. Morda so ti vplivi vzrok današnji obdarilni »zmedi« tudi na območju Mežiške doline. Do druge svetovne vojne pa so kmetje v Mežiški dolini na ta dan obdarili posle in berače s kolina. Po drugi vojni se je pri nekaterih uveljavil običaj božičnega obdarovanja, tako da darila z imeni položijo pod drevesce.

Sv. Štefan (26.12.) je zavetnik konj in živine in je tako nadomestil staro božanstvo indoevropskega ljudstva. Svetnik Štefan je bil diakon v Jeruzalemu, skrbel je za siromake in širil Kristusov nauk. Judje so ga obsodili na smrt, Cerkev pa ga slavi kot prvega mučenika. V Mežiški dolini v začetku 90. let še blagoslovljajo vodo in sol, ki so ju še po drugi vojni uporabljali za živino in polja. Nekaj te vode so pri kolinah vlili v skledo, v katero so prestregli kri.

Sveti Janez (27.12.) je označjal ljubezen, ki naj družji vernike. Deloval je v Mali Aziji in umrl okrog leta 100. Na slikah pa ga upodabljajo s kelihom in kačo, včasih pa tudi z orlom. Na Poljanj pri Prevaljah stoji cerkev, posvečena temu svetniku. V prejšnjem stoletju so se poslji v Mežiški dolini selili na Šentjanžovo, v času kraljevine SHS pa na Silvestrovo. Ob tem so lahko obiskali tudi svoje domače. Pred prvo vojno so kmetje na ta dan nesli v cerkev blagosloviti mošt, po drugi vojni so to opustili in namesto mošta blagoslovljajo liter ali dva vina.

»Otročje« ali »otepanje« (28.12.) je v Mežiški dolini ime za praznik nedolžnih otrok. Prvotno je bila fantovska šega; doraščajoči fantje so zgodaj zjutraj ali popoldan, najraje pa zvečer »tepli« predvsem dekleta in mlade žene. Tepli so zares, močno in celo po goli koži. Šiba naj bi dekletu ali ženi prinašala rodnost. Tepežkanje žensk se prvič omenja v 8. stoletju na ozemlju Nemčije. Ta fantovska šega se je pokrila s praznikom nedolžnih otrok, posvečenemu spominu na po Herodu naročenem umoru dečkov, starih do dve leti v Betlehemu. V srednjem veku so na samostanskih šolah na ta dan učenci spraševali učitelje in jih ob neznanju pretepali s šibo. Šega se je prenesla tudi na podeželje. Pred drugo vojno so v Mežiški dolini na ta dan otroci zgodaj zjutraj z brezovo šibo otepli starše in šli potem še k sosedom, sorodnikom in znancem. Delavski otroci so radi otepli sorodnike na kmetih, medtem ko so kmečki otroci le redko otepli pri delavski družini. Otepati so smeli le do opoldneva, potem so la-

hko takega »vrgli v peč«. Za plačilo so dobili denar ali suho sadje, kruh in krofe. Prvi, ki je gospodarja otepel še na postelji, pa si je prislužil klobaso. Ljudje so bili prepričani, da ti otroci prinašajo srečo v hišo. Če ni bilo nikogar, potem je pomenilo, da bo prihajajoče leto brez sreče. Po vojni tepežkanje vse bolj izginja oziroma ga ohranjajo z najmlajšimi otroki, ker je večje otroke sram. V urbanih naseleljih je šegaskoraj izginila, medtem ko je na podeželju še živa. Med otepanjem so otroci govorili:

»Rešte se, rešte k novemu letu zdravi, veseli v gnadi božji, da bi dolgo živeli pa v nebesa prišli!« V novejšem času:

»Veselite, veselite se novega leta, Jezus, Marija vam srečo obeta, angelci pa prosijo za vas.« Bolj zabavljivo pa:

»Rešte se, rešte, žakl razrešte, dnar vn vzemte, preftašl pa sami mejte!«

Koline so bile včasih tudi v Mežiški dolini družinski praznik. Še po drugi vojni so prašiča zaklali okrog božiča. Poleti so zaklali le kakšno ovco, ki so jo takoj pojedli. Z uveljavitvijo hladilnikov, zlasti zmrzovalnih skrinj, pa tudi na kmetijah koline niso več obvezne v najhladnejšem času zine. »Kolinil« je gospodar sam ali pa so dobili človeka, ki je to znal opraviti. Prašiča so zaklali jutraj in ga razkosali. Klobase so delali navadno pozno zvečer ali naslednji dan. Od klobas so naredili »mesene« in »prtene«. Večino mesa so prekadili, »pozelhali«. Kmetje so imeli svoje »zelhe«, preka-jevalnice. V nekaterih delavskih naseljih so v času kraljevine SHS imeli skupne preka-jevalnice, na Prevaljah in Ravnah pa so jo imeli mesarji. Večina kmečkih gospodarjev še v začetku 90. let sama preka-juje meso.

Novo leto je praznik, ki je bil po drugi vojni postavljen v ospredje, pred tem pa so ga »preživeli« mirno, brez rajanja in zabave. Na Silvestrovo ali staro leto zvečer so po hiši in hlevu poškopili in pokadili. Sveti Silvester je bil papež, ki je rimskega cesarja Konstantina spreobrnil h krščanstvu. Upodablajo ga kot papeža z bikovo glavo ob strani.

Po drugi vojni nekateri na Silvestrovo okrasijo novoletno jelko. Uveljavilo se je tudi silvestrovanje po raznih gostinskih lokalih, kljub temu konec 80. let večina družin silvestruje doma.

Med božičem in novim letom je po drugi vojni k otrokom pričel prihajati »dedek Mraz« in je s seboj prinašal darila. Dedek Mraz naj bi nastal po vzoru dobrotnika izza Karpatov, na ta dan pa se obdarujejo tudi Francozi. Številni kolektivni so v 70. letih ob-

Miklavževanje na Ravnah 1990

darili otroke svojih zaposlenih, v 80. letih pa darila plačujejo starši sami.

Na Silvestrovo so vedeževali in napovedovali prihodnost. V Mežiški dolini je bilo znano »trunšvanje«, odkrivanje klobovk z različnimi predmeti in vlijanje svinca, ki se oblikuje v določene oblike, v katerih so videli simbole za dogodke iz življenja. Radi so prerezovali jabolka čez polovico in kdor je prerezal jedrce, ga to leto čaka smrt. Še v začetku 90. let pa starši radi pripovedujejo otrokom: »Kakršen si na novo leto, takšen boš vse leto«.

Ob polnoči, ko nastopi novo leto, si ljudje voščijo in želijo vse najboljše. Nekateri se takrat odpravijo voščit tudi k sosedom, sorodnikom in prijateljem. Večina pa je obdržala staro navado, da mora v hišo prvi vstopiti moški, saj on prinaša srečo. V času božičnih in novoletnih praznikov sorodnikom in prijateljem pošljejo voščilnice. Znane so voščilnice iz začetka 20. stoletja, ko so jih pošiljali še poredko, po drugi vojni pa so postale vse bolj pogosta oblika voščila. V zdajnjem času se nekateri tudi obdarijo.

V božično-novoletnem času

so v Mežiški dolini ponekod po drugi vojni (še konec 50. let) še igrali koledniško »Pastirsko-trikraljevsko igro«, v kateri so nastopali: Herodež, judovski kralj, Jožef, Marija z Jezusom, gospodar, dva pis-mouka, trije pastirji (Ripelj, Štefelj in Jodelj), trije kralji, deželni glavar, gostilničar, popotnik, angeli in hudič. Pred prvo vojno so jo za uradniške družine in za »gospodo« v gostilni igrali v nemščini, za druge v slovenščini. Igrali so jo po gostilnah, po hišah uradnikov ter paznikov in tudi po kmetijah. Za nastop so dobili plačano v denarju. Besedilo te igre je zapisal kaplan Jaka Sem iz Mežice, napeve pa je harmoniziral organist Ivan Lednik.

Zadnja koledovka je Dora, ki v začetku 90. let od božiča do svečnice po hišah prepeva koledniške pesmi. Za plačilo dobiva hrano, največkrat pa denar. (Bolj podrobno na str. 29).

Sveti trije kralji (6.1.) so zadnja bilja božično-novoletnih praznikov, ki jo praznujejo od 6. stoletja dalje, sprva pa je bil to osrednji in edini praznik »božičnega časa«. Posvečen je dnevu, ko je Herod v Betlehem poslal »modre«, z na-

menom, da mu odkrijejo kraj novorojenega. Ti so Jezusa obdarili z zlatom, kadilom in miro in se vrnili, ne da bi ga izdali. Od 12. stoletja nastopajo trije kralji (pred tem so števila različna, prav tako imena): Kaspar, Melhior in Baltazar. Na predvečer praznika na podeželju Mežiške doline starejši prebivalci še nabijejo na vhodna vrata ali drugo ustrezno mesto križce iz lesa cvetnonedeljske butare, ki so jih po prvi svetovni vojni nabili na nosilni stropni tram v ta več hiši. Po hiši in okrog nje poškopijo in pokadijo. Na vhodna vrata nekateri še napišejo letnico novega leta in inicialke svetih treh kraljev: Gašper, Miha, Boltežar. V cerkvi na ta dan blagoslovljajo vodo.

Od treh kraljev do svečnice se zvrstijo še nekateri svetniki, ki jim cerkev namenja različno vlogo. Konec 4. stoletja so ta dan praznovali kot »srečanje« (med Simeonom in Ano), kasneje pa spominja na Marijino očiščenjevanje štirideseti dan po porodu. Svečnica je praznik blagoslovljanj sveč, ki jih cerkev in verniki potrebujejo v novem letu. V Mežiški dolini so pred drugo vojno cerkovniki po hišah pobirali denar za cerkvene sveče.

Prosti dnevi ali »nediev« so bili takšni, da so na ta dan samo opustili nekatera dela, pri zapovedanih praznikih pa so se tudi praznično oblekli in običajno bili pri maši. Za posle je bil nediev od božiča do novega leta. V tem času so lahko tudi menjali službo. Za božič so od gospodinjne dobili »talngo« za nekaj dni. Kruh in meso so lahko sami pojedli ali ga odnesli domov staršem. Moški posli so pogosto na Silvestrovo, ko so »bandrali«, šli v gostilno. Kmetje pa so v tem času opravljali le najnujnejša dela v hlevu pri živini in v hiši.

Čar zimskih praznikov in želje po življenju, ki jo simbolizira zimzeleno drevo in ogenj v obliki luči, ostaja, spreminja se vsebina.

Opombe

1. N. Kuret, Praznično leto Slovencev 2. Ljubljana 1989, str. 210

2. Mir (časopis za Koroško) izhajal v Celovcu 1882–1920) 1917, št.

3. F. Kotnik, Kolacija. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1939.

4. N. Kuret, Praznično leto Slovencev 2. Str. 312.

5. Isti, str. 314.

6. Isti, str. 415.

7. Vsi podatki o začetkih praznovanj so povzeti po knjigi N. Kureta, Praznično leto Slovencev 2. Ljubljana 1989; podatki za Mežiško dolino pa po terenskih zapisih v Delavskem muzeju Ravne na Koroškem.

GLEDALIŠKA DEJAVNOST V MEŽIŠKI DOLINI OD PRVIH ZNANIH ZAČETKOV DO LETA 1941

Miroslav Osojnik,
Delavski muzej Ravne

PRVI ZAČETKI IN RAST GLEDALIŠKE DEJAVNOSTI DO 1. SVETOVNE VOJNE

Korenine gledališke dejavnosti v Mežiški dolini moramo zagotovo iskati v ljudskem igranju, ki je bilo konec prejšnjega in v začetku tega stoletja eden najbolj pristnih in zgovornih utripov kulturnega življenja prebivalcev naše doline. Zaradi neljubega spoznanja, da nam primanjkuje avtentičnih arhivskih virov (prijava gledaliških iger, fotografije, gledališki plakati, drugi pisani dokumenti ipd.), še življe pričbe pa tudi ne morejo (znajo) dati absolutno zanesljivih podatkov, je prve gledališke začetke v naši dolini težko do leta natančno določiti. Tako lahko le sklepamo, da so v dolini zaživel »ljudski odri« že konec prejšnjega stoletja, ta dejavnost pa je čisto zanesljivo potrjena za Črno in Ravne na Koroškem za prva leta tega stoletja.

Povod za razcvet domače gledališke dejavnosti so gotovo dale zamejske koroške ljudske gledališke skupine, ki so v začetku tega stoletja (neka med 1905 in 1907) prihajale iz Globasnice gostovat v Črno in na Ravne (takratni Guštanj), v Šentanel pa so menda prihajali na gostovanje tudi igralci iz Pliberka.

Gledališka dejavnost se je v obeh naših krajih takoj »prije-la«. V Črni so igralci nastopali v plesni dvorani pri Geršaku, leta 1908 pa so navdušeni domačini sami izdelali zložljiv oder, ki so ga postavili v Drofelnikovi gostilni. Marjan Kolar piše v prispevku »Iz gledališke preteklosti Mežiške doline« (v: III. okrajna dramska revija, Ravne na Koroškem, 26. IV. – 29. IV. 1961), da se je Šanclov Zepi (Jože Gradišnik) še spomnil, da so v letih od 1905 do 1907 igralci iz Globasnice pod Hojnikovim vodstvom gostovali v Črni. V plesni dvorani pri Geršaku so se domačinom predstavili z »Lurdsko pastirico« in igrano »Ne kliči vraga«. Ko so Črnjani že imeli zložljivi oder, so okoli leta 1908 pri Drofelniku uprizorili igrano »Tri tičke« in burko »Kmet in fotograf«, ki ju je vodil Šenk. Razgoršek in Šenk sta v teh letih postavila na oder še veliko drugih iger,

med njimi tudi »Sanje«, »Doktor Vsezna in njegov sluga Stipko Tiček«, »Turški križ«, »Divji lovec«, »Čašica kave« in »Zloba in zvestoba«. Črnjani so lahko uživali ob ogledu najbolj priljubljenih iger vse do leta 1910. Tega leta je izbruhnil v Črni velik požar, ki je upepelil tudi Drofelnikovo gostilno in zložljivi gledališki oder v njej. Črnjani so seveda igrali naprej, čeprav nimamo podatkov, kje so imeli predstave do aprila 1911. Časopis »Mir« nam ponuja za leto 1911 te podatke:

– na Tri kralje 1911. leta: »Čašica kave« in »Pri gospodih«,

– prvi teden februarja 1911: »Tri tičke« in »Stipko Tiček«,

– 2.4.1911: igrano »Sanje« in »Sv. Cita« (na novem odru!),

– 2.12.1911: igra »Turški križ«.

Črnjani so torej oder pri Drofelniku obnovili in igrali naprej. Znano je, da so leta 1913 predstavili gledališkimi zaljubljenecem igrano »Mlin pod zemljo«. Leta 1914 so oder na novo postavili na skednju pri farovžu v Črni. Na tem mestu je bila pozneje črnjanska kino dvorana. Igralci iz Črne so v tem obdobju igrali pod pokroviteljstvom Slovenskega krščansko-socialnega delavskega društva, leta 1911 pa so ustanovili svojo igralsko sekcijo tudi socialdemokrati, ki so imeli predstave pri Krulcu, žal pa ni nič znanega o njihovih gledaliških uprizoritvah.

Guštanjski igralci so se 22. 1. 1911 v gostilni »Tolstovrš-

ka slatina« predstavili z igrano »Trije tički«, nekaj pozneje istega leta pa še z igrano »Če študent na rajžo gre«. 8.9.1911 je bila v tej gostilni velika slovenska veselica, pri kateri so igralci uprizorili igrano »Kmet Herod ali Gorje mu, ki pride dijakom v roke«. O drugih igranih »Mir« ne poroča.

Tudi na Prevaljah so v teh letih igralci Slovenskega krščansko-socialnega delavskega društva oživili gledališko dejavnost. Časopis »Mir« poroča, da so se prevaljski igralci na velikonočni ponedeljek leta 1911 predstavili z narodno igrano »Divji lovec«. Ista gledališka skupina je 10.9.1911 predstavila igrano »Posestrimi«. 23.12.1911 so Prevaljčani uprizorili igrano »Na Betlehemske poljanah«, ki jo je vodil gospod Abraham. Pustno nedeljo leta 1912 so igralci popestrili z igrano »Nemški ne znajo« in »Ne kliči vraga«. Na velikonočno nedeljo leta 1914 pa so pri Šteklju na Fari igrali »Dve materi«.

Taki so bolj skopi podatki o prvih začetkih gledališke dejavnosti v Mežiški dolini. Več jih, žal, ni ohranjenih. Gledališka ustvarjalnost se je v obdobju 1. svetovne vojne umaknila političnim interesom in intrigam, ponovno pa je zaživel z letom 1919.

GLEDALIŠKA USTVARJALNOST OD LETA 1919 DO 1932

Pred 2. svetovno vojno kulturnih društev, kot jih pozna-

mo danes, še ni bilo. Takratna društva so – pač glede na družbene in politične razmere tistega časa – imela izključno politični značaj in so predvsem izobraževala delavce in druge svoje člane. Tako je po letu 1919 zaživila delavsko prosvetna dejavnost tudi v Črni in Guštanju. V okviru obeh delavsko prosvetnih društev, ki sta se imenovali »Svoboda«, so imeli tudi dramatična odseka, ki sta bila zelo prizadevna in delavna. Ker je bilo v Guštanju tudi že leta 1919 ustanovljeno telesnovzgojno društvo »Sokol«, aktivno pa je bilo tudi Katoliško prosvetno društvo, se je med temi društvi v kraju razvilo živahno tekmovalno na vseh področjih, torej tudi v gledališki ustvarjalnosti. Guštanjska »Svoboda« je takoj po ustanovitvi leta 1919 prenesla težišče svojega dela na svojo dramsko skupino, ki je takrat štela šestinideset članic in članov. Že leta 1919 je uprizorila svoje prvo delo »Kovačev študent«. Istega leta so menda prikazali tudi »Miklovo Zalo« v Špicarjevi priredbi, potem pa še »Divjega lovca« in »Razvalino življenja«. Gledališke predstave so bile najprej v »ruski baraki« pri ravenski železnici. »Svoboda« takrat namreč še ni imela lastnega doma za gledališke generalke in nastope, zato ji je sokolsko društvo odstopilo svojo dvorano, ki je bila v bistvu lesena baraka, ki so jo postavili med 1. svetovno vojno za ruske ujetnike. Zato je še dolgo potem nosila ime »ruska baraka«. Pozneje so imeli igralci »Svobode« predstave pri Lečniku na guštanjskem trgu in nazadnje na Petračevem vrtu ob Meži; obakrat torej v zelo znanih gostilnah tistega časa. Leta 1922 je »Svoboda« zelo uspešno odigrala »Kralja na Betajnovi«, leto pozneje (1923) pa igre »Bobrov kožuh«, »Hlapci«, »Veleturist« in »Ženitev«. Leta 1924 so se predstavili z igrano »Babilon« in »Žrtve«. Leta 1925 so pripravili dve premieri: 1. maja 1925 so igrali »Vdovo Rošlino«. Od še poznanih guštanjskih igralcev so pri premieri sodelovali: Franc Mezner, Jože Stana, Mirko in Marija Tašotto, Miha Zavodnik in Maks Žagar, sedlar v Guštanju. 1. novemb-

Leta 1924 je guštanjska Svoboda predstavila igrano Babilon

ra 1925 so se predstavili z dramo »Mati«.

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, ki je bil tudi tajnik guštanjske Svobode, saj so vsi zapisniki od 9.2.1924 pisani z njegovo roko in overjeni z njegovim podpisom, je skrbel, da so o uspešnem delu guštanjskih »svobodašev« brali tudi izven lokalnih mej. Tako hvali uspešno uprizoritev Kralja na Betajnovi in druge uspehe igralcev: »Malo je na Slovenskem delavskih in drugih podeželskih odrov, ki bi v teh časih mogli uprizarjati igre, kakor so jih guštanjski fužinarji. Na svojem odru so dajali Cankarjeve »Hlapce«, »Kralja na Betajnovi«, Gogoljevo »Ženitev«, Finžgarjevo »Razvalino življenja« in še mnogo drugih dobrih del. Treba je priznati, da so bili igralci pridni, a treba je povedati tudi to, da se je ljudstvo iz Guštanj in okolice v velikem številu udeleževalo teh predstav. Predstave guštanjske »Svobode« so bile najbolj obiskane.« (Kralj na Betajnovi v Dobrih, Obzornik 1948/63).

Na plebiscitnem ozemlju so koroški borci med drugimi propagandnimi dejavnostmi tudi z gledališkimi igrami agitirali po koroških vaseh za Jugoslavijo. Andrej Kotnik, po domače Jurič z Dobrij, se je spominjal, da so v tem času guštanjski in prevalski igralci v Velikovcu igrali »Divjega lovca« in so z njim zelo uspešno gostovali po deželi. Učitelj Hren je za to priložnost napisal igro, ki jo je Andrej Kotnik imenoval kar »plebiscitna igra«. Pri teh igrah so poleg Juriča sodelovali še Julij Felaher, Tone Gaspari in žena učitelja Vinka Moderndorferja. Tudi uspešne gledališke predstave širom po koroški deželi niso mogle preprečiti zgodovinske tragedije. Plebiscit smo izgubili, Meziška dolina pa se je začela vraščati v novo državo, v kateri se je strankarski boj še bolj ostril. Najbolj znani guštanjski igralci v tem obdobju so bili: Rajko Kotnik, Zorko Kotnik, Avguštinova Lojzka, Petračeva Justa in Ludvik Kotnik. Nekatere smo omenili že pri plebiscitni propagandi.

Pa nazaj k delu guštanjske Svobode! Njeno letno poročilo za leto 1929 omenja, da so leta 1928 začeli rokodelski pomočniki v Guštanju »na veliko fabricirati komedije«, nikjer pa ni podatka, kaj so predstavili gledalcem. Dramski odsek guštanjske Svobode se v teh letih ni proslavil, saj je bila igralska bera skromna. Njihovo poročilo s kongresa Svobod pravi, da je Svoboda preživljala hudo krizo, ker ji je primanjkovalo denarja, pa še večina njenih članov je zapustila Guštanj. V novem sokolskem domu so se 27. decembra 1931 naposled le

predstavili z delom Real – Farner: »Trije vaški svetniki«, 24. januarja 1932 pa so s to igro gostovali na Muti. 16. maja 1932 so se predstavili v Mežici z igro »Teta na konju«.

Guštanjski Sokol je bil v tem času bolj prizadeven. Leta 1931 so prikazali v novem sokolskem domu, ki so ga svečano odprli 22. novembra 1931, Milčinskega »Mogočni prstan«. V letu 1932 pa so si predstave sokolskega društva kar podajale roko:

Vdova Rošlinka v izvedbi guštanjske Svobode 1. maja 1925

- 31.1. in 14.2.1932: K. Znaufs: »Vražja misel«,
- 21.2.1932: František Langer: »Kamela skozi iglino uho«,
- 22.2.1932: Thomas Brandon: »Charleyeva teta«,
- 2.2.1932: Pajme: »Palček potep«,
- 6.3.1932: France Bevk: »Bedak Pavle«,
- 9.3.1932: »Vražji Rudi«,
- 6.11.1932: Petrovič: »Vozel«.

Učitelj Janko Gačnik, ki je bil v tem času tudi tajnik »Sokola«, je režiral veliko spevoiger in operet, s katerimi so se igralci »Sokola« predstavili na gostovanjih na Prevaljah, v Mežici, v Libeličah, Dravo-

gradu in Slovenj Gradcu. Znan je podatek, da so uprizorili tudi kantato »Jeftejeva prisega« in Schwabovo »Jutro«. Marjan Kolar v citiranem članku omenja, da je pri teh igrah sodelovala kot režiserka in igralka tudi Hedvika Jamšek.

Tudi guštanjsko Katoliško prosvetno društvo je bilo, kakor lahko razberemo s hrbtni strani ohranjene fotografije, »zelo agilno in iznajdljivo. Z najpreprostejšimi sredstvi zna ustvariti krasoto. To je razvidno iz igre 'Dekle z biseri', ki

Meži),

- 8.9., 18.9. in 25.9.1932: Nestroy: »Lumpacij Vagabund«,
- 23.10.1932: Anton Medved: »Črnošolec«,
- 20.11.1932: »Davek na samce« in Dragotin Vodopivec: »Čarodejna brivnica« (istočasno).

V letu 1932 so vsaj po eno igro naštudirala tudi tale guštanjska društva:

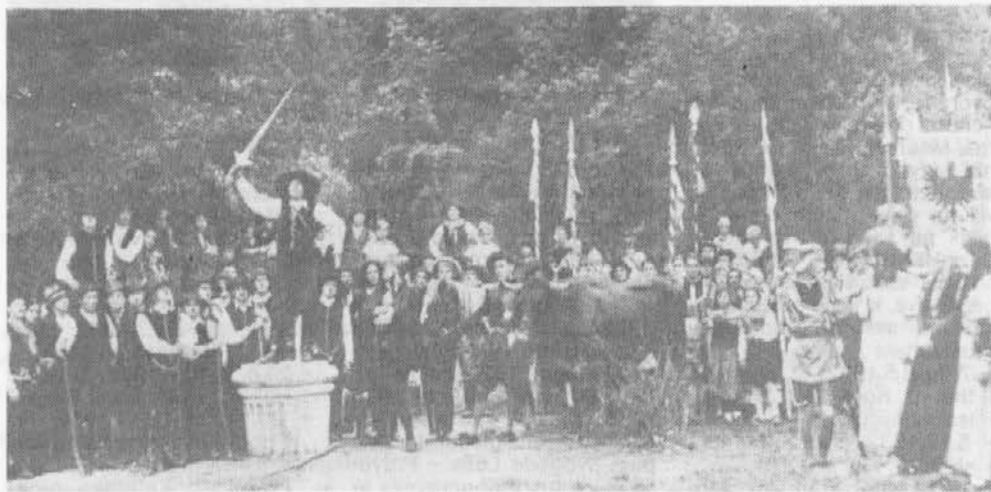
– Društvo rokodelskih pomočnikov: »Urban deluhar« (januarja 1932 v Kotljah in 7.2.1932 v Guštanju),

– Gasilsko društvo: Fodor László: »Revna kot cerkvena miš« (19.3.1932), »Vražji Rudi« (8.12.1932),

– Gospodinska nadaljevalna šola: »Pri Prodnikovih«, »Vedež« (9.4.1932).

Tudi v Črni so v dvajsetih letih ustanovili svoje delavsko prosvetno društvo, »Svobodo«, ki se je predstavila gledalcem z nekaj uspešnimi predstavami svojega dramskega odseka. Igrali so resnejše stvari, npr. »Na dnu«, »Kralj na Betajnovi«, niso pa se branili naštudirati tudi »Vdovo Rošlinko« ali »Avtomobilista« da so le pritegnili dovolj gledalcev. Poročila »Svobode« iz Črne govore, da so leta 1931 uprizorili tri igre. Zanesljivo so 15.11.1931 prikazali delo dr. Stolbejeve »Stari grehi«, pripravljali pa so še »Prisego ob polnoči«, Manice Kumanove, »Tri vaške svetnike« in morda tudi »Glavni dobitek« Frana Lipaha. Dokazov za uprizoritve zadnjih treh del ni. Tudi za Črnjane je bilo najbolj uspešno leto 1932:

- 2.2.1932: Alojzij Remec: »Preužitkarji«,
- 21.2.1932: »Če sta dva«,
- 13.3.1932: Etbín Kristan: »Zvestoba«,
- 17.4. in 16.10.1932: »Avtomobilist«,
- 19.6.1932: Anton Novačan: »Veleja«,
- 3. in 18.9., 18. in 25.9.1932: Ivan Cankar: »Kralj na Betajnovi«,

Poslednje ustoličenje so uprizorili 1. septembra 1935 na Poljani

– 26.12.1932: Maksim Gorki: »Na dnu«.

Ohranjena fotografija pa priča, da so že leta 1928 zelo uspešno odigrali »Kralja na Betajnovi«. Dramska skupina črnjanske »Svobode« je bila tako uspešna in odmevna tudi zaradi stalnosti svojih članov, ljubiteljskih igralcev. Med drugimi so leta 1928 (pa še tudi pozneje) igrali: Andrej Vehovar, Amalija Sterže in njena hčerka, Franc Sterže, Micka Kolšek, Tončka Jezernik, Jakob Bloder, Golob, Jerica Repanšek (por. Forstner), Ivan Forstner (režiser, navdušen ljubitelj odrske umetnosti), Valent Grubelnik, Aleš Modrej, Silvester Obretan in še nekaj drugih.

V letu 1932 se je Sokolsko društvo Črna predstavilo gledalcem le s »Tremi vaškimi svetniki«, in sicer januarja 1932.

Veliko bolj delavno pa je bilo v tem letu črnjansko Katoliško prosvetno društvo:

- 3.4.1932: R. Bazin – Dr. Dornik: »Gruda umira«,
- 15. in 16.10. 1932: Kazimir Zakrajšek: »Prisegam«,
- 6.11.1932: Janez Ev. Krek: »Tri sestre«,
- 5.12.1932: »Dva gluha« in Kazimir Zakrajšek: »Pri kapelici« (istočasno).

Kolo jugoslovanskih sester iz Črne pa je 29.9.1932 predstavilo igro K. Zakrajšek: »Dva računa« in Milan Skrbinšek: »Mati«.

V Mežici so imeli gledališke predstave pri Toffu. Igrali so predvsem ljudske igre. Za prvo obdobje so znani podatki o teh igrah: »Deseti brat«, »Dve nevesti« in »Davek na samca«. Upozorili so jih nekje med 1920 in 1925.

V letu 1932 pa so bile v Mežici naslednje predstave: Sokolsko društvo Mežica je uprizorilo »Charleyevo teto« (28.2.1932) in »Radikalno kuro« (26.4.1932). Mežiška Svoboda je šla na oder s »Tremi vaškimi svetniki« (14.2.1932) in »Tihotapcem« (Jurčič – Bujak; 14.1. in 17.1.1932).

Žerjavčani so si na mestu, kjer je nekoč stal Čemernikov hlev, postavili novo sokolsko dvorano. Prizadevni žerjavski kulturni delavci iz tistih let, Peruš, Mauhler, Prevalnik, Selišnik, Mavrič, so bili najbolj zaslužni za igre, ki so jih postavili na oder v tem domu, z njimi pa so gostovali tudi v Savinjski dolini. V letu 1932 so bile v sokolskem domu tele predstave, ki jih je naštudirala igralna sekcija sokolskega društva:

- 7. in 8.5.1932: O. Blumenthal–G. Kodelburg: »Pri bellem konjiču«,
- 5.12.1932: Real – Farner: »Hlače«,
- 17.12.1932: Fran Govekar: »Legionarji«.

Tudi na Prevaljah je najbrž

Med letoma 1928 in 1930 je dramska skupina Svobode z Leš prikazala Divjega lovca

že zgodaj pričela z delom uspešna dramska skupina, saj Andrej Kotnik, po domače Jurčič z Dobriji, pravi (citiram po Kolarju!), da »če so na Prevaljah kakega 'trepa nicali', so pa po mene prišli«. Ohranjena je fotografija dramske skupine s Prevalj ob krstni uprizoritvi »Divjega lovca«. Prevaljski igralci so takrat vadili in igrali na Fari, v gostilni Štekl. Igralci so bili predvsem s Prevalj in z Leš. Na fotografiji smo lahko razpoznali Poldeta Abrahama z ženo Majdo, Rudolfa Jasserja, Poldeta Žibernika iz Podkrajja v Zgornjih Libučah in Mačičeva mizarja, ki sta igrala orožnika. Zanesljivega leta ni mogoče ugotoviti, glede na prepoznane igralce pa to predstavo lahko mirno uvrstimo v leta med 1919 in 1921,

Zvestoba«,

- 3.7. in 2.10.1932: Engelbert Gangl: »Sin«,
- 14.8. in 28.8.1932: Ivan Cankar: »Hlapec Jerneja in njegova pravica«.

Na Lešah so še pred združitvijo igralskih skupin predstavili nekaj gledaliških iger. Že leta 1921 je leška »Svoboda« igrala »Podzemeljskega škrate«, leta 1924 pa »Hlapca Jerneja in njegovo pravico«. Nekje med letoma 1928 in 1930 so se predstavili še z »Divjim lovcom«. Na tej predstavi je menda sodelovala tudi glasbena skupina iz Guštanja, saj na ohranjeni fotografiji lahko prepoznamo Antona Godca, Mirka Meznerja, Andreja Čapelnika in Franca Lepka. Leta 1929 so zaigrali »Prisego ob polnoči«, 18.1.

Katoliško prosvetno društvo Guštanj na premieri igre Dekle z biseri leta 1931

medtem ko komentar na hrbtni strani fotografije uvršča to igro v častljivo leto 1910! Znano je tudi, da so v dvajsetih letih na Prevaljah igrali »Moč uniforme«, »Pasijon«, leta 1922 igro »Domen«, leta 1923 pa »Miklovo Zalo«. To igro so v letu 1923 igrali šestkrat, v letu 1924 pa še trikrat. Prav tako so leta 1923 prvič uprizorili igro »Quo vadis«. Združena gledališka skupina Svobode Leše – Prevalje je v letu 1932 uprizorila te igre:

- 3.4.1932: Etbin Kristan:

rami:

- 31.1. in 2.2.1932: Josip Lavtežar: »Darinka«, spevoigra,
- 28.2.1932: Maurice Maeterlinck: »Stilmontski župan«,
- 5.6.1932: Kazimir Zakrajšek: »Pri kapelici«,
- 6.11.1932: Franz Grillparzer: »Prababica«,
- 4.12.1932: Jaka Štoka: »Trije tički«.

Kolo jugoslovanskih sester s Prevalj je 21.5.1932 prikazalo igro »K mamici«, 16.10.1932 pa Petrovičev »Vozel«.

Strelesko društvo s Prevalj pa je 17.12.1932 uprizorilo igro »Davek na samca«.

Že leta 1919 je v Kotljah tamkajšnji nadučitelj Adolf Sokol režiral »Ribničana Urbana«, ki so ga hotuljski igralci predstavili pri Križanu pod Uršjo goro. Pozneje so jim pomagali gasilci in so igrali na šoli, ki je bila seveda pretesna za vse, predstav željne obiskovalce. Igrali so »Zakopane zaklade«, »Bele vrtnice« in podobne ljudske igre in burke. V letu 1931 so se 19.4. in 26.4. gledalcom predstavili z ljudsko igro »Krivoprisežnik«. Igrali so tile igralci: Franc Šajbler, Joško Breznik, Ivica Herman, Franc Herman (po domače Hrvat), Adolf Sokol (režiser), Marija Šajbler, Florijan Ivartnik (po domače Pavšer), Justa Kostwein, Pepi Kolar, Marija Dvornik, Ernest Lizin, Podpeška Micka, Ana Sadovnik, Helena Metarnik, Jožefa Kostwein, Ignac Wastl, Šrobova Rozka, Franc Grašičnik, Fradiški Lojz in Predovski Franc. Scenarist je bil Jože Šater, med igralce pa se je postavil tudi hotuljski župnik Ivan Serajnik.

Leta 1927 so v Šentanelu uprizorili »Našo kri«. Med originalno kostumiranimi igralci smo na fotografiji lahko razpoznali Cirila Marina, Riflovega Nantija in Feliksa Senico. Igra je bila predstavljena gledalcem 30.1.1927. Režiral je učitelj Grafenauer. Ljudje se še spominjajo, da so Šentanelci igrali potem kar vsako leto. Naštudirali so »Miklovo Zalo«, »Tri tičke«, »Divjega lovca«... Igralci so po vsej verjetnosti delali v okviru šentanelskega Katoliško prosvetnega društva, saj so podatki o uprizoritvah te igralne skupine ohranjeni tudi za leto 1932:

- 28.3.1932: »Zamorci«, »Dve teti«, »Tihotapci« (vse tri istočasno),
 - 17.7. in 7.8.1932: Kazimir Zakrajšek: »Pri kapelici«. Igre so uprizorili pri Riflu ali kar na prostem pri kapelici.
- Ohranjeni so tudi podatki o gledaliških prireditvah v Podpeci. Leta 1932 je Podporno društvo za šolsko mladino v Podpeci uprizorilo:
- 7.2.1932: Cvetko Golar: »Vdova Rošinka«,
 - 6.3.1932: »Pepelka« in koncert (v izvedbi šolarjev),
 - 10.4. in 14.4.1932: J. Jur-

čič – I. Cesnik: »Domen«, – 31.12.1932: Real – Farnar: »Trije vaški svetniki«.

Organi finančne straže Kapla so 7.2.1932 predstavili igro »Čez deset let«, Društvo sv. Cirila in Metoda Duh na Ostrom vrhu pa 19.6.1932 na Kapli igro Josipa Štolbe: »Stari grehi«.

Toliko je na razpolago podatkov za obdobje 1919 do 1932. Ob uprizoritvah, režiserjih, ki se ponavljajo zdaj tu in tam, pa tudi ob igralcih, katerih imena lahko odkrijemo zdaj pri Svobodah in spet pri Sokolih, se nam ponujajo naslednje ugotovitve: Društva v tem času nikakor niso bila vse zaprta, četudi so bila strogo politično opredeljena. Med seboj so si »sposojala« režiserje, tehnične pripomočke in tudi – igralce! Resnici na ljubo je treba povedati, da je bilo največ takega sodelovanja med Svobodami in sokolskimi društvi, saj je znano, da je guštanjška Svoboda priredila od leta 1931 naprej skoraj vse svoje igre v guštanjškem sokolskem domu, v prvih letih

pa v »ruski baraki«, ki je bila prav tako namenjena za prostore Sokolskega društva v Guštanju. Ugotovimo tudi lahko, da so za prvi del tega obdobja (1919–1923) na razpolago bolj skromni podatki o gledaliških uprizoritvah, za obdobje, ki nam sledi (1924–1932), pa so ohranjena dokaj bogata pisna in tudi fotografiska pričevanja. Ti podatki pa seveda še nikakor niso popolni! Pregledati bi bilo treba še vse dosegljive publikacije posameznih političnih strank oziroma društev, ki so ob sklepu sezon gotovo objavljala poročila o svoji dejavnosti. Za tak postopek pa bi bil potreben bistveno daljši vloženi čas in zamudno iskanje tudi po ljubljanskih knjižnicah in arhivih.

GLEDALIŠKA BERA V ČASU OD LETA 1933 DO 1941

Arhiv v Mariboru hrani veliko dragocenega gradiva tudi za območje naše doline. Naš muzej razpolaga s prepisi po-

datkov za uprizoritve gledaliških del po prijavih, ki so jih bila društva–priređitelji dolžna pošiljati Okrajnemu glavarstvu Dravograd. Ti podatki so, lahko rečemo, vsaj 99-odstotno zanesljivi. En odstotek verjetnosti uprizoritve odpade na morebitno težavo pri uprizoritvi gledališkega dela (bolezen igralcev, smrt ipd.). Če pa igra po spletu okoliščin le ni bila uprizorjena, pa ti podatki pričajo, da so igralci igro resnično naštudirali, drugače je ne bi bili prijavi. V vsakem primeru veljajo ti prepisi iz mariborskega Arhiva za enega najbolj zanesljivih virov, saj so opravljeni na podlagi originalnih dokumentov. Povedati pa je treba, da tudi Arhiv v Mariboru nima kompletnih podatkov za Mežiško dolino, saj sta 2. svetovna vojna in čas takoj po njej bila usodna za marsikatero dragoceno pisno, fotografsko ali drugačno pričevanje. Tako pa je bil izgubljen ali uničen marsikak pomemben pisni ali drugačen materialni vir za ugotavljanje zgodovine gledališke kot tudi kakršnekoli druge dejavnosti v

preteklem obdobju.

Zanimivi podatki, ki jih bomo predstavili v tem poglavju, nas tudi za to obdobje prepričajo o tem, da se z gledališkimi uprizoritvami niso ukvarjala le najbolj pogosto imenovana politična društva (katoliško prosvetna društva, Sokoli, delavsko prosvetna društva Svobode; po prepovedi Svobod 1935. leta pa Vzajemnosti). Krepek je bil gledališki delež osnovnih šol, podpornih društev za šolsko mladino, podpornih društev za invalidno mladino, gospodinjskih nadaljevalnih šol, podmladka Rdečega križa, gasilskih društev in čet, po kakšno predstavo pa so uprizorili tudi olepševalno in tujsko-prometno društvo, JSZ (Jugoslovanska strokovna zveza), kolegarski klub Peca iz Mežice, dekliški Marijin vrtec in Narodna odbrana Guštanj.

Za leto 1933 je v mariborskem Arhivu toliko podatkov o gledališki dejavnosti v naši dolini, da je škoda prostora za dolgovезno opisovanje v stvkih, zato si oglejmo kar razpredelnico uprizoritev.

1933

Zap. št.	Društvo	Gledališko delo	Datum	Kraj (dvorana)
1.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	CVRČEK ZA PEČJO	6.1.1933	dvorana na Fari
2.	Slovensko katoliško prosvetno društvo Črna	LOGARJEVA SINOVA ali MIR LJUDEM NA ZEMLJI	6.1.1933, 15.1.1933	župnijski skedenj v Črni
3.	Svoboda Mežica	BABILON	15.1.1933	nad konzumom v Mežici
4.	Katoliško prosvetno društvo Prealje	E. Gangl: SIN	15.1.1933	društvena dvorana na Fari
5.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	TRIJE KRALJI	22.1.1933	pri Lečniku v trgu
6.	Šola Št. Danijel	BISERI IN CEKINI	2.2.1933	Rifl v Št. Danijelu
7.	Svoboda Črna	Ivo Cesnik: POGODBA	2.2.1933	gostilna Knez v Črni
8.	Sokol Prevalje	Fran Govekar: DESETI BRAT	2.2.1933	gostilna Rozman, Prevalje
9.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	JURČEK in BOB IZ KRANJA	5.2.1933	dvorana na Fari
10.	Slovensko prosvetno društvo Črna	burka BABILON	18.2.1933, 19.2.1933	župnijski skedenj v Črni
11.	Svoboda Mežica	AVTOMOBILIST	19.2.1933	nad konzumom v Mežici
12.	Svoboda Guštanj	SPOŠTUJ STAROST in POPOLNE ŽENE (1. dejanje)	19.2.1933	Sokolski dom, Guštanj
13.	Prosvetno društvo Št. Danijel	KRČMAR PRI ZVITEM ROGU KMET IN FOTOGRAF	26.2.1933	Rifl v Št. Danijelu
14.	Svoboda Guštanj	RDEČE ROŽE	5.3.1933	Sokolski dom, Guštanj
15.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	SLEHERNIK	5.3.1933	v svoji dvorani na Fari
16.	Sokol Prevalje	DESETNIK SIROTICA	12.3.1933	gostilna Rozman, Prevalje
17.	JSZ Prevalje	SLEHERNIK	25.3.1933, 2.4.1933	gostilna Krištan na Fari
18.	Sokol Guštanj	PRISEGA OB POLNOČI	2.4.1933	Sokolski dom, Guštanj
19.	Sokol Žerjav	Ribičič: VRAŽE	9.4.1933	Žerjav (sokolski dom)
20.	Sokol Prevalje	P. Sjevneri: SPAVAJ, MOJA DEKLICA	23.4.1933	gostilna Rozman, Prevalje
21.	Podporno društvo za šolsko mladino Podpeca	Willbardt: BELA VRTNICA (poslovenil Koblar)	23.4.1933	rudniška dvorana, Podpeca
22.	Gasilsko društvo Kotlje	UŽITKAR	23.4.1933, 14.5.1933	šola v Kotljah
23.	Svoboda Mežica	RDEČE ROŽE	6.5.1933, 7.5.1933	konzumno društvo Mežica
24.	Olepševalno in tujsko-prometno društvo Guštanj	GOSPOD SENATOR	7.5.1933	Sokolski dom Guštanj
25.	Svoboda Guštanj	SPOŠTUJ STAROST	14.5.1933	gostilna Rozman, Prevalje
26.	Sokolsko društvo Žerjav	C. Golar: DVE NEVESTI	20.5.1933, 21.5.1933	rudniška dvorana, Žerjav
27.	Podmladek Rdečega križa Prevalje	PRINCESKA IN PASTIRČEK	21.5.1933	gostilna Rozman, Prevalje
28.	Gospodinjska nadaljevalna šola Mežica	BOJ ZA DOTO	21.5.1933	konzumno društvo, Mežica
29.	Svoboda Leše	RDEČE ROŽE	21.5.1933	rudniška restavracija, Leše
30.	Svoboda Črna	RDEČE ROŽE	29.6.1933	gostilna Knez, Črna
31.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	DESETI BRAT	24.9.1933	Lečnikov vrt, Guštanj
32.	Gasilsko društvo Črna	Nestorij (posl. P. Golia): UTOPLJENKA	30.9.1933, 1.10.1933	župnijski skedenj, Črna
33.	Svoboda Mežica	PRISEGA OB POLNOČI	8.10.1933	Mežica (–)
34.	JSZ Prevalje	ZA ČAST IN KRI	8.10.1933	na Fari, Prevalje

Z zadnjo igro v tabeli smo že stopili v leto 1934, saj je bila na novo leto uprizorjena prva igra »Po desetih letih« na Fari na Prevaljah. Za to leto je značilna poživljena dejavnost Svobode. Na občnem zboru Svobode v Črni so omenili, da so v letu 1934 uprizorili tri igre. Poznamo le naslov igre »Poslednji mož« (veselo-igra), ki so jo uprizorili 3. in 4.2.1934. Omenjali so še dve mladinski predstavi z igracami. 16. in 17. marca 1935 so uprizorili burko »Pred poroko« in imeli v načrtu še tri igre, o katerih pa iz poročila ne izvedemo ničesar.

Igralci Svobode iz Mežice so v letu 1934 priredili štiri predstave. Iz poročila občnega zbora društva izvedemo za naslove treh. V Mežici so 3.12.1934 igralci z Leš v gosteh predstavili igro »Tihotapca«, 16. decembra 1934 so Mežičani predstavili svojemu občinstvu igro Frana Lipaha »Glavni dobitek«; igro »Čez eno leto« pa so uprizorili še 3.2.1935.

Igralci združene leške in prevaljske Svobode so se v letu 1934 štirikrat predstavili gledalcem. Igrali so Finžgarjevo »Razvalino življenja«, Jožeta Moškriča »Rdeče rože«, »Zdravnika in njegovega stre-

Med letoma 1938 in 1939 so člani Vzajemnosti iz Mežice postavili na oder Vdovo Rošlinko. Režiral je Vinko Möderndorfer (sedi na stolu prvi z leve v prvi vrsti).

žnika« in »Tihotapca«, s katerim so gostovali tudi v Mežici. Za leto 1935 ni nobenih podatkov.

Igralci Svobode Guštanj so uprizorili 4.2.1934 v Sokolskem domu burko »Zdravnikov strežnik«, v Mežici pa so gostovali z »Rdečimi rožami«, ki so jih ponavljali. Istega leta (1934) so se predstavili tudi z igro, ki jo je napisal član njihovega društva Alojz Petek, in je nosila naslov »Rdeča kri«. V letu 1935 so se predstavi-

li z veseloigro »Kakršen gospod, tak sluga«, za njo pa še z igro »Na ogledih«. Drugih podatkov za guštanjsko Svobodo ni.

France Brenk je spisal slovensko ljudsko igro v petih delih, ki so jo kot »Poslednje ustoličenje« uprizorili 1. septembra 1935 na Poljani. V močnejši predstavi je sodelovalo dvesto igralcev iz cele Mežiške doline, igro pa si je ogledalo okrog pet tisoč gledalcev. Poleg domačinov so si jo

ogledali tudi gostje od drugod, saj so na ta dan vozili v Mežiško dolino tudi posebni vlaki iz Maribora in Celja. Za tiste čase je bila ta predstava velika protifašistična demonstracija. Ko so Nemci leta 1941 vdrli v Mežiško dolino, so na Poljani izruvali knežji kamen, ki je ostal od uprizoritve, in ga vrgli v Mežo. Kasneje so kamen prepeljali v muzej v Celovec, kjer so ga postavili ob napis: »Zgodovinski falsifikat slovenskih šovinistov iz Mežiške doline«!

»Poslednje ustoličenje« je bilo velik kulturni gledališki dogodek. Ker pa je bilo v lokalnem in slovenskem tisku o njem prelitega že veliko črnila, pa tudi režiser Brenk je v Koroškem fužinarju že objavil svoje spomine na ta dogodek, bodi o tem dogodku dovolj. Zaradi pomembnosti in zgodovinske teže pa smo ga vsekakor bili dolžni vključiti v ta pregled gledališke ustvarjalnosti v naši dolini.

Kolikor nam manjka podatkov za leto 1934 in 1935, toliko več jih poznamo za leto 1936, nekaj – čeprav bistveno manj – pa tudi za leto 1937. Za nazoren prikaz bomo spet uporabili tabeli, izdelani na osnovi podatkov s prijavi Okrajnemu glavarstvu Dravograd.

35.	Svoboda Guštanj	RDEČE ROŽE	16.10.1933	gostilna Rozman, Prevalje
36.	Sokol Žerjav	Rudolf Dobovišek: RADIKALNA KURA	11.11.1933, 12.11.1933	Žerjav (–)
37.	JSZ Prevalje	GAMBERSKA KRONIKA	12.11.1933	na Fari, Prevalje
38.	Sokol Prevalje	Walfried: MAKSEL, kmečka drama	12.11.1933	Prevalje (–)
39.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	Anton Medved: STARI GREHI	26.11.1933	Lečnikova dvorana, Guštanj
40.	Sokol Prevalje	KRALJ MATJAŽ	1.12.1933	Prevalje (–)
41.	Sokol Guštanj	PRED POROKO, veseloigra	8.12.1933	Guštanj, Sokolski dom
42.	Sokol Žerjav	Ribičič: LOLA	17.12.1933	telovadnica, Žerjav
43.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	Jože Vambergar: VRNITEV	26.12.1933	Lečnik, Guštanj
44.	Narodna odbrana Guštanj	Milan Ferjan: VAŠ GREH	26.12.1933	Guštanj (–)
45.	Podporno društvo za šolsko mladino Podpeca	V LJUBLJANO JO DAJMO	31.12.1933	društvena dvorana, Podpeca
46.	JSZ Prevalje	PO DESETIH LETIH, drama	1.1.1934	na Fari, Prevalje

* opomba: zadnja igra je že iz leta 1934!

1936

Zap. št.	Društvo	Gledališko delo	Datum	Kraj (dvorana)
1.	Kolesarski klub Peca Prevalje	ON IN NJEGOVA SESTRA	11.1.1936, 19.1.1936	pri Rozmanu, Prevalje
2.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	J. Vamberger: VRNITEV	19.1.1936	Krištan na Fari
3.	Gasilska četa Črna	Karel Schweinhardt: CIRKUS SMOLENSKI	22.1.1936, 23.1.1936	–
4.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	J. Strukelj: NAJDENA HČI	2.2.1936	Krištan na Fari
5.	Društvo rokodelskih pomočnikov Guštanj	Pavel Bohnard: LJUBAVI CVET ZAMORJEN	9.2.1936, 1.3.1936	Sokolski dom, Guštanj
6.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	L'Avare–Molière: SKOPUH	23.2.1936	Krištan na Fari
7.	Osnovna šola Guštanj	Gangl: PRVO, DA SO JAJCA	1.3.1936	Sokolski dom, Guštanj
8.	Dekliški Marijin vrtec Prevalje	KAZNOVANA RADOVEDNOST	1.3.1936	Krištan na Fari
9.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	Anton Leskovec: DVA BREGOVA	15.3.1936	na Fari, Prevalje
10.	Sokol Guštanj	Cvetko Golar: VDOVA ROŠLINKA	15.3.1936	Sokolski dom, Guštanj
11.	Sokol Žerjav	Janko Gregorc: ERIKA, opereta	4. in 5.4.1936, 18.4.1936	Žerjav (–)
12.	Sokol Guštanj	M. Grošelj: DVE MARIČKI	19.4.1936	Sokolski dom, Guštanj
13.	Osnovna šola Guštanj	M. Grošelj: DVE MARIČKI	26.4.1936	Sokolski dom, Guštanj
14.	Gasilska četa Črna	Golar: DVE NEVESTI	16.5.1936, 17.5.1936	župnijski skedenj, Črna
15.	Gasilska četa Črna	Linhart: ŽUPANOVA MICKA	23. in 24.5.1936, 21.6.1936	gasilski dom, Črna
16.	Fantovski odsek Katoliško prosvetnega društva Guštanj	NAŠA KRI	1.6.1936; 11.6.1936	Petračev vrt, Guštanj

17.	Katoliško prosvetno društvo Črna	Molière: SKOPUH	20.6.1936, 21.6.1936	društvena dvorana, Črna
18.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	ČRNI KRIŽ PRI HRASTOVCU	19.7.1936	Petračev vrt, Guštanj
19.	Vzajemnost Črna	L. Novak: LJUBOSUMNOST	8.9.1936	Črna (-)
20.	Katoliško prosvetno društvo Guštanj	Jalen: DOM	8.9.1936	Petračev vrt, Guštanj
21.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	Molière: SCAPINOVE ZVIJAČE	13.9.1936	dvorana na Fari
22.	Fantovski odsek Guštanj	DETEKTIV MEGLA	20.9.1936	Petračev vrt, Guštanj
23.	Katoliško prosvetno društvo Črna	KOVAČEV ŠTUDENT	3.10.1936	Črna (-)
24.	Gasilska četa Guštanj	SKOK V ZAKONSKI JAREM	11.10.1936	Sokolski dom, Guštanj
25.	Župni urad Prevalje	TAM DALEČ ZA MORJEM	18.10.1936	Krištan na Fari
26.	Katoliško društvo Črna	KOVAČEV ŠTUDENT	18.10.1936	Črna (-)
27.	Katoliško društvo Prevalje	GRUNT	8.11.1936	Prevalje (-)
28.	Sokol Žerjav	veseloigra CERKVENA MIŠ	14.11.1936, 15.11.1936	telovadnica, Žerjav
29.	Sokol Guštanj	Golar: DVE NEVESTI	22.11.1936	Sokolski dom, Guštanj
30.	Podporno društvo za invalidno mladino Podpeca	MLINAR IN NJEGOVA HČI	28.11.1936, 29.11.1936	rudniška dvorana, Helena
31.	Sokol Prevalje	MIKLAVŽ PRIHAJA	5.12.1936	gostilna Rozman, Prevalje
32.	Katoliško društvo Črna	ANIMA	5.12.1936	društvena dvorana, Črna
33.	Prosvetno društvo Prevalje	POROČNIK V OMARI	6.12.1936	na Fari, Prevalje
34.	Vzajemnost Črna	TRIJE VAŠKI SVETNIKI	26.12.1936, 27.12.1936	pri Knezu v Črni
35.	Gasilci Kotlje	TRIJE VAŠKI SVETNIKI	26.12.1936	Kotlje (-)

1937

Zap. št.	Društvo	Gledališko delo	Datum	Kraj (dvorana)
1.	Gospodinska nadaljevalna šola Guštanj	JURČEK	28.2.1937	Sokolski dom, Guštanj
2.	Katoliško prosvetno društvo Prevalje	PODRTI KRIŽ	21.3.1937	na Fari, Prevalje
3.	Podporno društvo za šolsko mladino Podpeca	Jaka Stoka: ANARHIST, burka	25.4.1937	dvorana v Heleni
4.	Tujsko-prometno in olupševalno društvo Kotlje - Rimski vrelec	BELE VRTNICE	2.5.1936	-
5.	Krajevna protituberkulozna liga za Mežiško dolino v Črni	SKOK V ZAKONSKI JAREM	6.5.1937	šola v Mežici
6.	Marijina družba Prevalje	AFINDRA, ZAMORSKA DEKLICA	24.10.1937	Krištan na Fari

Leta 1937 so v Kotljah uprizorili originalno domačo »Kmečko ovset«. Prva uprizoritev je bila na lepo julijko nedeljo leta 1937 na Štalekarjevem dvorišču. Pri njej so sodelovali sami Hotuljci; udeležili so se je celo zelo priletni pari, npr. Veček iz Podgore s svojo ženo in Nacesnik z Brdinj z ženo. Igro »Kmečka ovset« je napisal Ivan Kuhar, Prežihov brat. Režijo je spretno izpeljala učiteljica Vida Kuhar. Prireditev je uspela, saj so se šele pozno ponoči vračali dobro razpoloženi obiskovalci na svoje domove. Igro so na splošno željo ponovili že čez osem dni, z njo pa so Hotuljci gostovali še isto leto na Lešah in na Remšniku,

»Miklova Zala« v uprizoritvi Katoliško prosvetnega društva Šentanel leta 1939

1941

Zap. št.	Društvo	Gledališko delo	Datum	Kraj (dvorana)
1.	Športni katoliški klub Korotan	DVA PARA SE ŽENITA	6.1.1941	farovski skedenj, Črna
2.	Katoliško prosvetno društvo Črna	Finžgar: RAZVALINA ŽIVLJENJA	26.1.1941	župna dvorana, Črna
3.	Slovensko katoliško izobraževalno društvo Podpeca v Mežici	NEBESA NA ZEMLJI	26.1.1941	pri Toffu v Mežici
4.	Prosvetni odsek NSZ v Podpeci	ČIGAVA JE ŽENA	16.2.1941	rudniška dvorana v Podpeci
5.	Vzajemnost Mežica	A. Bach: DRZNI PLAVAČ	16.2.1941	pri Toffu v Mežici
6.	Osnovna šola Št. Danijel	JURČEK SE UČI ČESATI, lutkovna igra	22.2.1941, 23.2.1941	pri Riffu, Št. Danijel
7.	Vzajemnost Leše	Jurčič-Anton Česen: DOMEN	2.3.1941, 9.3.1941	bivša šola, Leše
8.	Sokol Prevalje	operata HMELJSKA PRINCESA	9.3.1941	Sokolski dom, Prevalje
9.	Katoliško prosvetno društvo Črna	Medved: STARI IN MLADI	15.3. in 16.3., 25.3.1941	dvorana KPD, Črna
10.	Sokol Mežica	Benedetti: DVA DUCATA RDEČIH ROŽ	22.3.1941, 23.3.1941	pri Toffu, Mežica
11.	Sokol Žerjav - Črna	Nušič: SUMLJIVA OSEBA	29.3.1941, 30.3.1941	dvorana, Žerjav

Za obdobje od 1938 do 1940 ni na voljo zadostnega števila podatkov o gledališki beri v naši dolini. Vemo le za nekaj posameznih gledaliških uprizoritev.

Med letoma 1938 in 1939 so člani Vzajemnosti iz Mežice postavili na oder Cvetka Golarja »Vdovo Rošlinko«. Režiral je učitelj Vinko Möderndorfer, o uprizoritvi pa priča ohranjena fotografija, na kateri lahko spoznamo Franca Osojnika iz Podpece.

Okoli leta 1939 so na Šentanelu uprizorili »Miklovo Zala«. Igro je prikazala gledališka skupina Katoliško prosvetnega društva St. Danijel. Na fotografiji, ki jo prav tako hranimo naš muzej, smo prepoznali župnika Antona Rataja in Miho

Kumpreja, po domače Plodra. Za leto 1941 je ohranjenih več podatkov od januarja do 30. marca.

Še zadnje dni marca 1941 je brstela v Mežiški dolini živahna gledališka dejavnost, druga svetovna vojna pa je povzročila, da je v njej utihnil tudi odrski utrip, saj se je bilo treba organizirati in si prizadevati za druge, veliko širše smisle in cilje.

SKLEP

Nanizali smo veliko podatkov, ki pričajo o zares bogati gledališki dejavnosti v Mežiški dolini od prvih znanih začetkov do leta 1941. Kljub vsemu pa so ti podatki, kakor so po eni plati dragoceni, ker smo jih iztrgali pozabi, le torzo, saj zijajo v njih še velike praznine (obdobje od 1908 do 1. svetovne vojne; leta 1934, 1935, 1938 – 1940), ki bi jih bilo treba načrtno zbrati: – poiskati v slovenskih osrednjih arhivih in pri še živelih udeležencih prvih gledaliških predstav v naši dolini, ki imajo v svojih zasebnih albumih gotovo še marsikatero fotografijo, ki je še ne poznamo. Vljudno jih prosimo, da se z njo oglasijo v našem muzeju na ravenskem gradu, da bomo lahko ta dragocena pričevanja preslikali in zapisali podatke o uprizoritvah. Tudi na ta način bomo lahko s skupnimi močmi pripravili bogato podlago podatkov za zgodovino gledališke dejavnosti v Mežiški dolini.

Ker manjka še veliko podatkov, se bomo torej v sklepu izognili kakršnihkoli ocen, ki prav zaradi tega ne morejo biti objektivne, in bomo skušali prikazati le nekaj značilnih ugotovitev.

Prijave Okrajnemu glavarstvu Dravograd nam nudijo le nekatere podatke. Skoraj na vseh je označeno, da je predstava bila dovoljena. Razumljivo pa je, da so bile npr. leta 1932 prepovedane prav vse predstave na dan zadnjega aprila in prvega maja. Šestojanuarska oblast je hotela s tem preprečiti, da bi kdorkoli izkoristil gledališče za praznovanje prvega maja.

Na prijavih v večini primerov tudi niso zapisani avtorji gledaliških del. Zaradi avtentičnosti smo podatke v tabelah citirali take, kot so bili zapisani. Ker pa so se igre izredno pogosto ponavljale, saj so nekatera dela predstavile skoraj vse skupine v dolini, bo bralec zagotovo vsaj na enem mestu našel zapisano tudi ime in priimek avtorja. Pri nekaterih delih pa avtorja preprosto ni bilo mogoče ugotoviti, saj tega niso mogli ugotoviti niti v Koroški osrednji knjižnici niti v Univerzitetni knjižnici Maribor (glej članek

Alojza Krivograda »Nekaj podatkov o amaterski gledališki dejavnosti v Mežiški in Dravski dolini leta 1932«, KF, št. 3/1983). Ti viri v večini primerov molčijo tudi o režiserjih in igralcih, iz njih ne izvemo ničesar o igralskih in tehničnih problemih.

Poročila z občnih zborov društev navajajo, da so ljudje v velikem številu obiskovali gledališke predstave. To se zdi zelo verjetno, saj so bila gledališča v tistem času skoraj edino kulturno razvedrilo za ljudi. Na vaseh radijskih aparatov takrat skoraj še ni bilo; kinematografija je bila pri nas šele v prvih povojih, televizijo pa poznamo tudi šele dobra tri desetletja.

Iz zbranih podatkov se nam ponuja vtis, da so delavsko prosvetna društva Svobode imela v programu več kakovostnejših del (npr. Ivan Cankar: »Kralj na Betajnovi«, Etbin Kristan: »Zvestoba«, Maksim Gorki: »Na dnu«, Ivan Cankar: »Hlapec Jernej in njegova pravica«). Druge gledališke skupine so ostale bolj na ravni manj zahtevnih veseliger, burk in poučnih zgodbic, ki pa so jih seveda, pač zato, da bi zadovoljile prav vse okuse gledalcev, uprizarjale tudi dramske sekcije Svobode.

Takih je torej nekaj obrisov široke in razgibane dramske dejavnosti v prvem obdobju. Četudi stihijski, so bili ti začetki pristni in dragoceni, saj se je iz njih porodilo kakovostnejše delo s kvalitetnim gledališkim repertoarjem in dobrimi predstavami.

Viri

1. Gradivo prof. Alojza Krivograda iz Arhiva Maribor po

V Kotljah so 19. in 26. aprila 1931 igrali »Krivoprisežnika«

prijavah gledaliških iger Okrajnemu glavarstvu Dravograd za leta 1933, 1936, 1937 in 1941.

2. Zapisnik sej in občnih zborov »Svobode« v Guštanju (začet l. 1922, z manjkajočimi prvimi stranmi – 1919/20) – rokopisni oddelek Koroške osrednje knjižnice »Dr. Franc Sušnik« Ravne na Koroškem.

3. Dokumentacija k fototeki Delavskega muzeja Ravne na Koroškem.

4. Delovno gradivo Karle Oder za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja – občina Ravne na Koroškem (tipkopis, 1991).

5. Mir, 1911/št. 2, 4, 6, 12, 13, 14, 17, 44, 60; 1912/št. 8; 1914/št. 13.

(v: III. okrajna dramska revija, 26.IV.–29.IV.1961, Ravne na Koroškem 1961, str. 7 – 11.).

2. Alojz Krivograd: Kratek oris delovanja delavskih kulturnih društev Svobod v Mežiški dolini od 1929. do 1935. leta (Koroški fužinar, št. 4, 25.11.1976, str. 17 – 25.).

3. Gledališki list Gledališke skupine DPD Svobode na Ravnah: Ivan Cankar »Hlapci« (23. april 1955).

4. Alojz Krivograd: Nekaj podatkov o amaterski gledališki dejavnosti v Mežiški in Dravski dolini leta 1932 (Koroški fužinar, št. 3, 5.9.1983, str. 28 – 31.).

5. Beno Kotnik: Kmečka ovset v Mežiški dolini (Koroški fužinar, št. 1–3, 8.2.1963, str. 25.).

6. 35 let KUD Prežihov Vranc Ravne na Koroškem, Ravne na Koroškem 1981, str. 5 – 7.

Literatura

1. Marjan Kolar: Iz gledališke preteklosti Mežiške doline

»Dve nevesti« Katoliško prosvetnega društva Guštanj med 1938 in 1940.

SEJEM BIL JE ŽIV

Ervin Wlodyga

Imenitne so listine, mojstrovine pisarjev, ki so deželni knezi z njimi podeljevali Guštanjčanom sejemske pravice: »Mi, Ferdinand (leta 1536), po božji milosti rimski in kralj ogrski in češki, infant španski itd... našim zvestim Guštanjčanom.....«

Maks Dolinšek – Tri doline v koroški zgodovini. (KF. 26.1.1968):

Mesta pa trgi so imeli v srednjem veku določene predprave. Imela so svoje lastno sodstvo, svoje obzidje (razlika med trgi in mesti je prav v tem, da so bila mesta obzi-

pada. Trgovanje, ki je prav gotovo starejšega izvora kakor mesta sama, se je opiralo v srednjem veku močno na sejm. Organiziranje sejmov je z nastankom mest prav gotovo v ozki zvezi. Za te so posebno pomembne sejemske svoboščine ali sejmski mir – po-

župnijah ob raznih proščenjih. Tudi stalni sejmi so se lahko ustalili le v krajih, skozi katere so trgovci morali potovati, prekoračiti večjo reko (Dravograd, Vuzenica), ob vznožju gorskih prelazov (Marenberg) in drugod. Tudi Guštanj je imel, kolikor vemo iz virov, tri letne sejme. Pravice teh pa izvirajo še iz poznejšega obdobja, iz XVI. do XVIII. stoletja. Prvega je dovolil cesar Ferdinand 10. januarja 1536. Po listini, ki je bila ustanovljena na Dunaju, je bil trgu in tržanom dovoljen letni sejem v nedeljo po Janezu Krstniku – na Janezovo, 24. junija (Gottstauftag). Bil mu je zagaran tudi sejmski mir z vsemi pravicami, ki so zagotavljale vsem obiskovalcem svobodno trgovanje (»dasselbst frey handeln und wandeln«). Pri tem je vladar in deželni knez določil, da veljajo te svoboščine za vsakega trgovca, ki pride na sejem, in da je pod zaščito deželnega kneza 8 dni pred sejmom in 8 dni po njem. Vsak, kdor se proti temu pregreši (proti življenju in imetju trgovca), bo zapadel kazni; (»Ydem sey unser swere ungnad und straff zuwermeiden...«). Na koncu pa to določbo še podkrepi: »Das ist unser ernstlicher willen und maynung«. Drugi letni sejem je trgu potrdil vladajoči gospod in nadvojvoda Karel v Gradcu dne 16. novembra 1588. Trg je dobil pravico do sejmskega dne prvi ponedeljek po dnevu sv. Kolomana (Colmani tag) v oktobru. Pri tem pa sejmski mir ni razširjen na določene dni pred sejmskim dnevom in po njem.

Cesar Ferdinand II. je na Dunaju marca 1625 dovolil Guštanju letni sejem na dan sv. Georga (Jurjev sejem 24. aprila).

Na prošnjo guštanjskih tržanov in sodnika sta vse tri sejme potrdila s posebnimi pe-

Gostilna na sejmišču v Guštanju, ki so ji pozneje rekli pri Volčju (Bočje). Hiša še danes stoji. V njej stanuje Alojz Steharnik. (prej dr. Miloš Lužnik.)

Dr. Franc Sušnik – 720 let Guštanj – Ravne – 1248–1968. (KF. 26.1.1968):

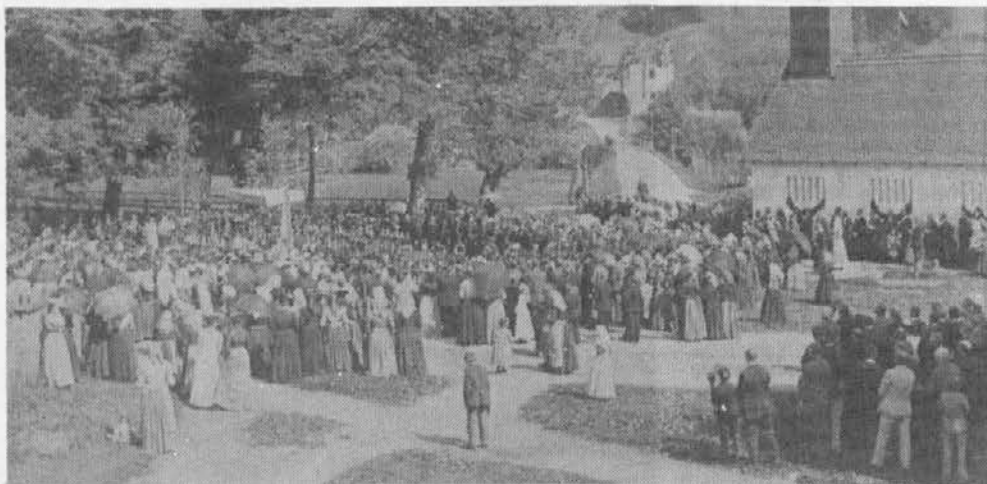
Cesar Ferdinand dodeljuje trgu Guštanju pravico do letnega sejma v nedeljo po Janezu Krstniku – zagotovljen je tudi »sejmski mir« z vsemi pravicami. Pečateno: 10.1.1536.

Nadvojvoda Karel dodeljuje trgu Guštanju pravico do letnega sejma na ponedeljek po Kolomanu (v oktobru). Pečateno pismo z dne 16.11.1588.

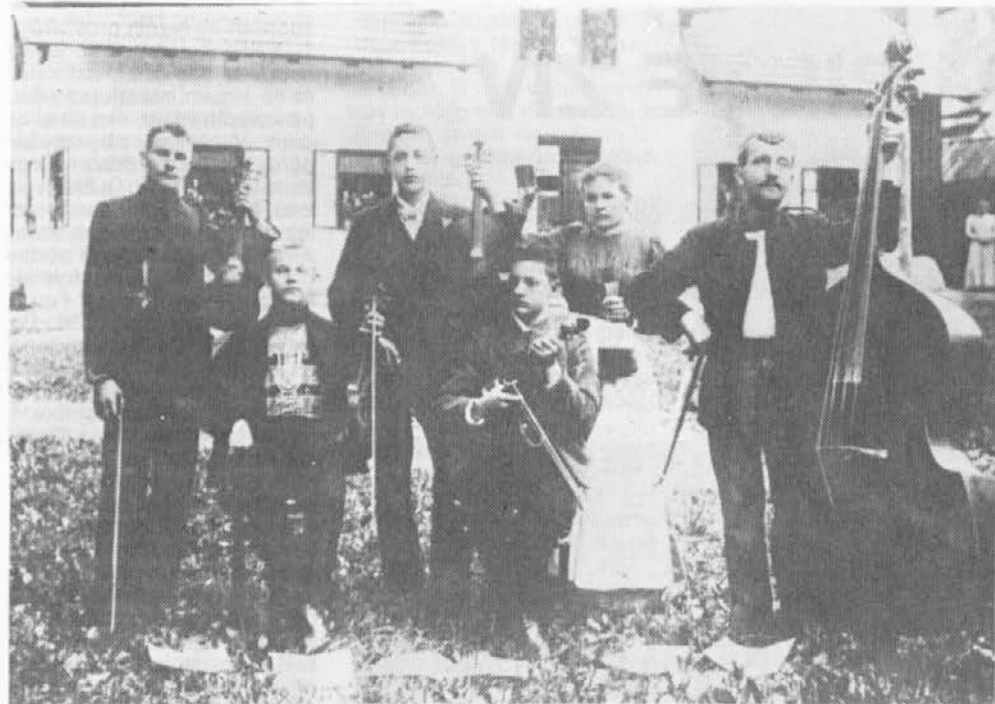
Guštanjsko gospostvo je leta 1370 skupno s Pliberkom prešlo v posest deželnega kneza. Leta 1361 se Guštanj že izrecno imenuje »trg« – leta 1396 pa postane deželno-knežji trg. Gospostvo Guštanj je obsegalo trg Guštanj, ki je bil sedež deželne sodnije in je vključevalo v svoje meje še Mežico, del Črne, Javorje, Prevalje, Šentanel in dr. Poleg samega kraja sta bila v gospostvo vključena še gornji in spodnji grad. Ko je leta 1601 avstrijski cesar prodal grofom Thurnom za 80 tisoč goldinarjev s Pliberkom tudi Guštanj, je bil gornji grad že v razvalinah.

dana, trgi pa ne) in sejmske privilegije. Od okoliških podeželskih prebivalcev so se meščani – obrtniki in trgovci – ločili v gospodarskem in pravnem pogledu. Meščani so bili sodno in upravno izvzeti iz kompetenc zemljiškega gos-

sebno pravo ali zaščita, ki je veljala za vse obiskovalce sejmov, tudi za tujce, ki so bili sicer v mestu brez pravic. Predprave mest, redkeje trgov, so bili tedenski in letni sejmi. Letni sejmi so se delno vršili tudi po vaseh, zlasti pri

Pred gasilskim domom na sejmišču v Guštanju leta 1899. Cesta proti severu je peljala na postajališče. Stavba, ki tam stoji je župnijsko gospodarsko poslopje. Zažgano 14. maja 1945. Levo pod kostanji je ob sejmskih dneh bila prodaja živine. Tam je stala tudi velika lipa.

Gostilna Wolči ali Bolči

čatnimi pismi v letu 1706 (24. februarja) Jožef I., 28. maja 1782 pa tudi Jožef II. Najbrž so guštanjski tržani zaprosili za ponovno potrditev sejmskih privilegijev zaradi nasprotovanja sosednjih mest – najbrž Pliberka, ki je, kakor vemo, postal trg že leta 1228 in so mu Habsburžani v letu 1370 podelili mestne pravice. S tem so pač hoteli utrditi svojo oblast v na novo pridobljenem delu Podjunje (po smrti obeh Aufensteinovcev). Od kdaj obstaja in na kak način so Guštanjčani dosegli tudi pravico do tridnevnega letnega sejma (jarmaka) v septembru (kakor ga ima Pliberk še danes), ni znano.

Ervin Wlodyga – po spominu

Od Habrove hiše (je že poruša) v sedanji Prežihovi ulici pa do Porija (Pod lipo) je bilo nekoč guštanjsko sejmišče. Na sejmišču pa je bila še ena gostilna, in sicer pri Bolčiju. Na sejmišču so bili od časa do časa kramarski in živinski sejmi. (Črna nedelja, Jurjevo, Janezovo, Egidij 1.9., Lukežev in Katarina. Takrat so prišli kramarji iz vse Slovenije ter postavili šotore z različnimi dobrotami. Včasih v Guštanju ni bilo trgovine za južno in drugo sadje, pa so ti kramarji prodajali pomaranče (kakšna redkost), fige, rožiče, konjske klobase, pečen kostanj, nanizan na vrvice, točili pa so tudi medico. Staršem ni pomagalo nič drugega, kot da so ob sejmskih dneh segli v denarnico ter kupili svojim otrokom nekaj teh dobrot.

Prodajalci so znali delati reklamo za svojo robo. Kričali so na primer: »Fige, rožiče za

mlade dekličice, za stare babe pa lorbega«. Prodajalec konjskih klobas je kričal: »Hase klobase, zdaj so vroče, kdor jih hoče«. Pri velikem kostanju na sejmišču, ki ga je moralo objeti pet dedcev, je pred davnimi leti stal steber, na katerega so vsako leto 1. septembra (tudi tedaj je bil sejem) prvič pritrčili in močno zaklenili ter stražili noč in dan »roko pravice«. To je bila lesena roka z mečem. Predstavljala naj bi neko sodstvo v tem kraju. Pa se je zgodilo (po pripovedovanju), da so to roko pravice »ukradli« Pliberčani (kar pa ni bilo res) ter jo odnesli v Pliberk, kjer jo še sedaj slavno-

stno prinesejo 1. septembra na travnik, kjer je potem letni jarmak.

Še so hoteli Guštanjčani vpeljati to navado, pa je po nekaj letih vse zopet prenehalo, ker so leta 1941 prišli Nemci.

Pri tem velikem kostanju je navadno razstavljal svojo glinasto posodo Lobe iz Slovenj Gradca. Še in še je bilo razstavljenega raznega blaga (usnje za cokle, cokle, klobuki, jopice, srajce, gate, robci in drugo). Manjkala pa tudi ni suha roba, ki so jo prodajalci prinesli kar na hrbtu. Navzoči so bili tudi vedno »bratci« s krošnjami. Fantje so se radi

zanimali za »cigarete«, ki so jih krošnjarji imeli skrite v posebnih predalih krošnje. Na koncu sejmišča na desni strani ceste je bil prostor, namenjen živalim oziroma za živinski sejem. Tu se je ob sejmskih dneh mešetarilo in prodajalo, zraven pa zalivalo, saj sta bili kar dve gostilni v bližini. Na tem delu sejmišča je nekoč stala velika in debela lipa, pa so jo podrli ker so za časa županovanja Luke Juha leta 1928 tu gradili ubožno (občinsko) hišo. (To stavbo so podrli 1978. leta).

Takoj po prvi svetovni vojni, ko guštanjski gasilci niso poznali slovenskih povelj, so še vedno uporabljali nemška. Na pritisk višjih pa so si izmislili svoje slovensko povelje, ki se je glasilo takole: za postrojitev čete je poveljujoči zaklical: »Riti proti lipi!« in stvar je bila za tiste čase tudi v redu.

Tudi po drugi svetovni vojni so nekdanje tradicije v Guštanju nadaljevali. Od začetka bolj skromno, pa vendar, začelo se je. Kdaj so po Sloveniji razni sejmi, so kramarji izvedeli iz »Pratike«.

Prostor za sejme na Ravnah je bil najprej določen na sedanji tržnici, bolj skromno, pa vendar. Pozneje so sejmski prostor določili na Čečovju, sedaj pa na cesti od odcepa ceste na Čečovje do gimnazije.

Letošnji sejem je bil na črno nedeljo – dve nedelji pred Veliko nočjo. Ogleдал sem si ga, bil je velik in dobro založen. Hvalevredno je tudi, da si lahko na tem sejmu kupil sadike različnih sort sadja, saj je bil čas za sajenje sadnega drevja.

V »Pratiki« nisem zasledil, kdaj naj bi še bili sejmi na Ravnah. Se moramo pač zadovoljiti s tem, kar je.

Sejmski dan 15.7.1981

Če poješ, dvakrat moliš

Helena Merkač

Osamosvojenim Slovenem postajajo vse dražje starosvetne šege in navade prednikov.

Trudimo se ohraniti tiste rečke, ki še živijo med ljudmi ali celo le že v njihovih spominih, vse bolj množično pa tudi obujamo že pozabljene. To je mogoče, saj imamo veliko verodostojnih zapiskov, kakšen je bil kateri od običajev.

Eden teh običajev je tudi koledovanje. Ime je nastalo na evropskem vzhodu, vzeto pa je iz rimske kalende (pomeni začetek meseca in tudi obhode).

Običaj je znan po vsej Sloveniji, ime zanj »koledovanje« pa ni enotno. Na Koroškem je beseda povsem izginila že v 19. stoletju. V Mežiški dolini smo jo nadomestili s frazo, da »se hodi pet«.

Toda – če že Korošci imena za šego nimamo originalnega, pa je pri nas šega sama ostala živa vse do današnjih dni. Za to je zaslužna Dora Brezovnik.

Dora se je rodila leta 1919 v Šentjanžu pri Dravogradu. Kot otroku se ji ni lahko godilo. Oče je »potolkel vse, kar ni šlo v vodo ali drevo«. Mati – rejenka je tudi Doro kmalu dala za rejenko, ko je bila prosta šole, pa služiti. Po drugi svetovni vojni se je zaposlila pri Gradisu, kjer je mešala malto in ravnala opeko. Zatem je v gramoznici v Otiškem vrhu nakladala in vozila pesek, potem je šla v Šoštanj. Od tam se je morala vrniti k materi in skrbeti zanjo, po njeni smrti, okoli leta 1960, pa se je »začela klatiti okrog«, kot pravi Dora sama. Zdaj živi na Koroškem Selovcu 6, v Grubarjevi bajti, s socialno podporo. Kljub temu, da delovna leta ima, tega ni mogla dokazati za pokojnino. Rada bi kam niže v dolino, saj zaradi let in posledic več nesreč, ki so jo zadele v življenju, vse teže dela in hodi v breg.

Petje je Dora že kot otrok zelo rada poslušala in tudi v šoli ga je imela zmeraj pet.

V družini so tudi bratje ob novem letu hodili pet okrog.

Dora pravi, da poje že tako dolgo, »da bi lahko penzijo dobila«. Začela je potem, ko so bratje nehali. Včasih je več hodila na štajerski konec, skozi Šmartno, na Golavobuko, v Mislinjo itd., potem pa je obiskovala še Otiški vrh, Bukovsko vas, Sele, kjer zdaj živi ena od njenih vnukinj, Kotlje, Brdinje, Tolsti vrh itd.. Po mestih ni-

koli ni hodila, saj meni, da so tam »hiše pregoste in si ne bi mogla oddahnuti«. K vsaki hiši pride samo enkrat na leto v času od božiča do svečnice in povsod zapoje vse tri praznične pesmi, ki jih ima pripravljene za obiske: eno za novo leto, eno za tri kralje in eno za svečnico. »Če bi bolj dolgo pela, ne bi kam prišla«, pravi.

V glavnem hodi pet od hiše do hiše, le večje razdalje premaguje z avtobusom. Obiske ima načrtovane tako, da dan petja zaključi pri kakšnih znancih, kjer tudi prespi. Od doma je namreč več časa skupaj. Ljudje ji v zahvalo za petje dajejo od denarja do obleke in hrane.

Na svojih potih je že marsikaj doživela. Neki moški ji je v Žabnggradu potem, ko mu je zapela, grozil s puško. V gostilni v Trobljah je naletela na miličnika, ki sta ji svetovala, naj hodi pet le takim ljudem, ki jo poznajo. Blizu Podvelke je nekoč komaj ušla napadalcu z nožem iz nekega bunkerja.

Najraje je hodila v Dovže in Mislinjo, kjer je navadno pela na njihovem domačem prazniku »furežu«, in tudi sicer Dora ocenjuje, da so »najboljši in najbolj sveti ljudje na Štajerskem«, najmanj vseh pa so ji ravenski otroci, ki si iz nje norca delajo, in Selovčani.

Kot pravi, gre okrog iz vesolja, ker rada poje in ker je rada med ljudmi, ter zato, ker radi vidijo, da pride. Spravi jih v dobro voljo in prepričani so, da imajo bolj srečo, če jim ona zapoje. »Če poješ, dvakrat moliš«, pravi Dora, »seveda pa moraš peti svete pesmi«. Ponekod jo imajo tako radi, da jo objamejo, ko pride, in rečejo: »Le pridi še, četudi po vseh štirih. Potem, ko tebe ne bo, nam ne bo nihče več pel.«

Dori je to všeč. »Imaš pa veselje, če so ljudje zadovoljni«, je rekla. Enkrat so jo povabili tudi v Slovenj Gradec, da bi šla pet na radijsko postajo, a potem iz tega ni bilo kaj.

Kot je videti, Dorinega poslanstva ne bo kdo nadaljeval. »Ni koga, da bi ga naučila peti. Nobeden noče. Mladi grejo rajši na šiht, pa tudi za Boga nimajo časa, starejši pa ne morejo okrog hoditi.«

Kolikor Dora ve, tudi pevk, ki jih je še ona poznala, npr. Ede iz Dravograda in Treze s Kimprškega – ta je igrala tudi na glavnik – ni več.

Dorine pesmi so tri, njihovo besedilo pa je naslednje:

Dora Brezovnik

Dober večer vam želimo, novo leto voščim vam, da bi zdravi in veseli spet naprej živeli jo.

Sveti trije kralji podajo se na pot in grejo tiga noviga kralja iskat. Tam v Betlehemu iskali so lepo, le tam so ga iskali, kjer je to dete blo.

Zvezda gre pred jemi, jim kaže pravo pot, na štalci je obstala, kjer je to dete blo.

Hvaljen bodi Jezus Kristus, to je naš ti prvi glas, mi želimo vam zapeti od Marije svečanske. Kar živela na tem svetu je pred osemnajsto let, v štalci kmečki je rodila, ki se mu pravi Jezus svet.

O, ti svečanska Marija, pros, pros, ti za nas, da bi duša enkrat vidla milega Zveličarja.

Ko oči bi nam zvenele, hladna rosca zdaj na nas, usta bojo zdaj zapele: o Marija, sprejmi nas.

Njena novoletna kolednica je samo voščilo oziroma pozdrav. Ker poje vse tri kolednice skupaj, druga (trikraljevska) tega pozdrava sploh nima, pač pa ga ponovno ima svečniška (tretja). Pozdrav je bil sicer značilen za začetek vseh kolednic.

Najdaljša je Dorina svečniška kolednica. Prvi dve vrstici sta enaki, kot sta zabeleženi v nekem dolenskem besedilu, vendar so ga pele Štajerke. Iz pesmi se lepo vidi običajna zgradba kolednice: ima uvod s posvetilom, jedro, ki je pripoved, na koncu pa je slovo, priporočilo. Pri drugih dveh Dorinih kolednicah tega ni mogoče razbrati, kar ni nič čudnega, saj so »besedila prihajala iz ene pokrajine v drugo, se pri tem prilagajala

duhu, okusu in narečju, se torej spreminjala«. Zato Dorinim podobne kolednice gotovo obstajajo še kje.

Dora je nedvomno ambasadorica narodove kulturne dediščine. Četudi je iz njenega koledovanja možno potegniti več štajerskih kot koroških značilnosti (štajerski koledniki so hodili skupaj kar od božiča do svečnice; več kot drugje so tam hodile ženske; na Štajerskem so bile doma lepe svečniške kolednice, kakršna je tudi Dorina), smo vseeno tudi Korošci lahko ponosni nanjo. Zaželimo ji, da nas bi še dolgo obiskovala.

(Vir: Niko Kuret, Praznično leto Slovencev-1,2)

SPOMINI NA GROFE THURNE IN DELO PRI NJIH

Ervin Wlodyga

PRAKTIKANT BREZ PLAČE

Matija Apohal
27.3.1912 – 8.3.1987

Zelo ga je veselilo gozdarsko delo. Želel se je vpisati v enoletno gozdarsko šolo v Mariboru. Kljub odličnemu spričevalu v osnovni šoli ni bil sprejet, ker je bilo preveč prijav. Sreča se mu je nasmehnila šele, ko sta po enem mesecu šolanja obupala dva dijaka. S posredovanjem Maksa Encija, ki je tudi obiskoval to šolo, je bil naknadno sprejet. Kljub enomesečni zamudi je razred končal z odličnim uspehom. Šolanje, ki ga je končal leta 1932, je morala plačati njegova mama.

V službo ga je tedaj vzel grof Duclas Thurn kot brez-

plačnega gozdarskega praktikanca. Le socialno zavarovanje je po posredovanju upravnika Janka Rožmana plačal grof. Od leta 1932 do 1935 je delal zastoj. (Še l. 1977, ko je govoril o svojem življenju, je dejal, da grof pač ni imel denarja za takšne izdatke).

V službi je hodil na pošto, meril in prevzemal izdelan les po grofovih žagah, nadzoroval je nego gozdov in pogozdovanje ter izkoriščanje gozdov in opravljal lovsko – čuvajsko službo na območju Uršlje gore. Ko se je l. 1936 vrnil od vojakov, pri grofu ni več do-

Godčevo posestvo

Apohal Matija, praktikant (9 letni srnjak – Plešivec
17.7.1937)

bil službe.

Kot praktikant ni imel niti toliko denarja, da bi si kupil gozdarsko obleko, pa mu je nekoč grof odstopil svoje ponošene usnjene hlače, gozdar Štangl pa suknjič. Na glavo si je dal obnošen klobuk, smel pa je nositi tudi lovsko puško, ki so jo nekoč zaplenili nekemu divjemu lovcu; bila je prav starega tipa, a puška je le bila. Tako opremljen je včasih smel oditi z grofom na lov, celo peljala sta se z avtomobilom. Kos kruha je bil njegova hrana, pa tudi grof je prav skromno malical.

Apohal se je spominjal, da je Anton Metarnik obiskoval kmetijsko šolo v Celovcu; pri grofu je bil revirni gozdar v Mežici. Po smrti knjigovodje Josipa Zormana je Metarnik prevzel te posle.

Stanko Štangl je bil revirni gozdar za Navrški vrh in Uršljo goro. Pozneje je bil zaradi poneverbe odpuščen.

Pratnekar je bil revirni gozdar pri Godcu, grof pa ga je zaradi malverzacije pozneje odpustil. Na njegovo mesto je prišel Valentin Savinc. Maks Enci je tri leta praktical, nato pa po odhodu Stanka Štangla postal revirni gozdar za območje Kotlje – Uršlja gora.

Gustav Hrubeš je bil direktor. Za njega je moral Apohal

na njegovo ime prevzemati les. Po Hrubeševem odhodu na gozdni upravi ni bilo več direktorja. Vse posle na tej upravi je potem vodil Janko Rožman. Bil je pošten in dober.

Praktikant Imre Cilcer je bil doma nekje pri Zagrebu. Obertavč je bil nadgozdar, Štern drvarski delovodja, Založnik lovski čuvaj.

Apohal o grofu Thurnu:

»Grofa Duclasa kot človeka nisem imel priložnosti spoznati, ker je bil zelo redkobeseden. Za mene je bil več kot dober, čeprav nisem dobil plače. Preveč so ga skubili nekateri gozdarji, tako da je bila blagajna vedno prazna. Mene so morali tedaj vzdrževati moji stari starši.«

Anekdota o Založniku

Ko je Nemšički kot geometer še delal na gozdni upravi na Ravnah, ga je Založnik zjutraj ob prihodu v službo pozdravil. Dejal je:

»Dobro jutro gospod...« tu pa se je zataknilo. Pozabil je, kako ga mora imenovati, pa je najprej rekel »gospod centimeter, ah ne, gospod kilometer.« Tudi to se mu ni zdelo prav, pa je popravil na »gospod termometer«. Končno se mu je posvetilo, da mora reči »gospod geometer«.

SOBARICE, KUJARICE, KOČIJAŽI

(zapisano po pripovedi Jožefe Puh, por. Wlodyga,
1890 – 1979)

Pri grofih Thurnih so jo kot 15-letno dekle vzeli v službo za sobarico. To je bilo l. 1905. Tam je ostala do svoje poro-

ke l. 1912. Po poroki je na njeno mesto prišla njena sestra Marija, pozneje poročena Janžekovič. V kuhinji je nekaj

časa pomagala tudi njena mati Antonija Puh. Med prvo svetovno vojno, ko grofov ni bilo na gradu, je imel glavni nadzor nad gradom Maks Leš. Takrat so grad zasedli avstrijski vojaki. Ključke od sob je imela Puhova.

V času Duglasa je bil glavni kuhar Francoz. Največ pomožnih kuharic in drugega pomožnega osebja je bilo iz Češke.

Grofica je imela svojo komornico (kammerfrau). Bili sta to Julijana Hotowi, ki je bila tudi krstna botra Puhove (umrla l. 1916) ter Irma Morak. Grof je imel komorne strežaje (kammerdienerje). Bili so to: Josef Bečvar, Johan Hinterecker in Martin Kutschera. Kočijaži so bili: Sarija, Dolenac in Filip Tola. Poznejši šoferji pa: Sitzki, Dolenac in Tola. Ta je bil med drugo svetovno vojno

in nekaj časa po njej šofer v tovarni. Nekaj pomožnih kuharic: Marija Stopar, Marija Verčko in Helena Apohal. Perici sta bili Toni Močilnik in Ivanka Kolar.

V gradu je bila tudi kapelica, kjer je bila vsak teden maša. V prejšnjih časih so prihajali maševati kapucini iz Celovca, pozneje pa domači duhovniki. Za časa Malgaja (november 1918 – maj 1919) so imeli na gradu dosti hrane. Tudi družina Wlodyga je nekaj časa stanovala na gradu. Ko se je Jožefin mož vrnil s fronte, je moral velikokrat igrati Malgajevim vojakom na violini, ki jo je dobro obvladal. Ob neki priložnosti so vojaki našli na gradu klet, v kateri je bilo nad sto let staro vino. Seveda so ga kmalu popili in bilo je precej razgretih glav.

AVTORJEVI SPOMINI NA GRAD IN GROFE THURNE

Že kot 4 – 5 leten deček sem s starši stanoval na gradu Ravne, ker je bila takrat moja mati začasno tam zaposlena. Dobro se še spominjam Malgaja, ki mi je včasih dal pečiva.

Ko sem bil star 10 – 11 let, sem večkrat ministriral pri maši, ki jo je bral dr. Franc Cukala v grajski kapeli. Grofje, ki so bili pri maši, so bili vedno zgoraj, služinčad pa spodaj. Po maši mi je grofica zmeraj dala 2 dinarja, kar mi je mnogo pomenilo. Župnika pa so povabili na zajtrk.

Nekaj let pozneje sem v po-

čitnicah delal v grajski vrtnariji, da sem zaslužil nekaj denarja. Ni bilo veliko, pa vendar. Večkrat sem moral v vseh sobah na gradu zalivati rože. Bilo me je skoraj strah, tako molče hoditi sam po sobah. Grofe sem moral nagovarjati z »ekscelenco«, hčerko pa s »konteso«. Spominjam se tudi, da sem moral učiti smučati – vijugati grofa Duclasa. Ne vem, zakaj je dal poklicati prav mene. Seveda me je dobro poznal, sam pa je imel že krepko čez 60 let. Smučati sva se šla nad današnje rokometno igrišče, od grofovega vodovod-

Janžekovič Marija »Puh« r. 15.8.1896, in Wlodyga Jožefa »puh«, r. 6.3.1890. Stari 16 in 22 let. Sobarici pri grofu Thurnu.

da navzdol. Grof je bil zelo velike postave, imel pa je dolge smučke, najbrž vojaške. Tečaj je trajal samo dva dni, ker se je pri učenju prav krepko premetaval, tako da je bila nevarnost, da si polomi noge. Vijudno se mi je zahvalil, mi dal nagrado in prenehal z učenjem.

Grof Duclas Thurn je umrl 23. decembra 1939. Začasno so ga pokopali na guštanjs-

kem pokopališču. Spominjam se pogreba, ker so ga pokopali z vsemi gozdarskimi in lovskimi častmi. Tudi streljali so. Grob so obložili z okroglicami in s smrekovimi vejami. Pozneje so ga prekopali v Pliberk, kjer imajo grofje svojo grobnico.

8. maja 1945 sem bil na gradu pogajalec z nemškimi oficirji za umik z gradu in iz Guštanja.

NEMŠKI KRONIST O GROFU THURNU

(Koroški fužinar 26.5.1956, str. 29)

Duclas grof Thurn – Valsassina je bil poslanec in opolnomočeni minister avstro-ogrske monarhije. Nazadnje je bil poslanik v St. Petersburgu v Rusiji. Bil je član prostozidarske lože, klerikalec in Nemcem nenaklonjen. V letih 1918 – 1919 je bil član komisije za določitev meje in se je kot dvostranski lastnik na Ravnah

in v Pliberku trudil, da bi pripadla Jugoslaviji ne samo Mežiška dolina, temveč celotna plebiscitna cona A. Priključitev Mežiške doline k Jugoslaviji je treba v veliki meri pripisati njegovemu vplivu. Kot minister v pokoju je do smrti dobival pokojnino od jugoslovanske države.

ZAKLJUČEK

Ko zaključujem kroniko o gradu Ravne in grofih Thurnih, ugotavljam, da sem napisal vse, kar mi je bilo znano. Uporabljal sem razno literaturo, dopise ter pripovedovanja posameznikov. Imel sem tudi veliko fotografij, ki sem jih zbi-

ral več kot 10 let. Pri pisanju sem videl, da je bilo enemu grofu ime Douglas, njegovemu sinu pa Duclas. Zakaj je bilo tako, nisem mogel ugotoviti niti s pomočjo slovarjev.

Zahvaljujem se vsem, ki so mi pri delu kakorkoli pomagali.

Danilo Slivnik, Sto osamosvojitvenih dni

NIZKA RAVEN VISOKE POLITIKE

Septembra letos je ČZP Delo založilo knjigo Sto osamosvojitvenih dni svojega novinarja – urednika, prevajalskega rojaka Danila Slivnika. V njej je avtor popisal dogodke, ki so določali usodo Slovenije ne samo v minulih mesecih, ampak jo še danes in jo bodo zelo verjetno tudi v prihodnjih letih. Gre torej nedvomno za zgodovinski čas, zato je tembolj osupljivo, da se na prvi pogled zdi pomen dogodkov za vso deželo v ostrem neskladju z banalnostjo poti do pomembnih odločitev, z vsakdanjostjo načina razmišljanja in delovanja večine politikov, ki je od njih vendarle odvisna usoda desetisočev.

Da se novinarji tega jasno zavedajo, pričča citat finskega predsednika Mauna Koivista, ki ga je glavni urednik Dela Tit Doberšek navedel v uvodu v Slivnikovo knjigo:

»Ko bi ljudje vedeli, na kako nizki ravni se dela tako imenovana visoka politika, bi se zgrozili...«

Po Titu Doberšku naj bi novinarji skozi časopise uveljavljali načelo: svoboda naroda ni nič, če ni svobode posameznika in svoboden posameznik je dobro informiran posameznik, ki mu služi svoboden tisk. To vodilo je jasno razvidno tudi v pričujoči knjigi.

Slivnik začne popisovati dogodke 29. marca 1991. Tega dne je namreč na razširjeni seji predsedstva Republike Slovenije padla odločitev o »pospešenih pripravah na osamosvojitve«. Knjiga se konča s sprejemom brionske deklaracije v slovenski skupščini 10. julija 1991. Vmes je 224 strani, razdeljenih na 11 poglavij, ki obsegajo sestanke predsedstva SFRJ v Beogradu, pa sestanke slovenske vlade, predsedstva, vodstev strank, vsa mogoča zakulisja, zaveznitva, napake in uspehe, od Peka do napada in poraza jugoslovanske vojske.

Slivniku je uspelo zbrati ogromno podatkov, iz katerih je sestavil prepričljiv mozaik. Čeprav gre v večini primerov za dejstva iz druge roke, so začinjena z dobršno mero tiste neposrednosti in sočnosti, ki je doma na uredništvih, kadar so novinarji sami med seboj, zato bralec verjame, da so stvari res potekale tako, kot so popisane. Če pa že ne ravno stoodstotno, vendarle z veliko verjetnostjo. Zadeto je vzdušje, akterji, z besedami in obnašanjem zaživijo pred nami značaji in drže posameznih politikov. Ker jih dovolj poznamo iz javnih nastopov, imamo

tem več možnosti za preverjanje »verjetnosti zapsanega«.

Če pa bi se stvari dejansko le ne bile zgodile natanko tako, kot jih je Slivnik popisal, se še dodatno zavaruje s stavkom, ki se ponovi tako pogosto, da je lahko kar zaščitni znak njegovega pisanja, namreč:

»Ali je bilo res tako, ne bo nikoli znano.«

Dve avtorjevi sodbi naj malo ponazorita njegovo prenicljivost in način izražanja:

»Slovenska politika se je v zadnjem času razvijala zelo hitro in je postala zelo neprijetna, polna nenehnih osebnih

obračunov, starih zamer, majhnih in velikih intrig in – povsem nepredvidljivih zasukov.«

»Slovenska politika je konfliktna in nepredvidljiva.«

Zvrst pisanja je Slivniku določila stil, knjiga Sto osamosvojitvenih dni zato res ni esejistika, je pa bistroumen, dober žurnalizem. Takšne knjige so koristne in potrebne, ker obenem obveščajo in ozaveščajo bralce. Več ko jih bomo imeli, bolj bodo morali slovenski politiki dvigati nivo svojega dela, če bodo hoteli, da jih bo še kdo volil.

Marjan Kolar

DREVO ALI PRITLEHNA RAST

Razmišljanje o koroški poeziji

Mojca Potočnik

Ni mogoče reči enkrat za vselej, kaj je in kaj ni poezija. Velja, da je najplemenitejša umetnostna zvrst, ker »je resnica, ki prebiva v lepoti« (Gillfillan), »izbran izraz izbranih vtisov« (Roux) in »so najboljše besede v svojem najboljšem redu« (Coleridge). Je harmonija miselnega in estetskega.

Seveda te visoke oznake ne veljajo za vso poezijo, ki jo ustvarjajo pesniki, temveč le za najboljše stvaritve najboljših.

Po tem, koliko ustvarjalcev in njihovih stvaritev vzdrži te visoke umetnostne kriterije, se cenijo narodi.

Slovenci smo na našo poezijo ponosni, saj je to »evropska matura slovenskega genija. Naša vtopnica v mednarodni Panteon besede. Dokument naše zemeljske identitete in našega izvirnega srečanja z večnim« (Alojz Rebula, Ustvarjam, torej sem, MD Celje, 1985).

Vendar Rebula in številni literarni kritiki ugotavljajo, da je slovenska poezija v osemdesetih letih začela kakovostno upadati. Po drugi strani pa »še nikoli ni izhajalo toliko različnih poezij, kot jih izhaja prav v času napovedanega zatona poezije« (Denis Poniž v spremni besedi k pesniški zbirki Darje Kniplič Vrta se, se vrta, Slovenj Gradec, 1991).

V preteklosti je bilo veliko zavor in filtrov, ki so onemogočali prebujno setev na pesniškem knjižnem trgu. Ob ideoloških so bili tudi estetski kriteriji. Veljavna pot do izida pesniške zbirke je vodila od lokalnega glasila mimo vzgojno literarnih do splošno slovenskih kulturnih in slovstvenih revij. Ker je bilo zaradi omejenega števila izidov izvirnih del do knjige težko priti in ker o tem, kaj bo izšlo in kaj ne, niso odločali samo (ali vedno) estetski kriteriji, si je marsikateri pesnik polomil zobe, preden je mogel dokazati javnosti svoj pesniški obraz.

Zato je prav, da se je pot do knjige sprostita. Ker pa o

izidu tudi zdaj ne odločajo toliko estetski kriteriji, temveč bolj iznajdljivost avtorjev in drugih, kako priti do denarja za tisk, je nevarnost, da bo med knjižno bero še več plevela kot prej, v novih razmerah velika.

Ker je naša družba revna in ker pri našem uveljavljanju v svetu šteje le tisto, kar ustreza visokim kakovostnim zahtevam, je še toliko bolj škoda denarja, ki gre za slabo blago.

Nočem reči, da lep cvet zraste le na drevesu, ne, tudi pritlehna rast je lahko plemenita. Toda imeti mora veliko moč in oddajati zelo močno bleščobo, da jo svet opazi in prizna.

Koroška poezija v Sloveniji nima svojega barda, s kakršnim se postavlja proza. V slovenskem merilu se je po vojni uveljavil le Herman Vogel, ki je utihnil sredi svoje umetniške in življenjske poti. Ob njem je bilo še nekaj posamičnih tipanj in poskusov; žal se večina ustavi pri prvem v maturskem vresju. Vprašanje je, zakaj osrednja koroška izobraževalna ustanova – Gimnazija – ni učinkovitejša spodbujevalka pesniške ustvarjalnosti. Ali v njene hrame talenti ne prihajajo ali pa jih s svojo učnostjo zatire? Kakorkoli že, kali, ki vzbrstijo z vresjem, so večinoma prešibke za nadaljnjo rast.

Sicer literarna dejavnost v Meziški dolini ni organizirana. V preteklosti so domači literati objavljali pesmi in prozo v Koroškem fužinarju. Žal je bilo med pesnimi v njem zelo malo takih, ki bi jih brez pridržkov objavila tudi kaka osrednja slovstvena revija. Večina so bile to verzifikacije v bukoviškem stilu.

Pred leti so se literati koroške regije začeli zbirati v Literarnem klubu Slovenj Gradec in objavljati svoje izdelke v Odsevanjih. Dejavnost kluba je za njegove člane gotovo dobrodošla, saj jim daje smerice, ki jih drugje nimajo dobiti.

Kakor kažejo izidi pesniških del pod njegovim okriljem, pa klub svojih članov ne sili v sprejemanje prej omenjenih pesniških kriterijev, temveč jih napolnjuje s samozadovoljstvom, češ »če prideš v Odseve, si že dober« (Mauko).

To velja tudi za pesniško zbirko Marijana Mauka Gorje neumnemu in druge neumnosti (Prevalje, 1991), edino literarno delo, ki je v zadnjem času izšlo v Meziški dolini. Knjiga v celoti ni pesniški bisser, so pa v njej posamezni »sončni odbliki«, ki jih je vredno prebrati. Čas bo pokazal, ali so dovolj močni, da bodo upravičili izid dela, ki ga je avtor za ceno »nekaj pirov« v zelo kratkem času razprodal.

Stojan Batič, »S knjigo«

Občina Guštanj se lahko pohvali, da je pred drugo svetovno vojno še imela občinskega policajca. Bil je to Franc Hartman, roj. l. 1872 v Golavabuki. Po poklicu je bil krojaški mojster in je to obrt tudi opravljal. Razen tega pa je bil pri občini v Guštanju nastavljen kot občinski sluga in policaj.

Stanoval je v pritličju občinske hiše na trgu, v prvem nadstropju pa so bile občinske pisarne. Da je bilo vse pri roki, je imel v tej stavbi tudi občinski zapor (arest, keha). Bil je to prostor, velik 3x3 m, brez oken, le v vratih je bil z železjem okovan okvir namesto okna in brez šip.

Občinski policaj je imel šivalni stroj pri oknu, tako da je vedno lahko videl, kaj se dogaja na trgu. Kolikor se ga še spominjam, je bil srednje postave, zelo energičen, posebno, kadar je bil v službi kot policaj.

Pa se je zgodilo, da so se poredni domačini stopili kar pod njegovim oknom. To je bilo zanj preveč. Stopil je na trg ter odločno, z rezkim glasom zahteval, naj se takoj nehajo pretepati. Ker pa fantje niso ubogali in se kar naprej tepli, jim je zagrozil. »Le počakajte malo, takoj se vrnem!«

Stopil je v svoje stanovanje, si oblekel policijski suknjič, na glavo si je posadil uradno kapo, opasal si je tudi »bridko krivo sabljo« ter ponovno stopil na trg. Tu je z odločnim glasom v »imenu zakona« zahteval, naj se srboriteža takoj nehata pretepati. Ker pa tudi to ni pomagalo, je v imenu zakona vse navzo-

OBČINSKI POLICAJ

Ervin Wlodyga

če »firbce« pozval, naj mu pomagajo ukrotiti pretepača. Sam tega ne bi bil sposoben storiti. Okoli stoječi gledalci, ki se jih je zbralo kar lepo število, so uživali ob tej predstavi. Končno so pretepača spravili v občinski zapor. Po-

licaj je zaklenil vrata in s tem je bila zadeva zaenkrat rešena. Oba petelina sta potem brez hrane, vode in odeje do jutra ostala v zaporu. Večkrat pa je policaj spravil v zapor tudi kakšnega pijanca, ki je v gostilni nadlegoval goste.

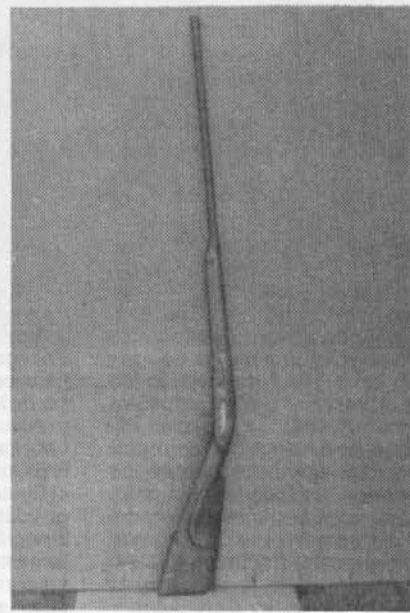
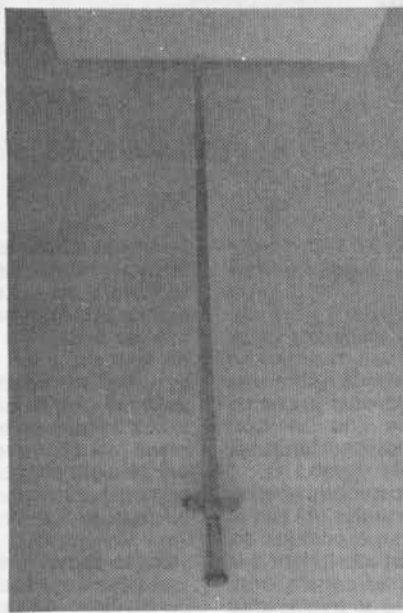
V Guštanju so pred drugo svetovno vojno vsako leto za Egidijevo (1. septembra) z občine slavnostno nesli na sejmišče »roko pravice«. To roko je potem občinski mož postavil v službeni obleki in s pripasano sabljo dva dni in eno noč prav vestno čuval, da je ne bi kdo ukradel. Na občini so imeli tudi nekaj pušk, ki so se še spredaj nabijale. Ne spominjam se, da bi občinski policaj v službi uporabljal tudi puško.

Imel pa je tudi zadolžitev, da je ob veselicah in drugih prireditvah, kjer je sresko načelstvo določilo policijsko uro, točno ob določen uri stopil na veselilni prostor, sporočil vsem navzočim, da je čas za zabavo potekel, torej je napovedal policijsko uro, s tem pa je bilo zakonu zadoščeno. Za tisto, kar se je potem še dogajalo, ni več odgovarjal. Navadno je bil ravno on tisti, ki je v poznih jutranjih urah zadnji zapustil zabavišče, seveda, če je bil za to še sposoben. Zgodilo pa se je, da so ga morali kar z garami odpeljati domov.

Bil pa je tudi gasilec pri guštanjškem gasilskem društvu, zadolžen pri lestvi kot »steiger«, na kar je bil posebno ponosen. Svojo službo kot policaj in gasilec je opravljal z veseljem in zelo vestno, za kar je prejel več priznanj in odlikovanj.

Franc Hartman se je upokojil leta 1937, sledil pa mu je Franc Filip.

Umril je leta 1943, pokopan pa je na pokopališču pri sv. Antonu v Guštanju.

Občinska »roka pravice« in njena oborožitev.

S POTI PO IBERSKEM POLOTOKU

Patrik Kolar

Odhod ali razburljivo že na samem začetku

»Ali imata potne liste?« je vprašal eden od treh miličnikov na Rehtu, ko sem ustavil avto pred zapornico in odprl okno. »Ja,« sem odgovoril, Sandra pa je dodala: »Greva malo v Španijo in na Portugalsko!« Oni trije so naju precej debelo pogledali, nato pa je eden odvrnil: »No, pa fajn se imejta, mi bi tudi šli, če bi mogli!«

Dvignil je zapornico, midva sva pomahala in s precej mešanimi občutki zapeljala čez prvo mejo proti Španiji.

Ves ta začetek ne bi bil nič posebnega, le uvod v eno mnogih poletnih potepanj po Evropi – ker pa sva odhajala na pot ravno v nedeljo, 30. junija, je bilo marsikaj seveda precej drugače. Zaradi vojne

Španija je vedno bliže...

Nočna vožnja po italijanskih avtocestah je bila ravno prava priložnost, da sem začel razmišljati o naslednjem mesecu, ki ga bova preživela na skrajnem zahodu Evrope. Čeprav sem bil v Španiji že nekajkrat (pravzaprav v Kataloniji, njeni najvzhodnejši pokrajini), sem si spet želel tja; ne toliko v kraje, ki sem jih že poznal, kot v tiste, ki so za nas precej neznani in tudi za večino naših turistov še zmeraj prava »španska vas«.

Kastilija, Aragon, Andaluzija in Estremadura – nam zelo odmaknjene pokrajine osrednje in jugozahodne Španije so »prava« Španija. Od tam so odhajali na osvajanju znani španski konkvistadorji in se vračali z inkovskim zlatom, ki je srednjeveško Španijo povz-

kneževino sva se spustila po več serpentinah na ozki cesti in kmalu ugotovila, da je vožnja tu vse prej kot prijetna zaradi velike gneče in mnogo parkiranih avtomobilov (seveda si takrat še nisva mogla predstavljati, kaj pomeni prava prometna gneča v španskih, predvsem pa portugalskih mestih). Med ogledom tega mesta igralnic in prizorišča dirk formule ena sva kmalu ugotovila, da Monako poleg svoje mondenosti, ki jo ustvarja predvsem cene, ne ponuja ničesar drugega. Brez slabe vesti zaradi tako kratkega postanka sva nadaljevala vožnjo proti Marseillu, saj je bila najin končni cilj vendarle Španija. V avtu je postajalo vedno bolj vroče, midva pa zaradi dolge poti tudi vedno bolj utrujena. Začela sva že razmišljati o prenočevanju na

halo muditi. V Franciji sva se počutila precej slabo predvsem zaradi neznanja jezika in sva se zato pri tistih nekaj redkih pogovorih, ki so bili vseeno potrebni, počutila res tujca. Prvi stik s Španijo in Španci je šel skozi želodec – po dolgi in naporni poti sva si le nekaj kilometrov za mejo privoščila znano paello valenciano s sangrio. Sangrio so na najino željo pripravili svežo in sva tako lahko tudi opazovala pripravo te znane španske pijače.

Da sva prišla v Katalonijo in da to še ni (pravzaprav tudi nikoli ni bila) Španija, nama je razložil prijazen lastnik avtokampa, kamor sva se spravila spat. Po ogledu potnih listov in mojem pojasnilu, da sva »Yugoslavos pero Eslovenos«, mi je odgovoril: »Si, tienen la guerra...« Postalo mi je kar tesno pri srcu, ko sem videl, da tudi tu že vedo vse o naši vojni, ki sem jo sam doživljal še včeraj. Močno pa me je presenetil, ko je razložil, s kakšnim razumevanjem gledajo Katalonci na naše osamosvajanje, ker si tudi sami že več stoletij prizadevajo za čim večjo avtonomijo v Španiji. Posledica tega pogovora je bila, da sva s Sandro kot Slovenca plačala prenočišče še po predsezonski ceni, čeprav je bil že 1. julij.

Naslednjega dne sva se že zgodaj odpravila v Figueras, prvi zares turistični kraj, ki sva ga obiskala v Španiji. Tja se zgrinjajo množice turistov zaradi muzeja svetovno znanega katalonskega slikarja in arhitekta Salvadora Dalija. Stavba je zanimiva že od zunaj zaradi nenavadno oblikovanega pročelja, znotraj pa si je mogoče ogledati skoraj vso slikarjevo zapuščino – od »običajnih« slik do konstrukcij, ki vključujejo celo stare avtomobile. Čeprav Figueras ne leži ob obali, spada v širše območje Costa Brava, najvzhodnejšega dela španske sredozemske obale. Ime Costa Brava pomeni »divja obala« zaradi njene razčlenjenosti, vendar je njena naravna lepota danes že povsem izginila v morju hotelov, ki so preplavili nekoč mirne vasi ob obali. Med »betonski turističnimi« kraji je največji in najbolj znan Lloret de Mar, kjer številno turistov v visoki sezoni tudi več desetkrat preseže število domačinov. To je eden redkih krajev, ki sva jih obiskala v Španiji, kjer te noben natak ne ogovori v španščini, ampak največkrat v španski nemščici-

Glavni trg v Sorri

pri nas je bila tudi odločitev oditi ali ne kljub temeljitim pripravam zelo težka. Po nekajdnevem pretehtavanju razlogov »za« in »proti« so kljub vojni zmagali razlogi »za« in tako sva tisto nedeljo ob pol sedmih zvečer odpeljala proti Avstriji. Že v okolici Pliberka so najine dvome o pravilnosti odločitve okrepili še mnogi avstrijski tanki in množica vojaštva, ki sva ga srečevala na cesti vse do Celovca. Že v mraku sva prestopila italijansko mejo in se usmerila proti Vidmu in Benetkam – z mislimi doma in hkrati že v bližajoči se Španiji, kamor sva nameravala prispeti drugega dne proti večeru.

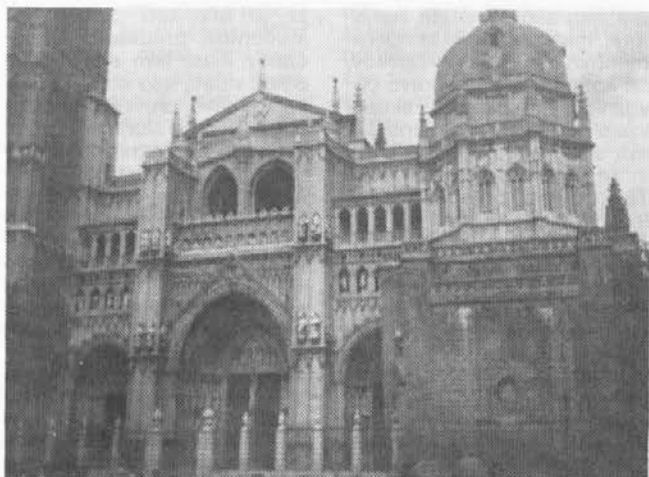
dignilo med svetovne velesile; tam so tudi še pred petsto leti cvetela arabska mesta, pred dobrega pol stoletja pa je divjala krvava državljanska vojna. Že zgodovinskih razlogov je bilo torej dovolj za potovanje po deželi, ki jo sicer poznamo predvsem po vinu, bikorbah, kastanjetah, plažah in bližnjih olimpijskih igrah.

Po ne toliko naporni kot dolgi vožnji čez Italijo, ki sva jo zmogla le z nekaj postanki na bencinskih črpalkah, kjer sva se zgražala nad cenami bencina, sva v zgodnjem jutru prispela v Genovo, kmalu prestopila francosko mejo in zavila na skoraj obvezen ogled slavnega Monaka. V to malo

francoski obali, ko nama je vllil novih moči pogled na veliko tablo ob avtocesti »Barcelona 300 km«, kar je pomenilo še dobri dve uri vožnje do španske meje in zato sva se odločila neprekinjeno nadaljevati pot. Res sva v daljavi čez nekaj časa nad povsem ravno pokrajino zagledala modrikaste obrise Pirenejev, ki so pomenili samo eno – na drugi strani je Španija.

Costa Brava in Katalonija – Španija, vendar še ne čisto »ta prava«

Takoj, ko sva po skoraj dvajsetih urah vožnje prispela v Španijo, se nama je tudi ne-

Katedrala v Toledu

ni; pač zato, ker tu prevladujejo nemški turisti. To »tipično špansko mesto« sva zapustila v opoldanski vročini z namenom, da še istega dne doseževa slabih 100 kilometrov oddaljeno katalonsko prestolnico Barcelono.

Na to štirimilijonsko mesto je najlepši pogled gotovo iz zraka, vendar dobiš tudi pri vstopu v Barcelono z vzhodne strani dovolj veličasten vtis. Nad morjem hiš zagledaš že iz oddaljenosti več kilometrov štiri vitke stolpe še nedokončane katedrale Sagrade Famílie, ki je postala v predolimpijskem času pravi simbol mesta. Že vožnja z avtom po severni, v glavnem v 19. stoletju zgrajeni četrti Eixample nama je odkrila zanimivo arhitekturno zasnovano mesta, saj se tu vse ulice križajo pod pravimi koti, kar močno olajša tudi orientacijo.

Kljub precej pozni uri sva se odločila ogledati si vsaj najožji center Barcelone, za kar je bila v julijski vročini najprimernejša vožnja z metrom. Podzemna železnica v Barceloni velja za eno najvarnejših in najčistejših v južni Evropi; k temu gotovo mnogo prispeva, da zapirajo celotno omrežje vsak dan že ob 23. uri. Kmalu sva dospela v »srce« mesta, na največji trg Plazo Catalunya, od koder je le nekaj korakov v stari del mesta. Najino raziskovanje sva nadaljevala po najslavnejši barcelonski avenuji Las Ramblas, ki vodi proti pristanišču. Za Rambla je nekje zapisal že Somerset Maugham, da je to zanj »najlepša ulica na svetu«. O tem so danes mnenja seveda deljena, gotovo pa je res, da je to najživahnejši predel Barcelone. Široki osrednji pas Ramble je rezerviran za množice pešcev; tu srečaš ljudi z vsega sveta, prodajalce vseh svetovnih časopisov, rož, južnoameriških papir in borilskih petelinov. Tu lahko kupiš skoraj vse, veliko je tudi hašiša, ki ga prodajajo največ v bližini pristanišča.

Nasprotje široke Ramble so ozke ulice kitajske in gotške četrti na desni in levi; zvečina so zelo tesne in mnoge nevarne tudi podnevi. Vseeno sva pogumno zakoračila v Barri Gotic, najstarejši, srednjeveški del mesta, ki je še zam zase pravi muzej. Mnoge majhne trgovine in obrtne delavnice dajejo temu delu mesta še vedno skoraj pravilni vtis preteklih stoletij. Glavna znamenitost je gotška katedrala Sante Eulalie, zaščitnice Barcelone, kjer je vedno dovolj tujih turistov. Le slabih tristo metrov stran stoji manj znana, vendar tudi velika in lepa gotška cerkev Santa Maria del Mar, zgrajena v času velikih španskih osvajanj. Čeprav zelo blizu katedrale, je skoraj osamljena in zanjo ve le malo tujih obiskovalcev Barcelone. Spet primer šablonskega turizma, ki sva ga kasneje še toliko srečala po vsej Španiji.

Z vsemi drugimi znamenitostmi, Picassovim muzejem, fontanami na Plazi d'Espanyi in hribom Montjuic, ki sva jih obiskala kasneje, je naredila Barcelona na naju zelo dober vtis. Presenečena sva bila tudi nad redom in čistočo, ki je za mediteransko mesto kar nenavadna. Tudi tu pa sva kot že prej po Costi Bravi opazila zelo močno katalonsko in zelo malo špansko vzdušje – govornice španščine le za vzorec in mnogo premazanih španskih napisov je kazalo tudi na precejšen katalonski nacionalizem.

Zaragoza – »mesto v puščavi« in Soria – »oaza sredi puščave«

Ob odhodu iz Barcelone sva se kmalu poslovila tudi od morja in se usmerila v notranjost proti Zaragozi. Pokrajina je postajala vedno pustejša – suha polja, oljke in vedno hujša vročina so naju spremljali vse do Zaragoze, glavnega mesta province Aragon. Mesto sicer stoji ob reki Ebro, vendar je okolica prašna, kamnita in pu-

sta. Od vse Zaragoze sva najprej zagledala velike dimnike močne kemijske industrije in številne stanovanjske bloke v predmestjih, ki so bili na las podobni našim. Vse to naju ni preveč spodbujalo k ogledu in kmalu sva se odločila, da se tu ne bova niti ustavila – videla sva, da je imela prav neka Španka, s katero sva se pogovarjala že na Costi Bravi in nama je dejala: »Zaragoza – nada a ver!« (V Zaragozi ni nič videti).

Kljub že močno razgretemu motorju sva nadaljevala pot proti zahodu in kmalu pustila za sabo kamnito Aragonijo. Najin cilj je bila »najbolj španska« pokrajina vse Španije – Kastilija, najprej pa mesto Soria. Soria je staro mesto v vzhodni Kastiliji, turistom zvečine neznano. Najin prvi vtis po dolgi vožnji po pusti pokrajini je bil, da sva prišla iz puščave v oazo. Mesto leži na vzpetini sredi zelenja ob reki Duero, zaradi nadmorske višine nad 1000 metrov pa tudi ni bilo prevroče. Soria je v Španiji znana po dveh stvareh – »manteci de Soria« (sorijskem maslu) in pesniku Antoniu Machado, ki je bil od tod doma. Nama se je mesto prikupilo predvsem zato, ker so bili okrog naju res samo Španci in ker ni bilo tu nobene velike znamenitosti – nobene katedrale ali slavnih ruševin,

menjal najino slovenščino za baskovski jezik, nakar sva mu vneto razložila, da »Sloveno no es Euzkadi«. Navdušenja nad Sorio ni ohladil niti listek za napačno parkiranje, ki sva ga po nasvetu in ob spodbujanju več Špancev veselo raztrgala in vrgla v koš. Močno pa naju je ohladila noč v šotoru, saj se je ohladilo na okoli 5 stopinj in sva se zbudila že zelo zgodaj vsa premražena.

Mračni Valladolid in pravljica Segovia

Čeprav je iz Sorie precej blizu do Madrida, sva pot nadaljevala proti Valladolidu, za kar sem navijal predvsem jaz. Valladolid bi moral biti vreden ogleda zaradi velike katedrale, predvsem pa zaradi muzejev Kolumba in Cervantesa, ki sta oba umrla v tem mestu. Žal sva bila kmalu precej razočarana; najprej nad velikimi industrijskimi predmestji, ki so zelo podobna tistim v Zaragozi, nato tudi nad starim delom mesta, ki je dajal že spočetka mračno in neprijetno podobo. Stari Valladolid je dajal zelo siv in res »star« vtis, saj sva srečala številne stare ljudi, ki so naju precej neprijetno opazovali. Videla sva sicer lepo mestno hišo, žal pa nobenega od obeh znanih muzejev, ker sva bila za ogled prepozna. Raje sva stopila po mestu in kratek

Vila Nova De Gaia in pogled na Porto v ozadju.

zaradi katerih bi vsi hodili v Sorio. Lepo je bilo mesto kot celota, sveže in čisto, kot da bi bila kje v Skandinaviji; morda najslikovitejši je bil glavni trg s parkom in balinarsko stezo, kjer so stari Sorijci vneto balinali, kot je to tam navada že stoletja. Vstopila sva tudi v lepo romansko cerkev, ki je bila slučajno odprta; ogovoril naju je star Španec, ki je za-

sprehod nama je še utrdil prepričanje, da bi morali to zaspiano mesto morda res imenovati po vzdeku iz časa državljanske vojne – Fachadolid (Valladolid je bil eden centrov španskega fašizma).

Po tem ovinku sva se usmerila proti Madridu – srcu Španije, prej pa sva zavila še v Segovio (priznam, da spet po mojem navijanju), vendar na-

ma tokrat ni bilo žal, tako kot v mrakobnem Valladolidu. Segovia je bila ljubezen na prvi pogled; ta pogled se nama je odprl s klanca na hribu, nasprotnem tistemu, na katerem stoji mesto. Zgledala sva dolgo srednjeveško obzidje, visoki stolp gotske katedrale, rimski akvedukt in končno grad – Alcazar, v katerem se obzidje končuje. Vse to obenem daje vtis velikanske ladje, kot pravijo Španci, katere jambor je stolp katedrale in premec mogočni Alcazar. Tega vtisa ne more zajeti nobena fotografija – daje nekaj, kar je treba videti in se skoraj ne da opisati.

Stara Segovia je začela rasti že pod Rimljani – ti so postavili trovrstni, odlično ohranjeni akvedukt, po katerem še danes priteka voda v mesto. Segovia se je močno razvila v srednjem veku in doživela svoj vrhunec v 16. stoletju, ko so z zlatom, prinesenim iz Amerike, sezidali tu zadnje veliko gotsko katedralo v Španiji. Ravno ta katedrala nama je ostala v nepozabnem spominu, saj sva slučajno prisostvovala poroki, kar je bil veličasten dogodek že za naju, ki sva vendarle samo opazovala. Mnogo lepega sva videla tudi v muzeju katedrale – ogromno nakopičenih izdelkov iz zlata in srebra, ki so bili v srednjem veku v Španiji res »poceni«² zaradi stalnega priliva iz Peruja, veliko slik in flamskih tapiserij, mogoče najslikovitejši pa so bili razstavljeni raznovrstni mučilni pripomočki, ki jih je v srednjem veku množično uporabljala španska inkvizicija.

Srednjeveške fontane, majhni trgi in folklorni festival, ki so ga priredili ravno tisti večer, so naju zadržali v mestu pozno v noč, tako da sva prenočila kar v avtu nekaj ulic od glavnega trga – Plaze Mayor.

Madrid – velik, moderen in vroč

Madrid je od Segovie oddaljen le slabih 100 kilometrov, vendar sva za to razdaljo porabila precej več časa, kot sva pričakovala. Med obema mestoma, ki ležita v ravnini, sva morala premagati 1900 m visoki prelaz na vrhu gorovja Sierra Guadarama. Guadarama je po višini primerljiva z našimi Alpami, vendar je skalnata le čisto na vrhu, kjer je na prelazu tudi planinska kočica. Ob vsej poti sva srečala veliko kolesarjev, ki tu trenirajo gorske vzpone.

Spust z Guadarama naju je pripeljal naravnost v Madrid – najviše ležečo evropsko prestolnico. Vožnja po mestu je bila pravi užitek, ker so bile široke avenije skoraj prazne, saj je bila ravno nedelja dopoldan, zato je sicer lepi Madrid

dajal precej pusto podobo. Pri pešačenju po mestu sva lahko kmalu potrdila, kar so ugotovili že mnogi popotniki pred nama, da velja Madrid za eno najbolj vročih mest v Španiji. Bilo je šele okrog desetih dopoldne, vendar je termometer že kazal skoraj 40 stopinj, zato je bila hoja (še bolj pa vožnja) vse prej kot užitek.

Španska prestolnica je zelo standardno evropsko velemesto; za svojo velikost ima le precej majhno staro mestno jedro (Madrid viejo). Večina stavb je celo v centru le iz 19. stoletja, ko se je mesto najhitreje razvijalo. Madrid se močno razlikuje tudi od drugih starejših španskih mest, ker nima nobene velike katedrale. Vsega tega je kriva španska zgodovina, saj je bila sedanja prestolnica takrat le malo večja vas, medtem ko so se razcvetela druga kastiljska in andalužijska mesta.

Univerza v Coimbru

V Madridu sva preživela kar tri dni, vendar na naju kljub ogledu nekaterih res lepih znamenitosti – muzeja Prado, kraljeve palače in najstarejšega trga, Plaze Mayor, ni naredil večjega vtisa. Najbolj se ga bova spominjala po veliki vročini in pogovoru z nekim madridcem (prebivalcem Madrida) v botaničnem vrtu, ki je kljub obširnemu pojasnjevanju pokazal mnogo manj razumevanja za slovensko samostojnost kot najini katalonski sogovorniki.

Toledo in Salamanca – spet stara, klasična Španija

Pot od Madrida do Toleda je sicer kratka, vendar le na papirju. V praksi se je treba

prebijati skozi neštete semafore, mimo mnogih temperamentnih španskih voznikov, na koncu pa zadeti pravo obvoznico, kar nama je skupaj vzelo skoraj tri ure. Zapeljala sva skozi stara mestna vrata in se vzpela po hribu v stari Toledo. Priti iz Madrida v Toledo pomeni preseliti se vsaj 500 let nazaj; spet staro obzidje, velika katedrala in labirinti ozkih ulic v starem delu mesta. Kljub mnogim znamenitostim in precejšnjemu številu turistov je na naju deloval bolj umirjeno od Madrida, verjetno zaradi prometnega pekla, ki sva ga doživela še pred nekaj urami. V marsičem je Toledo podoben Segovii, ima pa tudi več posebnosti, predvsem »artesianias«, prodajalne izdelke iz slavnega toledskega jekla.

Neljubo presenečenje sva doživela proti večeru, ko sva se odpravila proti glavni cesti,

ja, je bilo tod polno tujih študentov, predvsem Američanov. Zlasti tem je bilo že na daleč videti, kdo so, saj so se kar nekako preveč ameriško obnašali med stariimi gotskimi zidovi posameznih univerzitetnih poslopij. Ustavila sva se najprej na Plazi Mayor, ki je, kot pravijo mnogi, najlepši trg vse Španije. Zgrajen je v pravilnem kvadratu kot ogromno dvorišče z več kot sto arkadami in obdan s tremi vrstami balkonov. Na njih so še pred dobrimi sto leti stali gledalci, saj so trg takrat še uporabljali kot bikoborsko areno.

Portugalska – gneča, vino in stare kosti

Portugalske kar nisva mogla dočakati. O tej najzahodnejši evropski državi sva slišala že toliko različnega, da je bila zato za naju še skrivnostnejša. O njej vemo večinoma zelo malo, za nas je precej obrobna evropska država, kakor Irska, Finska ali Islandija. Podobno kot Španija je tudi Portugalska doživela svoj vzpon v srednjem veku; povzdignili so jo pomorščaki kot Vasco da Gama, Magellan in Bartolomeo Diaz. Portugalska moč je zatonila prej kot španska. Najprej je izgubila tekmo z močnejšo Španijo, nato pa tudi z drugimi kolonialnimi silami. Od konca srednjega veka je Portugalska v glavnem le nazadovala, doživela podobno kot Španija svojo fašistično diktaturo in izgubila zadnji koloniji Angolo in Mozambik šele pred dobrimi petnajstimi leti.

V to najmanj razvito državo Evropske gospodarske skupnosti sva vstopila visoko na severu in se takoj usmerila proti drugemu največjemu portugalskemu mestu – Portu. Že med vožnjo sva opazila precej razlik v primerjavi s Španijo; pokrajina je postala močno hribovita, zelo zelena in obdelana v terasah, poraslih z vinsko trto. Proti atlantski obali je bilo vedno več tudi evkaliptusovih gozdov, ki so jih Portugalci množično sadili v preteklih desetletjih zaradi lesa. Ceste so v bližini Porta tudi začele spominjati na nekatere domače, prav tako pa tudi vozniki, ki po izvirnosti in drznosti močno prekašajo tiste v Španiji in celo Italiji. Prvi vtis o Portu je bil šok – mesto je popolnoma drugačno od vseh španskih – umazano in neurejeno. Predvsem je vladala v prometu velika zmešnjava in eno samo pravilo – pravilo močnejšega. Tega sva se naučila kmalu in pokazalo se je kot zelo učinkovito. Izsiljevanje, pritiskanje na plin, ignoriranje semaforov, hupanje in kričanje v povsem neznanem jeziku so nama priborili parkirni prostor kar na glavnem trgu zraven mestne hiše.

V samem mestu poleg precej zanikrnosti nisva videla veliko posebnosti, razen zanimivih fasad starejših stavb, ki so vse obložene z modro belo keramiko – za Portugalsko zelo značilnimi »azulejos«.

Glavni cilj, zaradi katerega sva obiskala Porto, pa ni bilo mesto samo, pač pa predmestje Vila Nova de Gaia, ki leži na drugem bregu reke Douro. Kraj je svetovno znan zaradi pridelave slavnega portskega vina in številnih vinskih kleti. Vožnja tja je bila pravi podvig, ki naju je obogatil tudi za nekaj portugalsčine. Ne glede na to, v katerem jeziku sva spraševala za pot, sva dobivala samo en odgovor: »Siempre enfrente...« (samo naravnost). Vsi napori so se vseeno izplačali, saj sva končno uspela priti na ogled ene najbolj znanih kleti portovca – Sandemanove kleti. Velika klet – muzej s predstavitvijo celotnega postopka pridelave portovca je bila res vredna ogleda. To vino je edinstveno iz več vzrokov: grozdje pridelujejo le na zelo ozkem območju ob reki Douro, ki ima edinstveno mikroklimo, fermentacijo pa izvajajo po posebnem postopku, ki daje vinu tudi do 20 % alkohola. Ena velikih posebnosti portskih vin je tudi, da na steklenicah skoraj nikoli ni letnice trgatve, ker si zmeraj prizadevajo dobiti enako kvaliteto vino. To dosežejo z mešanjem mladega vina s tudi sto let starimi vini, ki jih ima vsaka klet veliko zalogo. Tega starega vina nihče ne pije, uporabljajo ga samo za regulacijo okusa mladega vina. S tem postopkom dobijo tri vrste portovca: belega (white), rdečega (rubby) in temnega (tawny). Vsa ta vina so tudi edinstvenega okusa in jih je bilo ob koncu ogleda res vredno tudi poskusiti.

Pot sva iz Porta nadaljevala proti jugu – v Coimbra. To je eno najstarejših portugalskih mest, do 16. stoletja tudi prva prestolnica Portugalske, nato pa zelo znano univerzitetno mesto. Ogledala sva si skrito čudovito univerzitetno knjižnico z okoli 40.000 knjigami iz 16. do 18. stoletja. Namenoma sem napisal »skrito«, saj sva morala po vsej Portugalski z ameriškim vodičem v roki in oborožena z veliko potrpežljivosti iskati posamezne znamenitosti, saj so bile te v primerjavi s Španijo tu le zelo slabo označene.

Naslednja postaja je bilo mestece Tomar – lep čist trg z malo turisti, znan po enem največjih gradov cele Portugalske. Grad Convento de Cristo na hribu nad mestom je še skoraj v celoti ohranjen. Bil je sedež znanega reda templarskih viteзов, ki so pregnali Arabce iz Portugalske in se iz Tomarja razširili po vsej Ev-

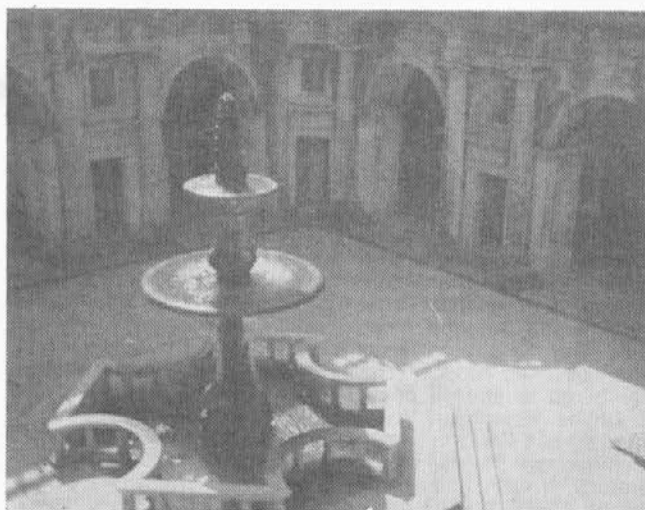
ropi. V vsem gradu je mnogo znamenj, ki pričajo o pretekli portugalski moči, predvsem zanimivi reliefi z vrvmi in sidri, ki simbolizirajo veliko pomorsko moč Portugalske.

Priganjal naju je že čas, predvsem pa denar, zato sva se odrekla ogledu Lizbone in še obrnila nazaj proti Španiji. Še pred mejo sva se ustavila v Evori – mestu muzeju, ki zaradi belo prepletkanih hiš bolj spominja na severno Afriko kot na Evropo. Tu sva se ustavila zaradi ene najzanimivejših portugalskih cerkva, v kateri je edinstvena in grozljiva »Capella e Ossos« – kapela kosti. Sezidana je iz kosti okoli 10.000 menihov, na enem izmed zidov pa visita oblečena skeleta odraslega in otroka, poleg njiju pa je pribita na zid zelo dolga človeška stegenica. Da bi bilo vse skupaj še grozljivejše, je vsa kapela osvetljena z živo oranžno svetlobo. Žal nama ni uspelo zvedeti, s kakšnim namenom so jo zgradili, lahko pa rečem, da je primerjava med to kapelo in mrtvaškim plesom v naših Hrastovljah podobna primerjavi med filmom o Frankensteinu in risanki o Tomu in Jerryju.

Nazaj v Španijo – pogovor o zemljepisu in »skok« v Anglijo

Iz Evore nama je preostalo le nekaj kilometrov do španske meje, kjer sva imela na zelo majhnem mejnem prehodu zanimiv pogovor s španskimi cariniki. Eden izmed njih je pregledal potne liste, in ko je videl, od kod sva, je zarisal z eno roko v zraku velik krog in vprašal: »To je Jugoslavija, kje pa je Slovenija?«. Da bi mu odgovoril, sem zarisal podobno velik krog in zgoraj še enega manjšega in odgovoril: »To je Jugoslavija, in to Slovenija!«. Pristrčno smo se poslovlili in odpeljala sva proti jugu do naslednjega cilja, ki je bil precej daleč – to je bil Gibraltar. Po izredno vroči vožnji po suhi Andaluziji sva prispela do morja in La Linee – španskega »predmestja« britanskega Gibraltarja.

Ob prestopu meje sva dobila res vtis, da sva se znašla v Angliji, predvsem zaradi policajev, ki so zaradi značilnih kap spominjali na bobyje sredi Londona. Tudi drugače deluje ves Gibraltar kljub svoji legi ob Sredozemskem morju čisto angleško. Zelo malo je bilo videti španskega, povsod pa tipični angleški publi s pristinim angleškim pivom. Sploh me je najbolj začudilo, da je vsa hrana v tej koloniji, tudi mleko in coca cola, pripeljana iz Anglije. Oskrba te kolonije je zato zelo draga, saj živi mesto še zmeraj popolnoma neodvisno od Španije. To je posledica 25 let dolge zapore

Vodnjak v gradu Convento de Cristo v Tomarju

meje s Španijo v času fašističnega Francovega režima. Zaradi svoje stisnenosti ob veliko gibraltarsko skalo, velikega števila avtomobilov in vojaških objektov deluje vsa kolonija zelo natrpano. Kljub temu imajo celo dve plaži, ki sta sicer mnogo slabši in bolj umazani od naših, vendar pa polni angleških turistov, ki hodijo tja na »edini košček britanskega Sredozemlja«. Za naju najbolj razveseljivo pa je bilo, da je v Gibraltarju bencin skoraj za četrtno cenejši kot v sosednji Španiji.

Ceprav bi bilo zanimivo ostati v Gibraltarju in La Linei še nekaj dni, sva žal morala proti domu. Vseeno sva se odločila ogledati še Granado – biser Andaluzije. Med vožnjo iz Malage proti Granadi po pokrajini, ki je še najbolj spominjala na Luno, sva skoraj že obupala, saj je bila temperatura zunaj vsaj 45 stopinj. Podoben je bil občutek, ko sva prispela v mesto, saj so tako hiše kot asfalt kar izžarevali vročino. Vseeno sva zbrala poslednje moči in se vzpela do Alhambre – najbolj znane primerka arabske gradnje v Španiji. Vročina je vse-

eno naredila svoje in kljub zanimivim dvoranam, vrtovom in levkemu studentcu, sva povsod iskala le dve stvari – vodo in senco.

S tem bolj površnim ogledom Granade sva, čeprav še globoko v Andaluziji, pravzaprav tudi že zaključila potovanje po lberskem polotoku – predvsem zaradi denarja, ki ga je bilo komaj še dovolj za vrnitev domov. Spoznala in videla sva marsikaj; veliko lepega sva morala tudi izpustiti, saj sva ugotovila, da sta Španija in Portugalska dosti preveliki, da bi ju lahko spoznala samo z enim potovanjem. Neznani sta nama ostali severna Španija in južna Portugalska, prav tako pa tudi večina Andaluzije. Vseeno sva videla in doživela tisto, zaradi česar sva tudi odšla na pot – Španijo in Portugalsko po svoje in drugače kot večina turistov. Ti dve deželi pomenita zdaj za naju nekaj povsem drugega kot prej; seveda pa vsaka pot v Španijo ali kam drugam pomeni le delček dežele same – da jo razumeš ali zares vzljubiš, moraš živeti z njo dalj časa.

»Kontrola« plaže v Gibraltarju

NA VELIKEM KLEKU

Jože Žunec

Starejši ljudje vedo povedati, da so ponekod v odmaknjenih zaselkih pod Velikim Klekom ali po nemško Grossglocknerjem še pred nastopom nacizma govorili nekakšno slovensko narečje. Znali naj bi ga le starejši očanci in žene. Pa vendar! Visoke Ture so bile naravna pregrada, do katere so prišli v daljni preteklosti naši predniki. Sedaj ne najdeš več na severnem Koroškem domačina, ki bi znal vsaj besedico slovensko. Često sem razmišljal o tem, ko sem se pripravljval na pohod na Veliki Klek, zakaj je prišlo do popolnega ponemčenja. Zmeraj isti zaključek je bil, da zato, ker so bili naši predniki odrezani od svoje matice. Človeku je res hudo, ko vidi, kako veliko in lepo pokrajino smo izgubili z ljudmi vred. Ostala je samo ena možnost: da ljubitelj narave občasno obišče ta čudoviti svet in uživa njegove lepote. Objokovanje ne pomaga.

Zjutraj, nekaj po polnoči, smo pognali avto proti avstrijski meji. Ceste so bile skoraj prazne, zato je šlo hitro in brez zadržkov. Že ob pol štirih zjutraj smo se ustavili na parkirišču ob Franz Josephs-Höhe. Bila je trda tema, le naš cilj je bil veličastno osvetljen. Luna ga je ozaljšala, pa čeprav je bil odet v nedolžno belo obleko. Vreme bo! sem se ohrabil.

Prav zaradi vremena smo naš odhod na Veliki Klek prelagali več kot teden dni. Za takšno pot je pač treba počakati na lep sončen dan. Odpasti mora kakršnakoli bojazn, da bi se vreme poslabšalo. Nekoč sem že bil v slabem vremenu na poti proti vrhu, pa smo morali odnehati tik pred vrhom. Preveč je snežilo.

Do svitanja je bilo še več kot uro časa. Miha in Fižola, preizkušena himalajca, sta si postlala na tleh ob avtomobilu. Zaspali smo. Pa ne za dolgo. Prebudila nas je skupina, ki se je pripravljala na zahteven pohod. Ker so bili Črnjani, sem se jih razveselil. Vodil jih je znani alpinist Marjan. Ravno, ko sem mislil zlesti iz avtomobila, ga je poklical Miha.

»Marjan!« se je slišalo kot iz neba.

»Nekdo me kliče«, je dejal Marjan, »pa nikjer ni nikogar.«

Gledal je navzgor, kot bi pomišljal, če ne prihaja od Stvarnika. Čas ni opazil, čeprav smo bili samo nekaj metrov oddaljeni.

Marjanova štiričlanska skupina se je odpravila proti koči Hofmannshütte, od koder je speljana preko ledenika klasična pot Hofmannsweg. Gre za ledenik, ki ima zelo po domače zveneče ime Pasterzenkees. Mene spominja na pastirico, razpoke pa na čredo ovac, s katerimi je treba zelo previdno, saj so med njimi divji ovni.

Mi smo se odločili, da bomo začeli na ledeniku pod Franz Josephs-Höhe. Do tja je speljana lepo nadelana pot in preko mostu ter po stopnicah se pride na ledenik. Tam stoji tabla, ki opozarja, da je odselej vsakdo odgovoren sam za sebe.

dajalo z upanjem, da greben ne bo pretežak zame. Izbrali smo najugodnejše prehode. Ker je bila noč hladna, so mokre skale zaledenele. Hoja po takšnih skalah pa je možna samo s skrajno previdnostjo.

Zgoraj, višje, ko pot zaide na ledenik, se je mučila skupina osmih planincev. Zelo počasi so premagovali ledene ovire, tako da smo mislili, da vadijo. Pozneje sem ugotovil, da je bil vzrok za počasno hojo ledena strmina.

Prečili smo večje in manjše strmine in se bližali grebenski poti po Glocknerkampu (3+), kjer nas je čakalo nekajurno lažje plezanje. Na grebenu so bile skale suhe, vreme pa ja-

Počitek na snežišču nad ledenikom

Na vsaki strani stopnic je globoka razpoka, zato so varovane z vrvo. Pot se nadaljuje po ledu diagonalno preko ledenika in se konča na moreni, kjer je korak hitrejši in brezskrbnejši.

Opazili smo naše znance. Kot bi se zmenili, smo si istočasno prečili poti. Marjan je ugotovil, kdo ga je klical. Bil je njegov prijatelj iz mesa in krvi.

Pokramljali smo. Marjanova skupina je nadaljevala po Hofmannovi poti, sami pa smo se podali mimo Glocknerkellerja proti grebenu na Glocknerkampu.

Pot se je vila kot jara kača in le počasi smo se bližali naši grebenski stezi. Markacij ni bilo. Videli pa smo, da se je tod hodilo, kar me je nav-

sno in sončno. Plezanje po grebenu je nudilo enkratno užitek, čeprav za moja leta dokaj naporen; posebej še, ker je bil nahrbtnik nekoliko preveč napolnjen.

Okrog nas je bila popolna tišina, če zanemarim veselo vriskanje našega vodje. Bili smo daleč od normalne poti, kjer so včasih kar vrste s prehitevanjem in srečevanjem. Tišina so motila le zračna plovila. Trikrat je priletel helikopter, ker se je v steni Glocknerwandkamp dogajalo nekaj neprijetnega. Večkrat so nas preletavala tudi športna letala. Kar nevoščljiv sem bil. Iz letal je bil pač nepopisan pogled na mogočne vrhove in sklade ledu in snega. Nebo je bilo sinje modro, sonce je žgalo. Ker je bil zrak suh, znojenja nisem čutil.

Ko smo zapustili greben Glocknerkampa, sem si odmahnil. Rešen sem bil nerodnega plezanja, saj me je nahrbtnik, ter na njem cepin in dereze, dodobra namučil. Hujše je mimo, sem pomislil. Ni ti slutil nisem, da je najtežji del pred mano. Nataknil sem si sončna očala in se z velikim optimizmom in dobre volje lotil ledu na ledeniku Klein Glocknerkees. Kmalu sem spoznal zmoto. Zazdelo se mi je, da se belina ledu in modro nebo spajata. Grozna ledena strmina. Sopotnika sta me potolažila, da to še ni nič, saj naklon ni večji od petdesetih stopinj. To pa ne bi smelo biti prehudo! Toda za koga?

Zabijanje derez v led s prsti naprej je opravilo, ki ga nisem bil več. Spoznal sem, kaj pomenijo pri takšnem vzpenjanju dereze in cepin. Ko sem dobil nekaj koristnih nasvetov, je šlo lažje. Čedalje bolj me je motil nahrbtnik, pa žal brez njega ne gre.

Še bolj kot v skalah je gredo na ledu. Zaščitna očala so me varovala pred slepečimi žarki. Za trenutek sem jih potegnil z oči. Zasklela me je bela, rezka svetloba. Strmina se je lesketala, kot bi bila sestavljena iz biserov. Ponovno nas je preletavalo manjše letalo. Pilot se je najbrž čudil, zakaj smo hodili tako počasi. Samo jaz sem vedel, zakaj! Pa vam ne povem! Bodite radovedni, kot sta verjetno bila moja mnogo mlajša spremljevalca, pa povrh še izvrstna alpinista. Hitrost sem določal, pa pika. Pravijo, da se s pametjo vedno pride. Če pa je zmanjka, se cilja ne doseže.

Bolj ko smo se bližali delu ledenika, kjer se strmina prevesi v blažjo, težje je bilo. Človek bi pričakoval obratno. Prevelika nestrpnost, čimprej premagati težki del, je naredila svoje. Sonce se je močno zagrizlo v led. Vznikle so izbokline zglajenega ledu, ki so zelo otežile hojo. Vedno bolj je bilo treba pritiskati z derezami v led, čeprav je utrujenost naraščala. Prave izbire ni bilo. Riniti je bilo treba le naprej, nazaj bi bilo še mnogo težje.

Končno je bil ledenik premagan. Znašli smo se na snežišču, kjer je prejšnja skupina naredila gaz. Kako prijeten je bil sprehod po skoraj ravnem terenu! Še malo lagodne hoje, pa smo zagledali na levi kočico Erzherzog-Johann-Hütte na 3454 metrov visoki vzpetini, ki se imenuje Adlersruhe.

Odvrgel sem nahrbtnik in se stegnil po skali. Popil sem čaj in zlij vase pivo. Težko sem ga nosil, toda kako blaženo teče po grlu!

Verige planincev so se po normalni poti vile gor in dol z Glocknerja. Ker je bilo najtežje za nami, sem bil kar nekam

ponosen na preplezavo in prehojeno. Kar prav je bilo, da smo šli po brezpotju, saj smo lahko uživali mir in nepopisne lepote visokogorja.

Na Adlersruhe sta speljani dve normalni poti. Iz Pasterze in iz Kalsa, ki je bolj planinska. Ko se združita, nastane gneča kot na našem Triglavu. V brezpotju visokogorja, ki je polno presenečenj, pa se duša sprosti in telo laže prenaša napore.

Nahrbtnike smo pustili na počivališču in se zagnali v zasneženo strmino. Zrak je bil čist, sonce je pripekalo in vidljivost je bila odlična. Zares izbran dan! Ko sem bil na Glocknerju pred nekaj leti, je padalo babje pšeno ali sodra. Takrat se ni nič videlo.

Kmalu smo bili v skalah, v vznožju Malega Kleka. Sneli smo dereze in jih skupaj s cepini založili za skale. Na vrh jih ne bomo rabili, skale so bile suhe, brez snega in ledu.

Dohiteli smo večjo skupino in smo zastali. Proti vrhu Malega Kleka smo se prebijali počasi. Ovirale so nas skupine, ki so se vrstile navzgor in navzdol. Vrvi so se zapletale, nekaj posebno nerodnih in neizkušenih je stvari še oteževalo. Sreča, da je bil dan prekrasen in sem lahko užival ob prelepih razgledih, ko smo obtičali v gneči in se ni bilo možno prebriniti naprej. Paziti je bilo treba, da te kdo ne bi spodnesel, saj je bilo med obiskovalci najvišje avstrijske gore nekaj takšnih, ki bi jim pozimi tudi Peca delala preglavice. Vodniki so jih imeli privezane na kratkih uzdah, kot bi dejali vozniki vprežnih voz.

Čas je neusmiljeno hitel. Pa še vrniti se bomo morali. Na prehodu med Malim in Velikim Klekom se je zaustavilo. Dve starejši dami s mladim vodnikom sta poskušali prečiti srhljiv prelaz, ozek in s prepadnimi stenami na obeh straneh. Nekajkrat se je poskus končal brezuspešno. Fižola je godrnjal. Meni pa je predah prišel prav. Spočil in razgledal sem se.

Vrh! Nič višjega ni stalo med nami in nebom vse tja do Švice, kjer se začno štritisočaki. Letal nisem upošteval, pa tudi satelitov ne.

Vrh je bil gosto naseljen. Ogovorila nas je dobro opremljena avstrijska skupina. Ste Jugoslovani? so bili radovedni. Smo Slovenci! smo ponosno dejali. Pogovor je stekel o marsičem. Zanimali so se tudi, če je v naših Alpah varno po vojni. Na koncu so obljubljali, da bodo še letos prišli v Julijce.

Čas pa je kar naprej hitel. Morali smo nazaj, čeprav je bilo zelo prijetno na vrhu, kjer je sonce grela, modro nebo pa veselilo srce in dušo. Do prehoda na Mali Klek je šlo

hitro, tam pa se je ustavilo. Tokrat za dolgo. Dohiteli smo dve številni skupini, sicer mladih hribolazcev, ki pa so lezli zelo počasi. Preveč jih je bilo, da bi jih lahko prehiteli. Gnetli so se, tako da je zmanjkovalo skal. Povrhu so navzgor prihajali zamudniki, ki bodo prenočili na koči. Potrpeti je bilo treba. Naši mladi sosede pred nami so bili pač neizkušeni začetniki.

Bi prespali na koči? sem pomislil. Odgnal sem neprijetno misel. Saj sta bila z mano dva himalajca, pa dobro sem bil opremljen. Jutro bi lahko dočakal na prostem.

Hiteli smo navzdol mimo koč po normalni poti. Vsaj preko strmih in zaledenih pobočij Hofmannskeesa je bilo treba priti ob dnevni svetlobi. Na njem je vedno nekaj nerodno globokih razpok. Navadno se potuhnejo na najbolj strmih delih.

Razpok je bilo več, kot sem pričakoval. Pod shojenim snegom je bila trda in spolzka plast ledu. Večkrat smo zavili s poti, je bilo manj nevarno. Hiteli smo, zato derez nismo nataknili. Ob dobri koncentraciji in previdni hoji je bil dovolj cepin. Nekaj kratkih delov poti, srhljivo ledenih – vsaj zame – je bilo treba premagati počasneje. Pod njimi so navadno zijale razpoke. Nič kaj prijazno ni bilo videti. Cepin je bil vreden zlata, če ne še več.

Delal se je mrak, ko smo zapuščali ledena pobočja in prišli do trdih in še kar suhih tal Glocknerkellerja. Globoko spodaj je bil ledenik Pasterzenkees. Pooblačilo se je, zvezde so se skrile. Bil sem zadovoljen, da nismo ostali v koči. Jutri bo slabše vreme, morda celo nevihte, tako pogoste in značilne za Glockner. Prižgali smo luči. Pot se je vila in vlekla kot jara kača. Luči na Hofmannshütte in na parkirišču na Franz Josephs-Höhe so opozarjale, da smo še zelo daleč in visoko.

Paziti je bilo treba na markacije, kot pravimo oznakam. Na Glocknerkellerju je mnogo shojenih bližnjic, ki pa se ponoči lahko končajo na slepi stezi nad prepadom. Imel sem občutek, da nikamor ne pride. Toda ponoči ne gre na silo, potrebna je previdnost. Ni mi bilo povsem jasno, kje bomo sestopili na ledenik. Vendar spuščali smo se po markirani poti, zato je moralo biti vse v redu. Pravzaprav se tako izkušenemu moštvo ni smela pripetiti kakšna nevarnost. Spomnil sem se na vodnika Iveka, ki je to leto že večkrat hodil v mraku in ponoči po isti poti. Kar žal mi je bilo, da ga tokrat ni bilo med nami. Lažje bi bilo!

Prišli smo do nekaterih vlažnih in spolzkih delov poti pa tudi led se je pojavljal. Nepredviden korak bi lahko povzročil

Na vrhu je najlepše

čil padec. To se pa skoraj ni smelo zgoditi. Lahko bi se končalo z nepredvidljivimi posledicami. Na taki poti in ponoči je treba misliti na vse ter hojo prilagoditi. Previdnost ni strahopetnost. Strah se rojeva po nepredvidnem razpoku.

Prav nestrpnost sem upal, da bo vzšla luna. Pa še zvezde so se skrile, ker se je nebo prekrilo z zaveso meglic in oblakov. Nič dobrega ni obetal naslednji dan, a kakšen je bil današnji. Škoda bi bilo pokvariti vtise, ki so bili prečudoviti kljub utrujenosti, ki se me je vse bolj lotevala. Njo se da pregnati z dobro malico, da se kri spet požene po žilah, mišice se napno in delujejo mladostno tudi pri starejših. Žal je bilo v nahrbtniku le za deciliter čaja. Pa še postan je bil povrhu!

Poskusili smo preko ledenika. Na nasprotni strani se je videla luč v koči Hofmannshütte, kar je bil naš smerokaz. Pri dnevni svetlobi bi prišli igraje čez ledenik Pasterzenkees. Noč pa ima svojo moč ali svojo temo, pa smo ob razpokah tavalji gor in dol. Ne vem, kako dolgo bi vse skupaj trajalo, preden bi dosegli nasprotni breg. Morda do zore? Odločili smo se za pot proti Franz Josephs-Höhe. V začetku smo hodili po moreni, nato pa preko ledenika, kjer so razpoke bistveno manjše, pa tudi manj jih je. Smer so nakazovale luči v kočah ob

parkirišču. Skrbelo me je, ali bomo našli priključek na pot na drugi strani ledu. Vedel sem, da so pred izhodom z ledenika na nadelano stezo velike razpoke. Zjutraj sem jih videl. Najti je bilo treba na ledu pravo smer in ne zgrešiti stopnic, ki so na boku ledenika vtisnjene v led. Ker so na obeh straneh stopnic široke in globoke razpoke, so z obeh strani zavarovane z vrvmi.

Tipali smo z lučjo po trdi temi. Od nečesa se je odbila svetloba. Končno, našli smo izhod z ledenika. Posedli smo na lesen mostič, ki je med ledom in suhim bregom. Pred nami je bil še najnezahtevnejši, toda brez dvoma najbolj zoprni del poti, polurni vzpon po strmih bregu nad ledenikom.

Tolažil sem se, da vse mine, pa bo tudi ta delček poti. Pol ure ni večnost, je samo trideset minut.

Nazadnje smo se znašli ob vozilu. Kako čudovito se je bilo preobleči v tople cunje, odvreči težke plastične čevlje in jih zamenjati z adidaskami. Kisla voda tri srca, je prijala. Žejno telo jo je sproti vsrkavalo. Gladu ni bilo, prišel bo za mano šele čez nekaj ur.

Ravne so bile ovite v lepo in toplo poletno noč, ko smo se vrnili. Bilo je že bolj proti jutru. Preden sem zaspal, sem si moral priznati, da je bilo čudovito in nepozabno.

PISMA – POMEN IN OBLIKA

Alojz Krivograd

Pisma so zelo pomemben pisani vir za preučevanje preteklosti, predvsem pisma pomembnejših zgodovinskih osebnosti, kakor so politiki, vojskovodje, znanstveniki, umetniki in drugi. V pismih je mnogo podatkov, ocen, spoznanj, ki jih v uradnih dokumentih ni najti. Vendar je zgodovinska znanost do pisem zelo kritična, kajti napisali so jih različni ljudje z različnimi nameni in zato so resnico prikrojili v skladu z njimi. Dalje, nujno so subjektivna, ker vsak človek drugače vidi in razume določeno zadevo. Tudi to je res, da se vsak pisec rajši predstavi v lepši luči, kakor je v resnici. Zato jih raziskovalci podvržejo strogim merilom kritike virov, t.j. posebni znanstveni disciplini. Kljub vsemu so pisma za raziskovalce in ljubitelje preteklosti vedno pomembna in zanimiva.

Zanimiva pa ni samo vsebina, ampak tudi zunanja podoba pisem. Vedeti moramo, da npr. pred 200 leti pisma niso bila takšna kot danes. Takrat ovojev (kuvert) niso uporabljali, ampak so napisani list pripognili vzdolžno, tako da sta

se robova nekoliko prekrila, in ga močno zgladili. Ta zvitek, ki je bil na obeh straneh odprt, so ukrivili in oba dela staknili skupaj. Ta zaključeni ovoji so zgladili in na tak način dobili zavitek, ki je bil na notranji strani popisan, na zunanji pa prazen. Na hrbtno stran so napisali naslov, tam, kjer je bil staknjen, pa so zapečatili s pečatnim voskom. Uporabljali so rdeč in črn vosk. Z ognjem, npr. s svečo so vosk zmehčali, ga nakapali na tak ovitek in nanj pritisnili kovinski pečat z negativom. (Kdor hoče kaj več zvedeti o poštah, naj vzame v roke knjigo Vladimira Kljarja Nastanek in razvoj poštne in telekomunikacijske dejavnosti v koroški in podravski regiji, Maribor 1991).

Še v prejšnjem stoletju je bilo pismo edini način obveščanja poslovnih družabnikov, sorodnikov in znancev. Vedeti pa moramo, da je bila takrat večina ljudi nepismena. Mnogi črna pismenost je začela na Slovenskem izginjati šele po uvedbi obvezne osnovne šole leta 1869.

IZ SLAVE VOJVODINE KRANJSKE

ZA BOŽIČ NAPRAVLJAJO POTICE

Za božične praznike je spet drugo pecivo. Testo zavaljajo prav na tanko kot list ali papir in ga namažejo z zdrobljenimi in z medom pomešanimi orehovimi jedrci; to zmes zvaljajo, stisnejo ali zvijejo v krogu, da postane kakor hleb kruha. Naposled speko in, ko je pečeno, se imenuje potica. Tudi pri plemičih in meščanih peko take potice ob istem času in prav na isti način. Delajo jih tudi brez medu samo z

zdrobljenimi orehovimi jedrci. Marsikdo jih pripravlja tudi s sirom ali z drugimi stvarmi, razen o božiču, zakaj tedaj jih povsod mesijo z orehi in medom.

DAROVANJE OKOLI OLTARJA V SVETI NOČI

Ko se za božič bere maša opolnoči, gredo vsi ljudje okrog oltarja, poljubijo pateno, namreč skledico, ki so v njej hostije (Kranjec ji pravi božja mizica), in darujejo. To je pri njih stara navada in posebna

pobožnost, zato bi tistemu, ki ne bi šel k darovanju, šteli v nemajhen greh. Če pade sveti dan na petek ali soboto, teko ponoči hitro od maše domov, pojedjo brž kos mesa in potegnejo otroke za ušesa,

naj bi pomnili, da so v petek ali soboto meso jedli. O drugih praznikih in nedeljah ne bo nihče jedel, če ni prej v cerkvi zmolil najmanj petkrat Pater in Ave (pet očenašev z zdravarijo).

PREBRALI SMO ZA VAS

Kako se predstavljajo podjetja

Na Zahodu
kapital (znesek)
delničarji (število)
promet doma (znesek)
izvoz (znesek)
investicije (znesek)
število delavcev
proizvodi (seznam)

Pri nas
dobiček
uvajanje novih programov
rezultati novih programov
zaposlovanje (nova del. mest.)
plače
izjemni rezultati
proizvodi (seznam)

MISLI CZESLAWA MILOSZA

POEZIJA NAMESTO RELIGIJE

Človekovo življenje razjeda temeljno pomanjkanje smisla. Iz njega ni moč iztisniti ničesar razen absurda.

Poezija namesto religije, priklicana iz istih potreb, ki človeka obračajo k veri. Podobnost s prvimi stoletji krščanstva, ko ta (takrat) nova vera ni mogla zadovoljiti izobražencev in so se zato med njimi razširile različne vrste gnoz. Gnosticizem bi torej lahko bil to, kar je danes za izobražence poezija, ki je seveda ne moremo zvajati zgolj na estetsko doživetje.

V svojih najpomembnejših delih pomeni poezija odkrivanje človekovega mesta v vesolju. Njene tekmece bi torej bile različne vrste historifilozofskih gnoz.

O AMERIŠKI POEZIJI

Zgolj resničnost doživetij (otročstva, družine, ljubezenskih zvez, bolezni, starosti, smrti) kajpak ne ponuja posebne priložnosti za interpretacijo, razen prenašanja vtisov v besede.

Ne gre tudi brez vprašanja o veljavnosti jezika ameriške poezije. Skratka, to je poezija epistemološke sofisticacije ali po Tolstojevo: utončenja.

RAZNO

Sizifovo delo idealistov našega časa: kruhborce spreminiti v angele.

Mar ni za vse izobražence tega stoletja značilen beg iz ednine v množino?

Ali je bolje biti zaprt v kletki z inteligentnim razbojnikom ali z dobrodušnim debilom?

Ameriški urednik Readers Digesta:

»Vi intelektualci ste doživeli poraz. Vaša prizadevanja, da bi spremenili ljudi, niso vredna nič. Mi smo zmagali, kajti mi jim dajemo tisto, kar si želijo. Nas berejo v milijonskih nakladah, vas pa nočejo in vas ne bodo hoteli.«

SLOVENSKA LJUDSKA

Je pa jug v pečeh, bo pa kmalu šel sneg. Bo zamedel steze, ki so včasih bile.

PRIGODNICA

Dans je tvoj god, used se v en kot, pij in pa jej pa dobro se imej.

Fotografije za to številko so prispevali: Delavski muzej Ravne, Helena Merkač, Miha Mihov, Mojca Potočnik in Ervin Wlodyga.

Izdaja Železarna Ravne. Ureja uredniški odbor: mag. Andreja Čibron-Kodrin, Marjan Gerde, Marjan Kolar, dr. Tone Pratkanar, Sonja Smolar, Maks Večko, Mirko Vošner. Uredništvo: glavni in odgovorni urednik Marjan Kolar, novinarki Helena Merkač in Mojca Potočnik, tajnica Jelka Jamšek, tel.: 21-131, int. 6304 in 6753. Likovna oprema: dipl. ing. arch. Peter Gladež. Tisk: Grafika Prevalje. Glasilo je po 7. točki 1. odst. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/72), in mnenju sekretariata za informacije SRS št. 421-1/72 prosto plačila prometnega davka.

MEDNARODNI SISTEM MERSKIH ENOT (SI)

OSNOVNE MERSKE ENOTE		
veličina	znak enote	osnovna enota
dolžina	m	meter
masa	kg	kilogram
čas	s	sekunda
električni tok	A	amper
termodinamična temperatura	K	kelvin
svetilnost	cd	candela
količina snovi	mol	mol

DEFINICIJE OSNOVNIH MERSKIH ENOT SI	
1	Meter je dolžina 1 650 763,73 valovne dolžine sevanja v vakuumu, ki ustreza prehodu med nivojema $2p_{10}$ in $5d_5$ atoma kriptona 86.
2	Kilogram je masa medn. pramere kilograma, ki jo je sankcionirala Generalna konferenca za uteži in mere 1889. v Parizu.
3	Sekunda je trajanje 9 192 631 770 period sevanja, ki ustreza prehodu med dvema hipertinima nivojema temeljnega stanja atoma cezija 133.
4	Ampere [ampér] je konstantni el. tok, ki povzroča pri tem, ko teče skozi dva premočrtna, vzporedna, neskončno dolga vodnika z zanemarljivim prozornim prerezom, postavljenima v vakuumu v medsebojni razdalji 1 metra, silo $2 \cdot 10^{-7}$ newtona na meter dolžine.
5	Kelvin je termodinamična temp., ki je enaka 1/273,16 dela termodinamične temp. trajne točke vode.
6	Candela [kandela] je svetilnost v pravokotni smeri opazovane površine 1/600 000 kvadratnega metra črnega telesa pri temp. strjevanja plaline in pri tlaku 101 325 pascalov.
7	Mol je količina sistema, ki vsebuje toliko elementarnih delcev, kolikor je atomov v 0,012 kg ogljika 12.

NEKATERE IZPELJANE ENOTE	
Medn. sistem merskih enot (SI) vsebuje poleg sedmih osnovnih enot tudi izpeljane enote, tj. tiste, ki se dobe s kombiniranjem osnovnih enot po algebrajskih enačbah, če povezujejo ustrezne velikosti.	
Navajamo izpeljane enote SI, ki jih pogosteje uporabljamo.	
količina	znak enote osnovna enota
površina	m ² kvadratni meter
prostornina	m ³ kubični meter
dolžinska masa	kg/m –
gostota	kg/m ³ –
frekvenca	Hz hertz
hitrost	m/s –
pospešek	m/s ² –
sila	N newton
tlak	Pa pascal
energija, delo in količina toplote	J joule
moč	W watt
električna napetost	V volt
električni upor	Ω ohm
električni naboj	C coulomb
svetlobni tok	lm lumen
osvetljenost	lx lux
svetlost	cd · m ² –

NEKATERE DOVOLJENE ENOTE ZUNAJ SI			
količina	osnovna enota	znak enote	vrednost enote v SI
čas	minuta	min	1 min = 60 s
	ura	h	1 h = 3600 s
	dan	dan	1 dan = 24 h
	leto	leto	1 leto = 365 dni
prostornina	liter	l	1 l = 1 L = 1 dm ³
masa	tona	t	1 t = 1000 kg
	atomska enota mase	u	1 u = 1.66053 · 10 ⁻²⁷ kg
energija	delo	Wh	1 Wh = 3600 J
	toplota	kWh	1 kWh = 3.6 · 10 ⁶ J
energija (pri atomih)	elektronvolt	eV	1 eV = 1.6021893 · 10 ⁻¹⁹ J
temperatura	stopinja Celzija	°C	0 °C = 273.15 K
temp. razlika	stopinja Celzija	°C	1 °C = 1 K
tlak	bar	bar	1 bar = 10 ⁵ Pa
	milibar	mb	1 mb = 10 ⁻¹ bar = 10 ⁴ Pa

ANGLOSAKSONSKE MERSKE ENOTE		
Pretvarjanje v enote SI		
ime	znak	vrednost enote v SI
Enote za dolžino		
yard (brit.)	yd (UK)	0.914 398 4 m
yard (ZDA)	yd (US)	0.914 401 8 m
yard	yd	0.914 4 m (točno)
foot (čevelj)	ft	0.304 8 m (točno)
inch (palec)	in	0.025 4 m (točno)
milja	mile	1 609 344 m (točno)
navtična milja	n. mile	1 852 m (točno)
Enote za prostornino		
galona (brit.)	gal (UK)	4.546 09 · 10 ⁻³ m ³
galona (ZDA)	gal (US)	3.785 43 · 10 ⁻³ m ³
pint (brit.)	pt (UK)	0.568 261 · 10 ⁻³ m ³
tek. unča	fl. oz (UK)	28.413 0 · 10 ⁻⁶ m ³
bušel (brit.)	–	36.368 7 · 10 ⁻³ m ³
bušel (ZDA)	bu (US)	35.239 3 · 10 ⁻³ m ³
barel (ZDA)	–	158.988 · 10 ⁻³ m ³
ladjska tona	Sh. ton	1,13 m ³
Enote za maso		
funt (irg.)	lb	0.453 592 37 kg
funt (brit.)	lb (UK)	0.453 559 233 8 kg
funt (ZDA)	lb (US)	0.453 592 427 7 kg
slug	slug	14.593 9 kg
unča	oz	28.345 5 · 10 ⁻³ kg

DECIMALNI MNOŽILNIKI IN DELILNIKI ENOT		
Decimalni množilniki in delilniki enot se tvorijo s predponami, ki se dodajo pred imeni enot oz. z znaki predpon, ki se dodajo pred znaki enot, in to zaradi skrajšanega pisanja številčnih veličin.		
predpona, ki se postavi pred enoto	znak predpone, ki se postavi pred enoto	vrednost predpone
eksa	E	10 ¹⁸
pefa	P	10 ¹⁵
tera	T	10 ¹²
giga	G	10 ⁹
mega	M	10 ⁶
kilo	k	10 ³
heko	h	10 ²
deka	da	10 ¹
deci	d	10 ⁻¹
centi	c	10 ⁻²
milli	m	10 ⁻³
mikro	μ	10 ⁻⁶
nano	n	10 ⁻⁹
piko	p	10 ⁻¹²
femto	f	10 ⁻¹⁵
ato	a	10 ⁻¹⁸

NEKATERE ENOTE ZUNAJ SI, KI PO 31. 12. 1980 NISO VEČ DOVOLJENE			
količina	osnovna enota	znak enote	vrednost enote v SI
dolžina	mikron	μ	1 μ = 10 ⁻⁶ m = 1 μm
	angstroem	Å	1 Å = 10 ⁻¹⁰ m = 0.1 nm
masa	enota γ	γ	1 γ = 10 ⁻⁹ kg = 1 μg
sila	kilopond	kp	1 kp = 9.81 N
	dina	dina	1 dina = 10 ⁻⁵ N
tlak	tehnična atmosfera	atm	1 atm = 0.981 · 10 ⁵ Pa = 0.981 b
	fizična atmosfera	atm	1 atm = 1.013 · 10 ⁵ Pa = 1.013 b
	tor (napačno mm Hg)	tor	1 tor = 1.333 · 10 ⁵ Pa = 1.333 mb
	mm vodnega stolpca	mm H ₂ O	1 mm H ₂ O = 9.80665 Pa
delo	erg	erg	1 erg = 10 ⁻⁷ J
toplota	kalorija	cal	1 cal = 4.1868 J
	kilokalorija	kcal	1 kcal = 4186.8 J
moč	konjska moč	KS, HP	1 KS = 0.735 kW
dinamična	poise	P	1 P = 0.1 Pa s
viskoznost	centipoise	cP	1 cP = 1 mPa s
kinematična	stokes	St	1 St = 10 ⁻⁴ m ² s ⁻¹
viskoznost	centistokes	cSt	1 cSt = 10 ⁻⁴ m ² s ⁻¹

študijska knjižnica

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RAVNE

VP 260/1991

658(497 12)(085 3)

3000171

COBISS ◦